

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΑΡΧΑΙΟΙ
ΕΛΛΗΝΕΣ
ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ

Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Τόμος 1ος

**ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ
(ΞΕΝΟΦΩΝ, ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ)**

Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Τόμος 1ος

Ομάδα συγγραφής:

Κυριακή Διαλησμά
Άρης Δρουκόπουλος
Ευαγγελία Κουτρομπέλη
Γεράσιμος Χρυσάφης

Υπεύθυνοι για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΕΪΚΟΥ, Σύμβουλος
ΣΩΤΗΡΗΣ ΓΚΛΑΒΑΣ, Μόνιμος Πάρεδρος

Επιτροπή κρίσης:

Αθανάσιος Βερτσέτης
Αγγελική Στασινοπούλου
Κώστας Σταύρου

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα εργασίας του Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου
Μάθησης και Θρησκευμάτων

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Κ. Διαλησμά - Α. Δρουκόπουλος
Ε. Κουτρομπέλη - Γ. Χρυσάφης**

**ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ
(ΞΕΝΟΦΩΝ, ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ)**

Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Τόμος 1ος

Το εικονογραφικό υλικό και οι χάρτες του βιβλίου προέρχονται από εκδόσεις Μουσείων και Εκδοτικών Οίκων, τους οποίους το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ευχαριστεί θερμά. Ιδιαίτερος ευχαριστεί την Εκδοτική Αθηνών και το Νομισματικό Μουσείο Αθηνών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΗ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ιστοριογραφία Ιστορία

Ιστοριογραφία είναι η επιστήμη που καταγράφει σε χρονολογική σειρά την πορεία των γεγονότων, τα οποία αναφέρονται σ' ένα ανθρώπινο σύνολο μιας ορισμένης χρονικής περιόδου. Ο ιστοριογράφος εφαρμόζει κριτική εξέταση και αξιολόγηση των πηγών, αναλύει και ερμηνεύει τα αίτια και τις συνθήκες των εξελίξεων και μάλιστα με δύναμη συνθετική και εκφραστική.

Ιστορικές καταγραφές στην Αίγυπτο και Μεσοποταμία
Για να εκτιμηθεί η προσφορά του ελληνικού πνεύματος στη γένεση της ιστοριογραφίας ως επιστήμης αρκεί μια σύντομη αναφορά στις παλαιότερες ιστορικές καταγραφές των μεγάλων πολιτισμών της Ανατολής.

Αιγύπτιοι, Βαβυλώνιοι και Ασσύριοι ηγεμόνες απαθανάτιζαν τα κατορθώματά τους σε μνημειώδεις επιγραφές. Στα αρχεία ανακτόρων και ναών συγκεντρώνονταν διοικητικά έγγραφα και διάφορα άλλα κείμενα για τα επιτεύγματα των βασιλέων ή για τη δεινότητα της δόξας των Θεών που τους προστάτευαν¹.

Παλαιά Διαθήκη

Τα «ιστορικά» βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης περιλαμβάνουν γεγονότα της περιόδου 1.300-400 π.Χ. Είναι δύσκολος ο ασφαλής συσχετισμός των γεγονότων αυτών με τα ιστορικά γεγονότα, γνωστά από άλλες πηγές. Τα κείμενα αυτά της Π.Δ. δεν έχουν ως κύριο στόχο την καταγραφή ιστορικών γεγονότων αλλά την επιλεκτική παρουσίασή τους, εφόσον τα βιβλία αυτά αποτελούν κυρίως «ομολογία πίστεως».

1. Μόνο για τον Ασουρμπανιμπάλ (7ος αι. π.Χ.) έχουν βρεθεί 20 χιλιάδες πινακίδες.

Κίνα

Στην Άπω Ανατολή, γραπτά στοιχεία για ιστορικά γεγονότα ανάγονται στις αρχές της 1ης χιλιετίας π.Χ. Τα πρώτα συνθετικά έργα εμφανίζονται τον 1ο αι. π.Χ. Βασικά γνωρίσματα της αρχαίας κινεζικής ιστοριογραφίας είναι η ευσυνείδητη καταγραφή των γεγονότων, ο περιορισμός του ενδιαφέροντος των ιστορικών μόνο στους αξιωματούχους της Κίνας και, γενικότερα, η αντίληψη ότι η ιστορία έχει νόημα μόνο αν προσφέρει πρακτικές συμβουλές για τη ζωή.

Όλα τα παραπάνω κείμενα έχουν μεγάλη ιστορική αξία ως πηγές πληροφοριών. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν συνιστούν συνεχή ιστορική αφήγηση, ούτε εφαρμογή επιστημονικής μεθόδου.

Η πρωτοτυπία των Ελλήνων

Η μεγάλη πρωτοτυπία των Ελλήνων ιστορικών έγκειται στην προσπάθειά τους να ξεχωρίσουν τα πραγματικά από τα φανταστικά γεγονότα και τους μύθους και να διαμορφώσουν επιστημονική μέθοδο για το έργο τους. Η εξέλιξη της ελληνικής ιστοριογραφίας, αντίθετα με τους Ανατολικούς πολιτισμούς, ήταν ραγδαία μέσα σε δύο αιώνες (από το τέλος της αρχαϊκής εποχής ως τα μέσα του 4ου αι. π.Χ.). Χαρακτηριστικό στοιχείο διαφοράς είναι ότι ήδη από την αρχή οι Έλληνες ιστορικοί δεν έκαναν απλή καταγραφή, φρόντιζαν ιδιαίτερα τη γλώσσα και την έκφραση. Από τα κείμενα χιλίων περίπου ιστορικών της αρχαιότητας σώθηκαν αυτά που, εκτός από την εξιστόρηση σημαντικών γεγονότων, είχαν και μεγάλη λογοτεχνική αξία.

Αρχαϊκή Εποχή

Κατά την αρχαϊκή εποχή (7ος-6ος αι. π.Χ.) στις ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας σημειώθηκαν γοργές οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πνευματικές αλλαγές.

Απεικονίζονται στη ζωή, στην τέχνη και στη σκέψη. Από τα πιο εντυπωσιακά επιτεύγματα της περιόδου είναι η γεωγραφία, η οποία στηρίζεται σε προσωπική έρευνα και αυτοψία, η φιλοσοφία που προσπαθεί να δώσει μια νέα ερμηνεία για τη δημιουργία και τη δομή του κόσμου και η ιστορία¹, που επιδιώκει να καταγράψει σε ολοκληρωμένα έργα σημαντικά γεγονότα του παρελθόντος και της σύγχρονης εποχής.

Λογογράφοι

Οι παλαιότεροι λογογράφοι (= πεζογράφοι) όπως ο Διονύσιος ο Μιλήσιος, ο Χάρων ο Λαμψακηνός, ο Ξάνθος ο Λυδός, ο Εκαταίος ο Μιλήσιος είναι γνωστοί από διάφορες αρχαίες πηγές και από ελάχιστα αποσπάσματα των έργων τους. Τα κύρια χαρακτηριστικά τους: καταγραφή προφορικών παραδόσεων, ταξιδιωτικές περιγραφές, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παράκτια ναυσιπλοΐα και για τοπικά έθιμα διαφόρων λαών. Μερικοί απ' αυτούς ενδιαφέρθηκαν ιδιαίτερα για τη μυθογραφία (καταγραφή μυθικών διηγήσεων), τη γενεαλογία (κατάρτιση πινάκων του γενεαλογικού δέντρου ισχυρών οικογενειών), τη σύνταξη καταλόγων με τα ονόματα αρχόντων ή αξιωματούχων μιας πόλης ή με τα ονόματα αθλητών, κυρίως Ολυμπιονικών. Ο Εκαταίος ο Μιλήσιος στα έργα του Γενεαλογίαι και Γης περίοδος συνδύαζε τα βασικά γνωρίσματα της πεζογραφίας της εποχής του με μια νέα αντίληψη για επιστημονική, ορθολογική έρευνα και τεκμηρίωση.

1. Η λ. ιστορία σημαίνει και 1) Τα ίδια τα ιστορικά γεγονότα ενός λαού, μιας περιόδου κλπ. αλλά και την ιστοριογραφία, την καταγραφή των γεγονότων.

Ηρόδοτος ο πατέρας της Ιστορίας 5ος αι. π.Χ.

Ο Ρωμαίος πολιτικός, ρήτορας και φιλόσοφος Κικέρων (1ος αι. π.Χ.) έχει αποκαλέσει τον Ηρόδοτο «πατέρα της ιστορίας» γιατί θεωρεί ότι είναι ο πρώτος στην ιστορία των γραμμάτων άξιος του ονόματος του ιστορικού. Το έργο του είναι το αρχαιότερο πεζό κείμενο του δυτικού πολιτισμού που σώθηκε ολόκληρο. Ο Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς¹ (πιθανώς 485-425 π.Χ.) στο προοίμιό του χαρακτηρίζει το έργο του «ιστορίην» (= έρευνα) και θέτει ως στόχο του να καταγράψει «τά γενόμενα έξ ανθρώπων» για να μη λησμονηθούν «ἔργα μεγάλα τε καί θωμαστά». Στα εννέα βιβλία του (το καθένα έχει ως τίτλο του το όνομα μιας Μούσας· ο χωρισμός σε βιβλία είναι μεταγενέστερος) συνυφαίνει την καταγραφή ιστορικών γεγονότων με τη γεωγραφία και την εθνογραφία, δηλ. την περιγραφή της χώρας, του τρόπου ζωής, των παραδόσεων, των εθίμων και των θεσμών των λαών της Ανατολικής Μεσογείου. Κεντρική γραμμή του έργου του είναι η συνεχής ανάπτυξη της περσικής κυριαρχίας στην Ασία, την Αφρική και τελικά στην Ευρώπη με τις τρεις περσικές εκστρατείες στην Ελλάδα («Μηδικά», Περσικοί πόλεμοι) ως τα γεγονότα του χειμώνα του έτους 479 π.Χ. Αξιολογεί την αξιοπιστία των πηγών του (2.99, 147, 7.152) και εκθέτει τη δική του γνώμη για τα αίτια των πολέμων, «δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν» όπως υποσχέθηκε στην αρχή του βιβλίου του.

1. Ο μεγάλος ιστορικός, μολονότι καταγόταν από τη Δωρική αποικία της Αλικαρνασσού και έζησε πολλά χρόνια στην Αθήνα έγραψε το έργο του στην Ιωνική διάλεκτο, ακολουθώντας την παράδοση των Ιώνων λογογράφων.

Θουκυδίδης ο μεγαλύτερος ιστορικός 5ος αι. π.Χ.
Ο Θουκυδίδης, από τον Άλιμο της Αττικής (πιθ. 455-399 π.Χ.), ο μεγαλύτερος ιστορικός όλων των εποχών, κατέγραψε τα συγκλονιστικά γεγονότα του Πελοποννησιακού πολέμου (431-404 π.Χ.) και προσπάθησε να ερμηνεύσει τα αίτιά τους. Ενώ ο Ηρόδοτος πέρασε στην ανασία με τη λαμπρή εξιστόρηση των πιο λαμπρών στιγμών του αρχαίου κόσμου, στο έργο του Θουκυδίδη αποτυπώνονται η δόξα και η συντριβή της πατρίδας του της Αθήνας, η ένταση του πολέμου ανάμεσα στην Αθήνα, τη Σπάρτη και τους συμμάχους τους, που παρέσυρε στη δίνη του όλες τις πόλεις-κράτη του ελληνισμού, και οι έντονες πνευματικές ζυμώσεις της εποχής του. Έφερε νέο πνεύμα και νέα μέθοδο στην ιστορική επιστήμη. Συνέγραψε την ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου, γιατί έκρινε από την αρχή ότι αυτός θα ήταν «μέγας καὶ ἀξιολογώτατος τῶν προγεγενημένων», εξαιτίας της πρωτοφανούς πολεμικής ετοιμότητας των αντιπάλων. Η αλήθεια για τα ιστορικά γεγονότα «ἐπιπόμως ἠϋρίσκετο» γιατί ακόμη και οι παρόντες στα ίδια συμβάντα έδιναν διαφορετικές εκδοχές γι' αυτά, ανάλογα με τις πολιτικές τους συμπάθειες ή με τη δύναμη της μνήμης τους («...ὡς ἐκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχει»). Εκθέτει με θαυμαστή ακρίβεια σε μεγάλο μέρος του πρώτου βιβλίου του τις αιτιάσεις των αντιπάλων πριν απ' τον πόλεμο και τα προβλήματα που προκάλούσαν τις διενέξεις μεταξύ τους (τὰς αἰτίας προύγραφα πρῶτον καὶ τὰς διαφοράς»). Ο ίδιος προβάλλει τη βαθύτερη, την ουσιαστική και ανομολόγητη αιτία του πολέμου («... τὴν δὲ ἀληθεστάτην πρόφασιν, ἀφανεστάτην δὲ λόγῳ»), δηλαδή το φόβο που προκάλούσε στους Λακεδαιμονίους η συνεχής οικονομική και στρατιωτική ανάπτυξη των Αθηναίων. Ο σκοπός της συγγραφής του ήταν να δώσει στους μελλοντικούς σοβαρούς αναγνώ-

στες του έργου του ένα «κτῆμα ἐς αἰεὶ» για να γνωρίζουν τι ακριβώς συνέβη στον Πελοποννησιακό πόλεμο και αξιοποιώντας αυτή τη γνώση να ενεργήσουν ανάλογα, όταν θα ξανασυμβούν «ὄμοια ἢ παραπλήσια», εφόσον η ανθρώπινη φύση δεν αλλάζει.

Το έργο του Θουκυδίδη είναι το παλαιότερο πεζό κείμενο σε αττική διάλεκτο. Στα χρόνια του η Αθήνα ήταν πλέον πολιτιστική πρωτεύουσα του ελληνισμού, και του κόσμου ολόκληρου, και ο μεγάλος ιστορικός απομακρύνεται γλωσσικά από τους λογογράφους και τον Ηρόδοτο. Η αττική καθιερώθηκε ως γλώσσα της λόγιας ιστοριογραφίας επί αιώνες, ως την άλωση της Πόλης.

Ξενοφών 4ος αι. π.Χ.

Τα γεγονότα της τελευταίας περιόδου του Πελοποννησιακού πολέμου, από το 411 ως το 404 π.Χ. τα περιέλαβε ο Ξενοφών, από το δήμο Ερχιάς της Αττικής (πιθ. 431-355 π.Χ.) στα Έλληνικά του. Φιλοδόξησε κι αυτός, όπως και άλλοι σύγχρονοί του, να συνεχίσει το έργο του Θουκυδίδη¹.

Από τη συγγραφική παραγωγή των ιστορικών του 4ου αι. π.Χ. διασώθηκαν μόνο τα έργα του Ξενοφώντος και σύντομα ή εκτενέστερα αποσπάσματα από τους άλλους.

1. Ο Θεόπομπος από τη Χίο, ο Καλλισθένης από την Όλυνθο της Χαλκιδικής, ο Έφορος από την Κύμη της Μ. Ασίας, ο Αναξιμένης από τη Λάμψακο του Ελλησπόντου, ο άγνωστος συγγραφέας των Έλληνικῶν σε πάπυρο της Οξυρύγχου, άρχιζαν το έργο τους από εκεί που σταμάτησε ο μεγάλος ιστορικός. Είναι χαρακτηριστικό ότι συγγραφείς από τόσο διαφορετικά σημεία τον Ελληνισμό επιδίωξαν να συνεχίσουν το έργο του Θουκυδίδη.

Νέες τάσεις στην ιστοριογραφία

Η αποδέσμευση από την «πόλη», αλλά και από το συγκεκριμένο μεγάλο ιστορικό γεγονός (Περσικοί πόλεμοι στον Ηρόδοτο, Πελοποννησιακός πόλεμος στον Θουκυδίδη) είναι φανερή στα επτά βιβλία των Έλληνικῶν του Ξενοφώντος. Και άλλα όμως χαρακτηριστικά του έργου του τον απομακρύνουν από τους δύο μεγάλους ιστορικούς του 5ου αι. και τον φέρνουν κοντά στους μεταγενέστερους ιστορικούς: η Κύρου Ἀνάβασις, με τον τονισμό της προσωπικής συμβολής του συγγραφέα στα γεγονότα και η περιγραφή προσώπων και χαρακτήρων αποτελεί το παλαιότερο σωζόμενο δείγμα απομνημονευματογραφίας, ο Ἀγησίλαος, με την εγκωμιαστική παρουσίαση των αρετῶν του Σπαρτιάτη βασιλιά είναι το πρώτο ιστορικό εγκώμιο και η Κύρου Παιδεία, με τη μυθιστορηματική παρουσίαση της αγωγῆς και της ζωῆς του μεγάλου βασιλιά είναι η πρώτη μυθιστορηματική βιογραφία.

Ελληνιστική εποχή

Στο τέλος του 4ου αιώνα και στις αρχές του 3ου πολλοί απ' αυτούς που γνώρισαν τον Αλέξανδρο και τον ακολούθησαν στις εκστρατείες του έγραψαν για το μεγάλο στρατηλάτη.

Άλλοι ιστορικοί συνέχισαν να γράφουν Έλληνικά, περιλαμβάνοντας τις ιστορικές εξελίξεις σε διάφορες περιοχές αλλά και τοπικές ιστορίες, μονογραφίες για ιστορικές προσωπικότητες και απομνημονεύματα.

Πολύβιος 3ος αι. π.Χ.

Ο Πολύβιος ο Μεγαλοπολίτης (πιθ. 200-118 π.Χ.) είναι ο σημαντικότερος ιστορικός της Ελληνιστικής Εποχής. Από τα σαράντα βιβλία του σπουδαιότερου έργου του, Ἱστορίαι, έχουν σωθεί ολόκληρα τα πέντε πρώτα και εκτεταμένα αποσπάσματα ή επιτομές από τα υπόλοι-

πα. Το έργο του είχε σχεδιαστεί να καλύψει την περίοδο 220-168 π.Χ., δηλ. από την αρχή του Β΄ Καρχηδονιακού πολέμου ως την οριστική επιβολή της ρωμαϊκής κυριαρχίας στις ελληνικές πόλεις και στους συνασπισμούς τους. Είναι ο πρώτος ιστορικός που δηλώνει ότι γράφει «καθολικήν» (= παγκόσμια) ιστορία, καθώς η προοδευτική, ταχύτατη επέκταση της ρωμαϊκής κυριαρχίας τον οδήγησε να δώσει στο έργο του «μια συνοπτική θεώρηση για τους αναγνώστες». Κύριος στόχος του ήταν να δείξει «με ποιο τρόπο και με ποια μορφή πολιτεύματος σχεδόν ολόκληρη η οικουμένη, σε λιγότερο από πενήντα χρόνια, υποτάχτηκε σε μια μοναδική εξουσία, στην εξουσία των Ρωμαίων, γεγονός χωρίς προηγούμενο στο παρελθόν» (1.1).

Το πρότυπό του ως προς την αντικειμενικότητα, την ανάγκη της αυτοψίας και τη διερεύνηση των ιστορικών γεγονότων ήταν ο Θουκυδίδης. Υποστηρίζει ότι η ιστορία πρέπει να είναι «πραγματική», δηλ. να καταγράφει γεγονότα, να είναι αντικειμενική και να μην επιδιώκει να συγκινήσει ή να εντυπωσιάσει τον αναγνώστη, ότι «τα διδάγματα που προκύπτουν από τη μελέτη της ιστορίας είναι η πιο αποτελεσματική προετοιμασία για την πολιτική δραστηριότητα» (1.1.2) και ότι ο ιστορικός πρέπει να αναζητά την αλήθεια, την οποία χαρακτηρίζει «το μάτι της ιστορίας», και να ξεχνάει κάθε συμπάθεια ή αντιπάθεια προς τα αναφερόμενα πρόσωπα, «όταν τὸ τῆς ιστορίας ἦθος ἀναλαμβάνη» (1.14.4).

Διόδωρος 1ος αι. π.Χ.

Η παραγωγή της ιστοριογραφίας και στους επόμενους αιώνες ως το τέλος του αρχαίου κόσμου, ήταν πλουσιότατη. Άλλοι συγγραφείς ξαναγύριζαν στο παρελθόν, χρησιμοποιώντας τις μεγάλες βιβλιοθήκες της εποχής (με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Διόδωρο τον Σικελιώτη, 1ος αι. π.Χ., που έγραψε σε 40 βιβλία παγκό-

σμια ιστορία από το μυθικό παρελθόν ως τις μέρες του), άλλοι κατέγραφαν τα σύγχρονα γεγονότα και μερικοί απλώς κολάκευαν τους ισχυρούς της ημέρας.

Ρωμαϊκή Εποχή

Στη ρωμαϊκή εποχή και κυρίως στον 2ο μ.Χ. μέσα στη νέα άνθηση των ελληνικών γραμμάτων και στην ανανέωση των ενδιαφερόντων για την κλασική εποχή ξεχωρίζουν δύο σημαντικοί συγγραφείς, ο Πλούταρχος και ο Αρριανός.

Πλούταρχος 2ος αι. μ.Χ. «Βίοι»

Ο Πλούταρχος από τη Χαιρώνεια της Βοιωτίας (πιθ. 50-120 μ.Χ.) είναι ο γνωστότερος βιογράφος του αρχαίου κόσμου. Δεν θεωρεί τον εαυτό του ιστορικό. Στο πρώτο κεφάλαιο του Βίου του Αλεξάνδρου (Άλέξανδρος 1.2) τονίζει χαρακτηριστικά: «δεν γράφουμε ιστορία αλλά βιογραφίες... πολλές φορές ένα μικρό πράγμα, μια φράση ή ένα αστείο, φανερώνουν περισσότερο τον χαρακτήρα απ' ό,τι μάχες πολύνεκρες και μεγαλειώδεις παρατάξεις και πολιορκίες πόλεων». Οι 44 βιογραφίες του έχουν σχεδιαστεί κατά ζεύγη, ενός επιφανούς Έλληνα και ενός Ρωμαίου με τονισμό των κοινών χαρακτηριστικών τους, των αρετών και των ελαττωμάτων τους. Οι Βίοι Παράλληλοι υπήρξαν επί αιώνες ενδιαφέρον και δημοφιλές ανάγνωσμα για την ανάλυση των χαρακτήρων, τα αποκαλυπτικά ανέκδοτα, τα αποφθέγματα των βιογραφουμένων προσώπων. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Shakespeare έχει στηριχτεί στο κείμενο του Πλουτάρχου για τις τραγωδίες του Ιούλιος Καίσαρας, Αντώνιος και Κλεοπάτρα, Κοριολανός. Ο Κ. Καβάφης έχει εμπνευστεί από τον Αντώνιο του Πλουτάρχου τρία πασίγνωστα ποιήματά του (Αλεξανδρινοί Βασιλείς, Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον, Καισαρίων).

Αρριανός 2ος αι. μ.Χ.

Ο Αρριανός, από την Νικομήδεια της Βιθυνίας (περ. 95-180 μ.Χ.), έχοντας ως πρότυπο τον Ξενοφώντα και στα πνευματικά ενδιαφέροντα και στη γλώσσα, έγραψε έργα ιστορικά, φιλοσοφικά, γεωγραφικά και στρατιωτικά εγχειρίδια. Στο γνωστότερο ιστορικό έργο του Άλεξάνδρου Άνάβασις, σε 7 βιβλία κατά το πρότυπο του Ξενοφώντος, από τον μεγάλο αριθμό έργων που είχε στη διάθεσή του, προχώρησε σε επιλογή των πιο αξιόπιστων κατά την κρίση του (1.1.1-2) και εξιστόρησε την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου από την αρχή της ως την ημέρα του θανάτου του. Το έργο του Αρριανού αποτελεί την πιο αξιόπιστη πηγή μελέτης για τον Αλέξανδρο.

Η επικράτηση του Χριστιανισμού και οι ριζικές αλλαγές στον τρόπο ζωής και σκέψης επισφράγισε το τέλος του αρχαίου κόσμου. Πόσο ισχυρή ήταν η παράδοση και η ακτινοβολία των αρχαίων ιστορικών φαίνεται αν συγκρίνει κανείς τα, υψηλού επιπέδου, ιστορικά κείμενα της μεσαιωνικής εποχής στη Βυζαντινή αυτοκρατορία με τα κείμενα που έχουν διασωθεί στις γλώσσες των άλλων ευρωπαϊκών λαών.

B. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΟΛΟΡΟΥ ΑΛΙΜΟΥΣΙΟΣ

1. Η ΖΩΗ ΤΟΥ.

Καταγωγή

Ο Θουκυδίδης (πιθ. 455-399 π.Χ.) γεννήθηκε στο δήμο Άλιμοῦντος (στο σημερινό Άλιμο της Αττικής) από πλούσια, αριστοκρατική οικογένεια. Ο πατέρας του είχε οικογενειακούς δεσμούς με το βασιλιά Όλορο της Θράκης, και τους μεγάλους στρατηγούς Μιλτιάδη και Κίμωνα. Η οικογένεια είχε στην κατοχή της χρυσωρυχείο στη Σκαπτή Ύλη της Θράκης και ασκούσε επιρροή στους κατοίκους της περιοχής (καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἡπειρωτῶν», 4.105.1). Ο Θουκυδίδης έλαβε λαμπρή μόρφωση, με δασκάλους το φιλόσοφο Αναξαγόρα, στενό φίλο του Περικλή, και το ρήτορα Αντιφώντα.

Μόρφωση

Θεωρείται βέβαιο ότι είχε εξοικειωθεί με τη μέθοδο και την έκφραση των μεγάλων σοφιστών, του Γοργία από τους Λεοντίνους της Σικελίας και του Πρόδικου από την Ηλεία και με τις κατακτήσεις της νέας ιατρικής των ημερών του. Η παιδική και νεανική του ηλικία συμπίπτει με τα λαμπρότερα χρόνια της αθηναϊκής δύναμης, με τον Περικλή να δεσπόζει στην πολιτική ζωή του κράτους, την Αθήνα να στολίζεται με έργα τέχνης που θα έμεναν αριστουργήματα αξεπέραστα στους αιώνες και την πνευματική ζωή στην κορύφωσή της με τα μεγάλα επιτεύγματα του αρχαίου δράματος, του σοφιστικού κινήματος, της ιατρικής επιστήμης.

Η στρατηγική του Περικλή

Κατά την έναρξη του πελοποννησιακού πολέμου (431 π.Χ.), ο Θουκυδίδης πίστευε στη μεγάλη αξία του Περικλή (μολονότι η οικογενειακή του παράδοση τον συνέ-

δεε με την αντίπαλη παράταξη, των αριστοκρατικών) και στην ορθότητα των βασικών αρχών του πολεμικού του σχεδιασμού: άμυνα στην ξηρά, επίθεση στη θάλασσα, σύνεση και αυτοπεποίθηση.

Λοιμός

Το δεύτερο έτος του πολέμου προσβλήθηκε και ο ίδιος από τον καταστρεπτικό λοιμό που εξόντωσε το 1/3 του πληθυσμού της Αττικής («ταῦτα δηλώσω αὐτός τε νοσήσας καὶ ἰδὼν ἄλλους πάσχοντας»). Ο ίδιος επέζησε αλλά ο Περικλής πέθανε από τον λοιμό το επόμενο έτος

Δημαγωγοί

και στην πολιτική ζωή της εμπόλεμης και πολιορκημένης από τη στεριά, Αθήνας επικράτησε οξεία αντιπαράθεση ανάμεσα στην παράταξη των συντηρητικών αριστοκρατικών και των δημοκρατικών, τους οποίους καθοδηγούσαν πλέον αδίστακτοι δημαγωγοί, με ισχυρότερο τον Κλέωνα.

Αποτυχία του Θουκυδίδη στην Αμφίπολη

Το 424 π.Χ. ο Θουκυδίδης, ως στρατηγός, δεν μπόρεσε να σώσει την Αμφίπολη, αποικία των Αθηναίων κοντά στις εκβολές του Στρυμόνα, από την επίθεση των Σπαρτιατών. Η περιοχή είχε μεγάλη στρατηγική σημασία για την Αθήνα, επειδή διέθετε άφθονη ναυπηγήσιμη ξυλεία για τις ανάγκες του αθηναϊκού στόλου και βρισκόταν κοντά στα χρυσωρυχεία του Παγγαίου. Ο Θουκυδίδης είχε αποσταλεί εκεί με μικρή μοίρα του αθηναϊκού στόλου για να ελέγχει την περιοχή, όταν ο Σπαρτιάτης στρατηγός Βρασίδης έφτασε με ταχύτατη πορεία από την Πελοπόννησο στη Μακεδονία, σε μια κίνηση αντιπερισπασμού.

Εξορία

Οι πολιτικοί του αντίπαλοι τιμώρησαν το Θουκυδίδη με εξορία («Καὶ ξυνέβη μοι φεύγειν τὴν ἑμαυτοῦ ἔτη εἴκοσι μετὰ τὴν ἐς Ἀμφίπολιν στρατηγίαν») κι αυτός, εξόριστος πια, αφιερώνει ὅλο το χρόνο του στην ιστορική του έρευνα και συγκεντρώνει πληροφορίες και από τα δύο στρατόπεδα με πολλές μετακινήσεις στους χώρους των συγκρούσεων: «και αφού βρέθηκα και στα δύο μέρη, και μάλιστα περισσότερο στις περιοχές που ἤλεγχαν οι Πελοποννήσιοι λόγω της εξορίας μου μπορούσα να παρακολουθήσω τις εξελίξεις καλύτερα και πιο άνετα» (5.26.5).

Το τέλος του πολέμου

Δεν είναι βέβαιο αν γύρισε στην Αθήνα μετά το 404 π.Χ. με την αμνηστία που παραχωρήθηκε. Οι πληροφορίες των αρχαίων πηγών είναι αβέβαιες και σε ορισμένα σημεία αντιφατικές. Βέβαιο είναι ότι έζησε ως το τέλος του πολέμου¹.

Το έργο του έμεινε ημιτελές. Στα πρώτα βιβλία υπάρχουν αναφορές για το τέλος του πολέμου και την τελική καταστροφή· η εξιστόρηση όμως των γεγονότων δεν φτάνει ως το 404 π.Χ. αλλά διακόπτεται στο 411 π.Χ. Ο θάνατος δεν άφησε τον μεγάλο ιστορικό να τελειώσει το έργο του.

1. «Τούτου δὲ τοῦ πολέμου μῆκός τε μέγα προύβη» 1.23.1, «ἔτη δὲ ἐς τοῦτο τὰ ξύμπαντα ἐγένετο τῷ πολέμῳ ἑπτὰ καὶ εἴκοσι», 5.26.1, «ἔπεβίων δὲ διὰ παντὸς αὐτοῦ αἰσθανόμενος τε τῇ ἡλικίᾳ καὶ προσέχων τὴν γνώμην, ὅπως ἀκριβὲς τι εἴσομαι», 5.26.5.

2. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ

Η σημασία του πολέμου

Ο Θουκυδίδης κατενόησε από την αρχή τη σημασία του πολέμου που ξεσπούσε: οι αντίπαλοι βρίσκονταν στο ύψιστο σημείο της ακμής τους οικονομικά και στρατιωτικά και τα ουδέτερα ελληνικά κράτη ήταν αδύνατο να μην εμπλακούν στον πόλεμο. Προσπάθησε λοιπόν να ερευνήσει τους παράγοντες που δημιούργησαν τόσο μεγάλη πολεμική ισχύ.

Η έρευνα του παρελθόντος

Εξετάζοντας τις εξελίξεις ακόμη και πριν από τον Τρωικό πόλεμο ως τα Μηδικά, εκεί που οι πηγές του δεν μπορούσαν, με τα δεδομένα της εποχής, να είναι αξιόπιστες, χρησιμοποιεί λογικές μεθόδους και καταγράφει τις ιστορικές αλλαγές με πορίσματα «εϊκότα» (= εύλογα, σύμφωνα με τη λογική και την πείρα), «σημεΐα» ή «μαρτύρια» (ενδείξεις και αποδείξεις) και «τεκμήρια» (= συμπεράσματα στα οποία καταλήγει η έρευνα).

Τονίζει ότι χωρίς μόνιμες εγκαταστάσεις πληθυσμών, πολιτική σταθερότητα, οικονομική ανάπτυξη και, κυρίως, χωρίς την κυριαρχία στη θάλασσα δεν μπορούσε να συγκροτηθεί ισχυρό στρατιωτικά κράτος. Η προσπάθεια για κριτική απόδειξη των θέσεών του θυμίζει έντονα την επιχειρηματολογία των σοφιστών.

Τα βαθύτερα αίτια του πολέμου

Το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται στην πολιτική ιστορία και γι' αυτό αποφεύγει συνειδητά ό,τι θεωρεί άσχετο προς την κατανόηση του πολέμου δηλ. μύθους, χρησμούς, ανέκδοτα, ατομικές προσωπογραφίες, διαδόσεις και φήμες. Κατά την άποψή του βαθύτερη αιτία του πολέμου ήταν η ανάπτυξη, οικονομική και στρατιωτική,

της αθηναϊκής δύναμης. Αυτό καθορίζει και τους βασικούς άξονες του έργου του. Η «αθηναϊκή συμμαχία» είχε μετατραπεί σε αθηναϊκή ηγεμονία («ἀρχή»). Τα σύμμαχα κράτη του Αιγαίου, της Μακεδονίας, της Θράκης τυπικά μόνον ήταν ανεξάρτητα.

Ποια προβλήματα θέτει ο Θουκυδίδης

Αυτή η ηγεμονική δύναμη της Αθήνας μπορούσε να ενισχυθεί, να περιοριστεί, να τροποποιηθεί ή να καταρρεύσει; Σ' αυτό το βασικό ερώτημα ο Θουκυδίδης προσπαθεί να απαντήσει με την εξονυχιστική παρουσίαση των αιτίων και των αφορμών του πολέμου στο 1ο βιβλίο του, με την αντιπαράθεση αντιπάλων απόψεων στις δημηγορίες του και κυρίως με την πρώτη δημηγορία του Περικλή (1.140-144): η Αθήνα θα μπορούσε να κερδίσει τον πόλεμο με συνετή στρατηγική και αυτοκυριαρχία των πολιτικών και των πολιτών της. Η εκστρατεία της Σικελίας (Βιβλία 6ο-7ο) απέδειξε την ορθότητα της θέσης του Περικλή: άφρονες, φιλόδοξοι δημαγωγοί και πολίτες με ασύνετες, αλλοπρόσαλλες αποφάσεις οδήγησαν την εντυπωσιακότερη ως τότε πολεμική επιχείρηση σε πανωλεθρία. Επίσης το πρόβλημα της δύναμης όπως μπορεί να την χρησιμοποιήσει ένα κράτος, μια συμμαχία, μια πολιτική παράταξη εξετάστηκε κατά τρόπο μοναδικό και συγκλονιστικό από το Θουκυδίδη: Η εξόντωση των Πλαταιέων από τους Σπαρτιάτες, των Μηλίων από τους Αθηναίους, οι φρικαλεότητες στην εμφύλια σύγκρουση της Κέρκυρας και άλλες, απίστευτες σε καιρό ειρήνης, πράξεις οδήγησαν τον μεγάλο ιστορικό στο συμπέρασμα ότι η φύση των ανθρώπων δεν αλλάζει («ἕως ἄν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾗ», 3.82.2), ότι οι άνθρωποι όταν βρεθούν σε αδιέξοδα και πιεστικές συγκυρίες («ἔς ἀκουσίους ἀνάγκας πίπτειν») εξαγριώνονται («ὁ πόλεμος... βίαιος διδάσκαλος καὶ πρὸς τὰ παρόντα τὰς ὀργὰς τῶν πολλῶν ὁμοιοῖ», 3.82.2), ότι

στον εμφύλιο, κυρίως, πόλεμο οι λέξεις χάνουν το νόημά τους (3.82.3), ότι οι αντίπαλοι δίνουν το λόγο τους, ενώ σκοπεύουν να μην τον τηρήσουν, και δίνουν όρκους, χωρίς να φοβούνται τους θεούς (3.83.2). Δεν θα ήταν ορθό να θεωρήσει επιπόλαια κανείς τον Θουκυδίδη «απαισιόδοξο» που δίνει μια κατάμαυρη εικόνα της ανθρωπότητας. Η λογική αποτελεί τη μόνη αξία, στην οποία μπορεί να στηριχτεί ο άνθρωπος. Οι θεοί δεν επεμβαίνουν στις ιστορικές εξελίξεις (όπως πίστευαν πολλοί σημαντικοί άνθρωποι και ο Ηρόδοτος ανάμεσά τους) και η τύχη δεν είναι υπερφυσική δύναμη αλλά συγκυρίες, εξελίξεις που δεν μπορεί να τις προβλέψει ο άνθρωπος. Ο Περικλής τονίζει ότι οι εξελίξεις των πραγμάτων μπορεί να είναι τελείως απρόβλεπτες και γι' αυτό συνήθως κατηγορούμε την τύχη για «ὅσα ἂν παρὰ λόγον ξυμβῆῃ» (1.140.1). Η αθηναϊκή τριήρης που έφερε τη διαταγή στην Μυτιλήνη (η οποία είχε αποστατήσει από την συμμαχία) να θανατωθούν όλοι οι ενήλικοι άντρες και να πουληθούν δούλοι οι γυναίκες και τα παιδιά (3.36.2), κινήθηκε αργά στο Αιγαίο, γιατί το πλήρωμα είχε συνείδηση ότι έπλεαν «ἐπὶ πρᾶγμα ἀλλόκοτον» (3.49.4), ότι πήγαιναν να εκτελέσουν μια διαταγή πρωτοφανή («ὦμὸν τὸ βούλευμα καὶ μέγα», 3.36.4). Ο παραλογισμός του πολέμου φτάνει στο αποκορύφωμά του στη γενική σφαγή, τελείως αναίτια, του άμαχου πληθυσμού, ακόμα και των μαθητῶν του σχολείου, της βοιωτικής Μυκαλησσού, από Θράκες μισθοφόρους («... καὶ ἐπιπεσόντες διδασκαλείῳ παίδων, ὅπερ μέγιστον ἦν αὐτόθι καὶ ἄρτι ἔτυχον οἱ παῖδες ἐσεληλυθότες, κατέκοψαν πάντας», 7.29.5). Πράγματι αυτή η συμφορά ήταν **ἀδόκητος** και **δεινή**. Σε αρκετά σημεία του έργου του προβάλλει ο Θουκυδίδης την **πλεονεξία**, το να αποκτήσει δηλ. το άτομο ή η πολιτική παράταξη ή το κράτος περισσότερα απ' όσα δικαιούται και τη **φιλοτιμία**, την

προσωπική φιλοδοξία ορισμένων, ως βασικά κίνητρα για τον πόλεμο.

Το πρότυπο του ηγέτη

Το πρότυπο του ηγέτη το ενσαρκώνει ο Περικλής (2.65.1-9) με την πολιτική του οξυδέρκεια («πρόνοια»), την ευρύτερη αποδοχή του από το λαό της πόλης του («δυνατὸς ὦν τῷ τε ἀξιώματι καὶ τῇ γνώμῃ»), την ανωτερότητά του ως προς το χρήμα («χρημάτων τε διαφανῶς ἄδωρότατος») και το πολιτικό του θάρρος να λέει την αλήθεια στο λαό, ακόμη κι αν προκαλούσε την οργή του («ἔχων ἐπ' ἀξιώσει καὶ πρὸς ὀργὴν τι ἀντειπεῖν»). Αρκετές σύντομες φράσεις του μεγάλου πολιτικού, όπως τις καταγράφει ο Θουκυδίδης, έχουν καταστεί «γνωμικά», με γενικότερη διαχρονική αξία, π.χ. «οἱ καιροὶ οὐ μενετοί» (1.142.1), (χρειάζεται ταχύτητα ενεργειῶν κατά τη διάρκεια του πολέμου γιατί οι ευκαιρίες δεν περιμένουν), «μέγα τὸ τῆς θαλάσσης κράτος» (1.143.5) (έχει μεγάλη σημασία το να ελέγχει κανείς στρατιωτικά τις θαλάσσιες συγκοινωνίες).

Ο υπεύθυνος πολίτης

Και ο πολίτης έχει χρέος να συμπεριφέρεται υπεύθυνα· μπορεί να χρησιμοποιεί τη λογική και τη σύνεση στις κρίσιμες αποφάσεις και να μην παρασύρεται από δημαγωγικά πυροτεχνήματα και από παρορμήσεις της στιγμής («ὄπερ φιλεῖ ὄμιλος ποιεῖν», 2.65.4). Μπορεί να δείξει μαζί με το ενδιαφέρον για τα προσωπικά του συμφέροντα ενδιαφέρον για το συμφέρον της πόλης («...οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια», 2.40.2). Μέσα στο χάος του εμφυλίου πολέμου μπορεί να δείξει μετριοπάθεια («τὰ μέσα τῶν πολιτῶν») και ανώτερο ἦθος («τὸ εὖηθες οὐ τὸ γενναῖον πλεῖστον μετέχει», 3.83.1). Ακόμη και μέσα στη γενική αναληγησία που προκάλεσε

η γενική συμφορά του λοιμού, η «λοιμική των σωμάτων και των ψυχών» μερικοί, ελάχιστοι έστω, φέρθηκαν με ανθρωπιά και φιλότιμο και αδιαφορώντας μήπως προσβληθούν από τη φοβερή νόσο («αίσχύνη ήφείδουν σφῶν αὐτῶν», 2.51.5) τόλμησαν να προσφέρουν ένα ποτήρι νερό σε ετοιμοθάνατους συγγενείς και φίλους.

Από το συγκεκριμένο στο γενικό

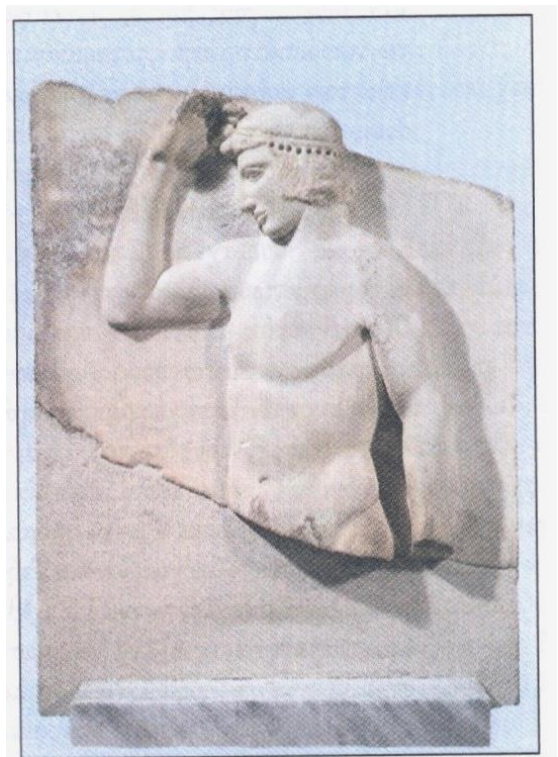
Ο βαθύς στοχασμός του ιστορικού πάνω στα γεγονότα και στη συμπεριφορά των ανθρώπων, φαίνεται, όπως και στους μεγάλους τραγικούς, στην τάση για γενίκευση που αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της σκέψης και της μεθόδου του. Ανάγεται από το συγκεκριμένο γεγονός στο γενικό και πανανθρώπινο και θεμελιώνει την κρίση των πολιτικών στις δημηγορίες και τις δικές του προσωπικές παρατηρήσεις σε γενικές αρχές. Έτσι τα «γνωμικά» και τα «αποφθέγματα» στο έργο του δεν έχουν χαρακτήρα διδακτισμού και δεοντολογίας αλλά είναι το απόσταγμα της έρευνας και του συλλογισμού μιας συγγραφικής ιδιοφυίας που έχει αξιοποιήσει τη γνώση των αρχών και της μεθόδου της ιατρικής, των σοφιστών και της τραγωδίας.

Ο Θουκυδίδης έζησε στα παιδικά και στα νεανικά του χρόνια τις λαμπρότερες μέρες της Αθήνας και του αρχαίου κόσμου γενικότερα, τον παρατεταμένο αδυσώπητο πόλεμο επί εικοσιεπτά έτη και είδε την Αθήνα ρηγμαμένη και τα ιστορικά τείχη του Θεμιστοκλή κατεδαφισμένα. Έγραψε με μοναδική ειλικρίνεια και αμεροληψία τα γεγονότα του πολέμου και άφησε μια αθάνατη εικόνα της αθηναϊκής δημοκρατίας στον Επιτάφιο του Περικλή για τους πρώτους νεκρούς του πολέμου (2.35-46).

Επιγραμματική διατύπωση

Επιγραμματικές φράσεις του Επιταφίου δίνουν το μέτρο του μεγαλείου και του μεγάλου πολιτικού και του μεγάλου

λου ιστορικού: το πολίτευμα δεν στηρίζεται σε λίγους αλλά στην πλειοψηφία: «καὶ ὄνομα μὲν τὸ μὴ ἔς ὀλίγους ἀλλ' ἔς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται» (2.37.1) οι Αθηναῖοι αγαπάνε το ωραίο και μένουνε απλοί, αγαπάνε τη θεωρία χωρίς να μειώνουν τη δραστηριότητά τους: «φιλοκαλοῦμέν τε γὰρ μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας» (2.40.1), η δυνατή ψυχή ταυτίζεται με την ελευθερία και η ελευθερία με την ευδαιμονία: «τὸ εὐδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐψυχον» (2.43.4) και γενικά ολόκληρη η πόλη της Αθήνας (πολιτικά με τη δημοκρατία, οικονομικά με την αυτάρκεια, στρατιωτικά με την πολεμική της δύναμη, πολιτισμικά με τις σχολές της, τα κτήριά της, την ομορφιά της, τις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις) είναι σχολείο της Ελλάδας: «Ξυνελών τε λέγω τήν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν εἶναι» (2.41.1).

Νέος με στεφάνι στο κεφάλι
(Αναθηματική πλάκα
Αρχαιολογικό μουσείο Αθηνών)

ΜΕΘΟΔΟΣ

Έρευνα του μακρινού παρελθόντος

Ο Θουκυδίδης είχε πλήρη επίγνωση των δυσκολιών του έργου που αναλάμβανε. Στα κεφάλαια 1.2, 1.20-22 και 5.26 καταγράφεται η αγωνία του για την ανεύρεση της αλήθειας: η αυτοψία, η επίσκεψη των πεδίων των μαχών, η συλλογή και αξιολόγηση πληροφοριών, η μελέτη επισήμων κειμένων και κρατικών αρχείων. Για τα παλαιότερα γεγονότα, πριν από τα Μηδικά, παρά την κοπιαστική προσπάθειά του («ἐπὶ μακρότατον σκοποῦντί μοι» 1.1.3) οι δυσκολίες ήταν μεγάλες: οι άνθρωποι δέχονται άβασανίστως (= άκριτα, χωρίς έλεγχο, 1.20.1) ό,τι λέει ο ένας και ο άλλος ακόμη και για τη γενέτειρά τους. Δεν κουράζονται να αναζητήσουν την αλήθεια («άταλαίπωρος τοῖς πολλοῖς ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας» 1.20.3).

Έλεγχος των πληροφοριών για τη σύγχρονή του εποχή

Για τα γεγονότα της εποχής του, του Πελοποννησιακού πολέμου, δεν καταδέχτηκε να περιλάβει στο έργο του πληροφορίες από τον πρώτο τυχόντα («οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἤξιωσα γράφειν», 1.22.2) ούτε ό,τι νόμιζε ο ίδιος («ὡς ἐμοὶ ἐδόκει»), αλλά κράτησε μόνο στοιχεία για όσα γεγονότα είχε προσωπική γνώση («οἷς τε αὐτὸς παρῆν», 1.22.2, «καὶ γενομένῳ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς πράγμασι», 5.26.5) και για τα οποία είχε κάνει επίπονη έρευνα ακούγοντάς τα από άλλους («καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατὸν ἀκριβεῖα περὶ ἐκάστου ἐπεξελθών», 1.22.2).

Δημηγορίες

Για τους λόγους που εκφωνήθηκαν από πολιτικούς και στρατιωτικούς κατά την προετοιμασία του πολέμου ή κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων η δήλω-

σή του είναι σαφής· η δυσκολία να παρατεθούν αυτολεξεί ήταν μεγάλη ακόμη και για τις περιπτώσεις που ο ίδιος ήταν ανάμεσα στο ακροατήριο (1.22.1). Οι δημηγορίες στο έργο του Θουκυδίδη αποδίδουν τα κίνητρα, τους σχεδιασμούς, τους στόχους των ομιλητών και επίσης την προσωπικότητά τους, τις ιδέες τους, το ήθος τους. Οι δημηγορίες αποτελούν σημαντικό στοιχείο στην επιστημονική ανάλυση των ιστορικών γεγονότων και μάλιστα καθώς βρίσκονται σε αντιστοιχία με τα μεγάλα γεγονότα του πολέμου αλλά και μεταξύ τους με το σχήμα «θέση»-«αντίθεση», με το οποίο κάθε ζήτημα εξετάζεται και από την αντίθετη άποψη. Ο Θουκυδίδης δηλώνει ότι δεν απομακρύνθηκε από την κεντρική ιδέα των λόγων («έχομένω ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων», 1.22.1) και, εφόσον ήταν αδύνατο να τους παραθέσει αυτολεξεί, έγραψε σύμφωνα με τη δική του κρίση ό,τι ήταν προσφορότερο να λεχθεί στην κάθε περίπτωση. Στις δημηγορίες, στην παρουσίαση των απόψεων, στη δομή, στην επιχειρηματολογία φαίνεται και η ικανότητα του ιστορικού να αναλύει τα γεγονότα και το βάθος της σκέψης του. Από τον τρόπο που δηλώνει ότι προχώρησε στη σύνθεση των δημηγοριών, δεν πρέπει να περιμένει κανείς «φυσικότητα» ως προς διαλεκτικές διαφοροποιήσεις των ομιλητών ανάλογα με τον τόπο καταγωγής τους.

Χρονολογική ακρίβεια

Στην προσπάθειά του για χρονολογική ακρίβεια στην έκθεση των γεγονότων οι δυσκολίες ήταν μεγάλες. Οι ελληνικές πόλεις-κράτη δεν είχαν ενιαίο χρονολογικό σύστημα, ούτε είχαν κοινές ονομασίες για τους μήνες του σεληνιακού έτους. Η επιμονή του να καταγράψει με απόλυτη ακρίβεια το χρόνο των γεγονότων είναι σαφής στον καθορισμό του χρονικού σημείου της έκρηξης του πολέμου, με την εισβολή των Θηβαίων στις Πλαταιές:

δέκα τέσσερα έτη μετά την υπογραφή της τριαντάχρονης ειρήνης (μεταξύ Αθηναίων και Πελοποννησίων), τη χρονιά που η Χρυσίς είχε συμπληρώσει σαράντα οκτώ έτη ιερωσύνης στο Άργος, και ο Αινήςσιος ήταν έφορος στη Σπάρτη και ο Πυθόδωρος επώνυμος άρχων στην Αθήνα, έξι μήνες μετά τη μάχη της Ποτίδαιας, μόλις άρχιζε η άνοιξη... (2.2.1). Ακολουθώντας τον τρόπο χρονολογικής έκθεσης που χρησιμοποίησε ο Ελλάνικος ο Μυτιληναίος εξιστορεί τα γεγονότα κατά χρονολογική σειρά και όχι κατά θεματικές ενότητες, και μάλιστα χρόνο με χρόνο, διαιρώντας το έτος σε θέρος (8 μήνες στρατιωτικών επιχειρήσεων) και χειμώνα (4 μήνες που το κύριο σώμα των αντιπάλων στρατευμάτων αποσύρεται στις βάσεις του): «γέγραπται δὲ ἐξῆς ὡς ἕκαστα ἐγίγνετο κατὰ θέρος καὶ χειμῶνα» (2.1).

Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ.

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΟΥ

Η διαίρεση του έργου σε οκτώ βιβλία είναι μεταγενέστερη. Στο 1ο βιβλίο εξετάζονται τα αίτια του πολέμου, εξάιρεται η σημασία του, εκτίθεται η μέθοδος του συγγραφέα (κεφ. 1, 20-22), ερευνώνται οι ιστορικές εξελίξεις από το μακρινό παρελθόν ως τις παραμονές του πολέμου («Αρχαιολογία», κεφ. 2-19), η ανάπτυξη της αθηναϊκής δύναμης κατά την «πεντηκονταετία» 479-432 π.Χ. (κεφ. 89-117), οι τελευταίες διπλωματικές προσπάθειες, οι δυνάμεις των αντιπάλων. Τα γεγονότα της πρώτης δεκαετίας του πολέμου (431-421 π.Χ.) καταγράφονται από την αρχή του 2ου Βιβλίου ως το 24ο κεφάλαιο του 5ου, με λεπτομερή έκθεση των όρων της ειρήνης του Νικία. Οι συγκρούσεις δεν άργησαν να ξαναρχίσουν. Ο Θουκυδίδης συνθέτει ένα δεύτερο προοίμιο (5.26) για να υποστηρίξει ότι δεν πρόκειται για νέο πόλεμο αλλά για συνέχιση του μεγάλου πολέμου. Στο 5ο βιβλίο εκτίθενται τα γεγονότα ως το 415 π.Χ. και ο συνταρακτικός

«διάλογος» των Αθηναίων με τους πολιορκημένους κατοίκους της Μήλου για το δίκαιο του ισχυροτέρου. Το 6ο και το 7ο βιβλίο είναι αφιερωμένα στη Σικελική εκστρατεία. Στο 8ο καταγράφεται η αρχή της τρίτης περιόδου του πολέμου, η εγκατάσταση μόνιμου σπαρτιατικού στρατοπέδου στη Δεκέλεια, η ανάμιξη των Περσών στην ελληνική σύγκρουση, η κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος της Αθήνας ως το 411 π.Χ.

Οι ελάχιστες «εσωτερικές μαρτυρίες» στο έργο και οι υφολογικές παρατηρήσεις των μελετητών δεν αρκούν για να οδηγήσουν σε ακλόνητα συμπεράσματα για το πότε συνέθεσε ο Θουκυδίδης το έργο του. Η δήλωσή του ότι άρχισε να γράφει αμέσως μόλις ξέσπασε ο πόλεμος («ἀρξάμενος εὐθύς καθισταμένου» 1.1.1) δεν ξεκαθαρίζει αν άρχισε να δίνει στο κείμενό του οριστική μορφή ή αν άρχισε να συγκεντρώνει το υλικό του και να κρατάει σημειώσεις. Μολονότι η εξιστόρηση των γεγονότων διακόπτεται στο 411 π.Χ. είναι βέβαιο ότι ορισμένα τμήματα έχουν γραφτεί μετά το 404 π.Χ. (βλ. 1.23. 1 και 5.26.1,5).

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΥΦΟΣ

Η γλώσσα του Θουκυδίδη είναι η λεγόμενη «αρχαία αττική» του 5ου αι. Χαρακτηριστικές γλωσσικές ιδιομορφίες: η χρήση του τύπου της πρόθεσης ἔς αντί εἰς (ἔσπλέοντι, 1.24.1, ἔς τὴν Κέρκυραν, 24.6, ἔς τὴν Κόρινθον, 1.25.2) και ξὺν αντί σὺν (ξυνέγραψε, 1.1.1, ξυναλλάξαι, 1.24.6). Το αρχαιότερο σύμπλεγμα σσ αντί ττ (ἡσσωντο, 1.49.6).

Αρχαιότεροι τύποι λέξεων: αἰεὶ/ἀεὶ, ὠφελία/ὠφέλεια, 1.26. 1, ἑξαπιναιῖως/ἑξαπίνης, 3.70.6.

Χρησιμοποίηση γνωστών λέξεων με σπάνια σημασία: οἰκῆτωρ: ἀποικος (και όχι κάτοικος), 1.26.3.

Το ουδέτερο πληθυντικού, με άρθρο ή χωρίς άρθρο, αντί για επίρρημα: «δυνάμει ὄντες... ὁμοῖα (=ὁμοίως) τοῖς Ἑλλήνων πλουσιωτάτοις», 1.25.4, «Κερκυραίοις ἐναντία (= ἐναντίον) πολεμήσοντες», 1.28.1, «παρεσκευάζοντο τὰ κράτιστα (= κράτιστα) νεῶν στόλον», 1.31.1. Η χρήση του ουδετέρου του επιθέτου αντί αφηρημένου ουσιαστικού: «τὸ εὐδαιμον (= ἡ εὐδαιμονία) τὸ ἐλεύθερον (= ἡ ἐλευθερία) τό δ' ἐλεύθερον τὸ εὐψυχον (= ἡ εὐψυχία)» 2.43.4.

Ρήματα σύνθετα (ενώ συνήθως χρησιμοποιούνται απλά, κατακληθείς 1.24.2) και με δύο ή και τρεις προθέσεις για να δηλωθούν βραχυλογικά και πυκνά δύο ή περισσότερες επιρρηματικές σχέσεις του υποκειμένου, ή του αντικειμένου, με τη ρηματική ενέργεια: προκαταρχόμενοι (= διδόντες πρότερον ἢ τοῖς ἄλλοις τὰς καταρχάς), 1.25.4, ξυμπροπέμψαι. 1.27.2, ἀνταναγόμενοι, 1.29.4.

Η επισώρευση αιτιολογικών προτάσεων και προσδιορισμών φανερώνει την προσπάθεια του ιστορικού να δια φωτίσει πλήρως τα αίτια των γεγονότων:

«Κορίνθιοι δὲ κατὰ τε τὸ δίκαιον ὑπεδέξαντο τὴν τιμωρίαν νομίζοντες οὐχ ἦσσαν ἑαυτῶν εἶναι τὴν ἀποικίαν ἢ Κερκυραίων, ἅμα δὲ καὶ μίσει τῶν Κερκυραίων, ὅτι αὐτῶν παρημέλουν ὄντες ἄποικοι» (ὑπεδέξαντο ἐπεὶ ἐνόμιζον καὶ ἐπεὶ ἐμίσουν τοὺς Κερκυραίους, ἐμίσουν... ὅτι... παρημέλουν), 1.25.3.

«Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἠπείγοντο πρὸς τὸν Ἀσσίναρον ποταμόν, ἅμα μὲν βιαζόμενοι ὑπὸ τῆς πανταχόθεν προσβολῆς ἰππέων τε πολλῶν καὶ τοῦ ἄλλου ὄχλου, οἴομενοι ῥᾶόν τι σφίσιν ἔσεσθαι, ἦν διαβῶσι τὸν ποταμόν, ἅμα δ' ὑπὸ τῆς ταλαιπωρίας καὶ τοῦ πιεῖν ἐπιθυμία» (ἠπείγοντο 1) ἐπεὶ ἅμα μὲν ἐβιάζοντο 2) ἅμα δὲ ἐπεθύμουν πιεῖν· ἠπείγοντο ἐπεὶ ὤοντο, παρενθετικά), 7.84.2.

Πάρισα και Ομοιοτέλευτα. Η χρησιμοποίηση σχημάτων λόγου, κατά τα οποία α) μια φράση έχει ίσο αριθμό συλλαβών ή αντιστοιχία λέξεων με την προηγούμενής της (πάρισον), β) στο τέλος επαλλήλων περιόδων ή προτάσεων τοποθετούνται λέξεις με όμοια κατάληξη (όμοιοτέλετον): «ξυνέβαινε δὲ τὸν μὲν πολεμιώτατον αὐτοῖς εἶναι, Δημοσθένη, διὰ τὰ ἐν τῇ νήσῳ καὶ Πύλῳ, τὸν δὲ διὰ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδειότατον», 7.86.3, «ἔργον... τοῖς τε κρατήσασι λαμπρότατον καὶ τοῖς διαφθαρεῖσι δυστυχέστατον» 7.87.5.

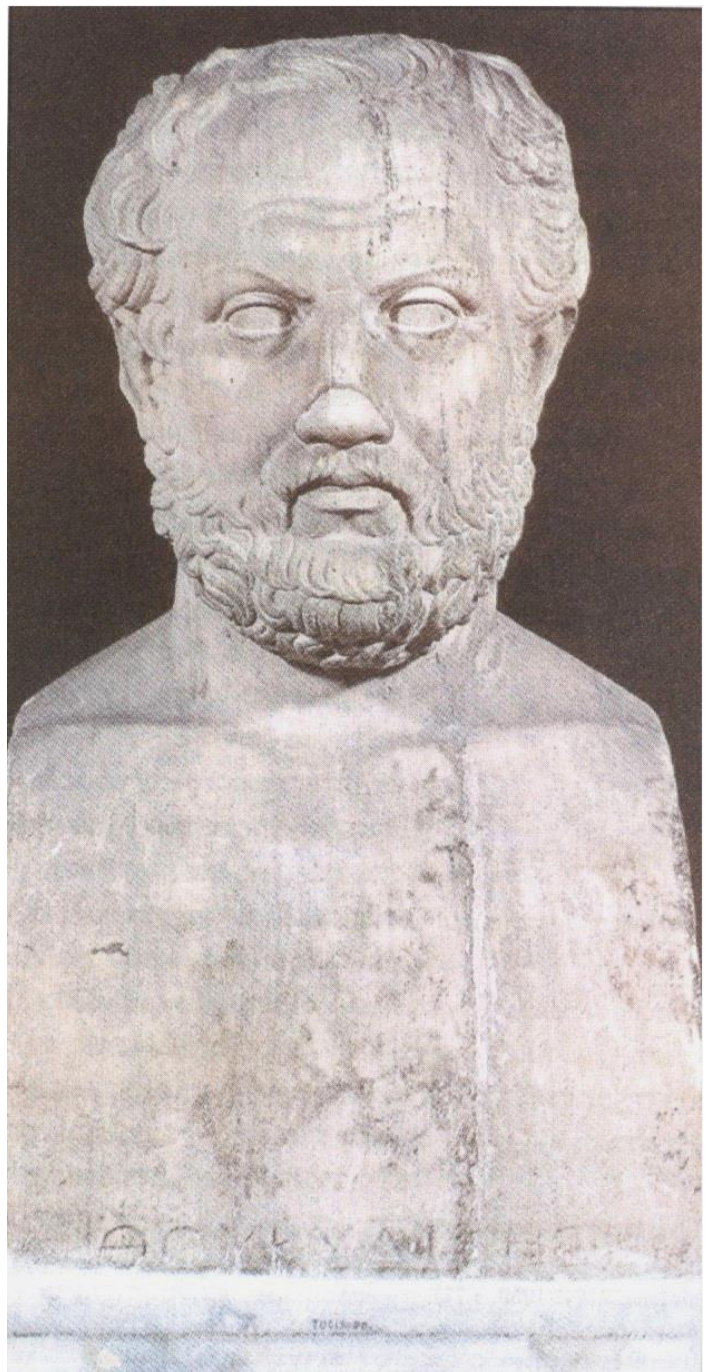
Η συνεχής χρήση των αντιθέσεων, η αφθονία των ετερόπτων προσδιορισμών (εκεί που ένα απλούστερο κείμενο θα είχε δευτερεύουσα πρόταση), η περίπλοκη σύνταξη, οι μακρές περίοδοι στο λόγο, τα εντυπωσιακά ρητορικά σχήματα είναι χαρακτηριστικά υψηλού λογοτεχνικού ύφους¹.

Ο Θουκυδίδης θαυμάστηκε σ' όλες τις εποχές από τους αναγνώστες και τους μελετητές του για την αμεροληψία του στην έκθεση των γεγονότων, για τη δύναμη της γραφής του, για το βάθος του προβληματισμού του².

1. Ο μεγάλος φιλόλογος Ι.Θ. Κακριδής παρατηρεί: «η γλώσσα μας (δηλ. η νέα ελληνική) ... δεν μπορεί να εκφράσει ισάξια έναν λόγο τόσο στριφνό και ποιητικό μαζί, όπως του Θουκυδίδη στον Επιτάφιο, δεν μπορεί ακόμα ή δε θα μπορέσει ποτέ» (Ι.Θ. Κακριδής, Περικλέους Επιτάφιος, Αθήνα 1959, σελ. 77).

2. Οι αρχαίοι όταν έλεγαν «ο ποιητής», χωρίς κύριο όνομα, εννοούσαν τον Όμηρο, ο «κωμικός» τον Αριστοφάνη, ο «φιλόσοφος» τον Πλάτωνα. Όταν έλεγαν ο ιστορικός, όλοι, ακόμη και ο σαρκαστικός, καυστικός Λουκιανός, εννοούσαν τον Θουκυδίδη.

Μια επιστημονική ιδιοφυΐα, μια μεγάλη ψυχή μορφώθηκε με τη λάμψη και τους προβληματισμούς των μεγάλων τραγικών, με την ανανεωμένη ιατρική του Ιπποκράτη, με την αναθεωρητική ορμή και τη ρητορική δεινότητα του κινήματος των σοφιστών. Έδωσε ένα «κτηῖμα ἕς αἰεί», που κάθε άνθρωπος και περισσότερο κάθε Έλληνας πρέπει να βρει κάποτε χρόνο να το μελετήσει ολόκληρο.

Θουκυδίδης
(Εκδοτική Αθηνών)

Γ. ΞΕΝΟΦΩΝ ΓΡΥΛΛΟΥ ΕΡΧΙΕΥΣ

1. Η ΖΩΗ ΤΟΥ

Καταγωγή

Ο Ξενοφών γεννήθηκε (μεταξύ 431 και 429 π.Χ.) στον δήμο της Ερχιάς της Αττικής. Ο πατέρας του Γρύλλος ήταν εύπορος κτηματίας,

Μόρφωση

ο Ξενοφών πήρε καλή μόρφωση και διατήρησε σ' όλη του τη ζωή την αγάπη για τα άλογα και για την οργάνωση και διαχείριση ενός αγροκτήματος. Υπηρέτησε στο σώμα των ιππέων, μαζί με άλλους εύπορους νέους της εποχής του,

Σωκράτης

γνωρίστηκε με τον Σωκράτη και έζησε τις περιπέτειες της Αθήνας στα παραγμένα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου ως την ήττα του 404 π.Χ., την άνοδο των τριάκοντα τυράννων στην εξουσία και την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 403 π.Χ.

Εκστρατεία του Κύρου

Ο φίλος του Πρόξενος του πρότεινε να μετάσχει στην εκστρατεία που ετοίμασε ο Κύρος, για να εκθρονίσει τον αδελφό του, τον βασιλιά της Περσίας Αρταξέρξη Β'. Συγκροτήθηκε εκστρατευτικό σώμα με δέκα χιλιάδες μισθοφόρους από διάφορες πόλεις. Μετά τη μάχη στα Κούναξα και τον θάνατο του Κύρου (401 π.Χ.), ο Ξενοφών ανέλαβε ηγετικές πρωτοβουλίες για την επιστροφή των μισθοφόρων στην Ελλάδα. Η περιπετειώδης πορεία τους κατέληξε στον Εύξεινο Πόντο και από εκεί στο Βυζάντιο και στα παράλια του Αιγαίου.

Ο Ξενοφών, έμπειρος στρατιωτικός πλέον, παρέμεινε για σύντομο χρονικό διάστημα στη Θράκη ως μισθοφόρος του βασιλιά Σεύθη των Οδρουσών, και κατόπιν ήλθε

σε επαφή με τις μονάδες του σπαρτιατικού στρατού στα παράλια της Μ. Ασίας (399 π.Χ.).

Αγησίλαος

Ο βασιλιάς Αγησίλαος ανέλαβε την ηγεσία των μονάδων αυτών (396 π.Χ.) και ο Ξενοφών εντυπωσιάστηκε από την προσωπικότητά του, ώστε τον ακολούθησε μαζί με τον σπαρτιατικό στρατό, στη μάχη της Κορωνείας (394 π.Χ.) εναντίον του ευρύτερου αντισπαρτιατικού συνασπισμού, στον οποίο πρωτοστατούσαν η Αθήνα και η Θήβα. Μετά τη νίκη των Σπαρτιατών ακολούθησε τον Αγησίλαο στους Δελφούς για τους επινίκιους πανηγυρισμούς.

Εξορία

Η εξορία του από την πατρίδα του, την Αθήνα, ήταν και αναπόφευκτη και δικαιολογημένη.

Κτήμα στον Σκιλλούντα

Οι Σπαρτιάτες του πρόσφεραν «προξενίαν», άδεια διαμονής στη Σπάρτη και πολύ σύντομα του παραχώρησαν ένα μεγάλο κτήμα στον Σκιλλούντα, κοντά στην Ολυμπία, όπου έζησε περίπου είκοσι χρόνια ήρεμη οικογενειακή ζωή με τη γυναίκα του και τους δύο γιους του, τον Γρύλλο και τον Διόδωρο, και ασχολήθηκε με τη συγγραφή πολλών έργων του. Η ήττα των Σπαρτιατών από τους Θηβαίους στη μάχη των Λεύκτρων (371 π.Χ.) εξασθένησε τη θέση τους, οι Ηλείοι ανακατέλαβαν την περιοχή του Σκιλλούντα και ο Ξενοφών αναγκάστηκε να μετακομίσει στην Κόρινθο για νέα μακρόχρονη εγκατάσταση (370 π.Χ.).

Επιστροφή στην πατρίδα

Η προσέγγιση Αθηναίων και Σπαρτιατών, για να αντιμετωπισθεί ο νέος κοινός εχθρός, οι Θηβαίοι (365 π.Χ.), οδήγησε στην άρση του ψηφίσματος για εξορία του συγγραφέα. Δεν είναι βέβαιο πότε γύρισε στην Αθήνα.

Έστειλε πάντως τους γιους του να υπηρετήσουν στον αθηναϊκό στρατό και ο Γρύλλος σκοτώθηκε πολεμώντας κατά των Θηβαίων στη μάχη της Μαντινείας (362 π.Χ.). Οι τιμητικές εκδηλώσεις για τον θάνατό του δείχνουν ότι το όνομα του πατέρα του ήταν πολύ γνωστό. Ο Ξενοφών πέθανε οπωσδήποτε μετά το 355 π.Χ., πιθανώς την επόμενη χρονιά, αφήνοντας πίσω του εκτεταμένο και πολυσχιδές συγγραφικό έργο.

2. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ

Τα πρότυπά του

Δύο ιστορικές μορφές άσκησαν βαθύτατη επίδραση στην προσωπικότητα και στις ιδέες του Ξενοφώντος. Ο Σωκράτης με το πρότυπο ζωής που πρόβαλε και ο Αγησίλαος με τα ηγετικά του προσόντα και την απλότητα της συμπεριφοράς του.

Οι ιδέες του Ξενοφώντος για την πολιτική και την ηθική φαίνονται στον τρόπο με τον οποίο προβάλλει τρέχουσες απόψεις της εποχής του για θέματα καθημερινής ζωής, συμπεριφοράς, αγωγής και θεσμών. Δεν είναι εύκολη ούτε η ειδολογική ούτε η χρονολογική κατάταξη των έργων του. Ορισμένα από τα έργα του συνδυάζουν γνωρίσματα διαφορετικών φιλολογικών ειδών. Η χρονολόγηση των έργων του στηρίζεται σε «εσωτερικές μαρτυρίες» (= αναφορές σε πρόσωπα και γεγονότα που μπορούν να χρονολογηθούν από άλλες πηγές) και στην προσεκτική μελέτη του ύφους του.

Συγγραφική παραγωγή

Θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι η συγγραφική του παραγωγή άρχισε, όταν εγκαταστάθηκε στον Σκιλλούντα και εντάθηκε τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Πιθανότατα προηγήθηκαν τα λεγόμενα ιστορικά έργα του, όταν οι εντυπώσεις και τα βιώματά του από την ενεργό δράση

ήταν ζωηρότερα, ακολούθησαν τα σωκρατικά, αφού είχε συναντήσει πολλούς «Σωκρατικούς» που είχαν εγκαταλείψει την Αθήνα μετά τη θανατική καταδίκη του δασκάλου τους και τελευταία γράφτηκαν τα διδακτικά, όσα αναφέρονται σε τεχνικά θέματα και θεσμούς.

Η ευρύτητα και η ποικιλία των ενδιαφερόντων του φαίνεται στους τίτλους και τα θέματα των έργων που έχουν διασωθεί:

Τα έργα του

Ιστορικά

Κύρου Άνάβασις: Η συμμετοχή των «μυρίων», δέκα χιλιάδων Ελλήνων μισθοφόρων στην εκστρατεία του Κύρου εναντίον του αδελφού του βασιλιά Αρταξέρξη του Β΄ και η περιπετειώδης περιπλάνησή τους ως τον Εύξεινο Πόντο και από κει στη Θράκη, το 401 π.Χ.

Έλληνικά: Τα γεγονότα της περιόδου 411-362 π.Χ.

Άγησίλαος: Εγκωμιαστική βιογραφική έκθεση των αρετών του Σπαρτιάτη βασιλιά.

Λακεδαιμονίων Πολιτεία: Περιγραφή της στρατιωτικής οργάνωσης, των κοινωνικών συνηθειών και της σταθερότητας των θεσμών της Σπάρτης.

Κύρου Παιδεία: Μυθιστορηματική βιογραφία του Κύρου του Μεγάλου. Ο Ξενοφών αλλάζει ιστορικά στοιχεία και επινοεί περιστατικά για να προβάλλει τις δικές του ιδέες σχετικά με την εκπαίδευση του ιδανικού ηγέτη και την επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος.

Σωκρατικά

Άπολογία Σωκράτους: (διαφορετική εκδοχή από την «Άπολογία» του Πλάτωνος). Ο Σωκράτης αντικρούει την κατηγορία της αθεΐας και προβάλλει την ηθική του και τη σοφία του.

Άπομνημονεύματα Σωκράτους: Συζητήσεις και διάλογοι του μεγάλου στοχαστή και δάσκαλου που προβάλλουν

την ηθική του επιρροή στους γύρω.

Συμπόσιον: Μια συντροφιά μαζί με τον Σωκράτη διασκεδάζει και συζητάει για τον έρωτα.

Οίκονομικός: Ο Ισχύμαχος εκθέτει στον Σωκράτη τις απόψεις του για τη διαχείριση του νοικοκυριού και του αγροκτήματος.

Διδακτικά

Περὶ ἵππικῆς: οδηγίες για την καλύτερη δυνατή περιποίηση και χρησιμοποίηση των ἵππων.

Ἴππαρχικός: οδηγίες για τις γνώσεις του Ἴππάρχου (=του αρχηγού του ἵππικού) σε θέματα οργάνωσης και τακτικής.

Ἰέρων: διάλογος ανάμεσα στον τύραννο των Συρακουσών και στον ποιητή Σιμωνίδα για τις διαφορές στη ζωή του απόλυτου μονάρχη και του απλού πολίτη.

Πόροι ἢ Περί Προσόδων: πρόταση λύσεων για την εξυγίανση των οικονομικών του κράτους των Αθηνών στα μέσα του 4ου αι. π.Χ.

Ο Ξενοφών, παρά το θαυμασμό του για τον Θουκυδίδη και την προφανή φιλοδοξία του να συνεχίσει το έργο του στα Ελληνικά, δεν διαθέτει τη διεισδυτικότητα ή τη βαθειά φιλοσοφημένη πολιτική σκέψη του μεγάλου προκατόχου του. Με τη σαφήνεια όμως και την ακρίβεια στην έκφρασή του, με την απόλυτη ακρίβεια της περιγραφής των χώρων που εξελίχθηκαν τα γεγονότα, τη ζωντάνια της γραφής του, που θυμίζει ικανό «ρεπόρτερ» την ιδεολογική του συνέπεια έδωσε μια ξεκάθαρη εικόνα των πολιτικών εξελίξεων του 4ου αι.,

Η παραγμένη εποχή του της ενίσχυσης και της εξασθένησης της δύναμης της Σπάρτης και, στη συνέχεια, της Θήβας, της συνεχώς αυξανόμενης παρέμβασης του βασιλιά της Περσίας στα ελληνικά πράγματα ως την αμφίροπη μάχη της Μαντι-

νείας (362 π.Χ.) όπου φάνηκε καθαρά η αποδυνάμωση όλων των ιστορικών «πόλεων-κρατών» της Ελλάδας. Η ικανότητα του συγγραφέα να ζωντανεύει με δραματική ένταση μεμονωμένες εντυπωσιακές σκηνές φτάνει σε κορυφαία επιτεύγματα όπως στην περιγραφή της θριαμβευτικής επιστροφής του Αλκιβιάδη στην Αθήνα (1.4.12-19), της αναγγελίας της καταστροφής του αθηναϊκού στόλου στους Αιγός ποταμούς (2.2.3), της κατεδάφισης των μακρών τειχών (2.2.23), της δίκης και της εκτέλεσης του Θηραμένη (2.3.50-56), της τραγικής αξιοπρέπειας, με την οποία δέχτηκαν οι Σπαρτιάτες το άγγελμα της συμφοράς τους στα Λεύκτρα (6.4.16).

Η πίστη του σε αξίες

Σε όλη την περιπετειώδη ζωή του έμεινε σταθερός στις ιδέες του και στην πίστη του σε υψηλές αξίες. Παρά την αντιπάθειά του προς ό,τι θεωρούσε μειονεκτήματα ή ακρότητες της αθηναϊκής δημοκρατίας, περιγράφει με εντιμότητα τις αγριότητες του καθεστώτος των τριάκοντα τυράννων και καταδικάζει την αυθαιρεσία και την ανηθικότητα της εξουσίας. Επίσης παρά το θαυμασμό του για τους θεσμούς, την ιστορία και την πολιτική πρακτική της Σπάρτης, αποδοκιμάζει έντονα την κατάληψη της Καδμείας, της Ακρόπολης της Θήβας, από τους Σπαρτιάτες (382 π.Χ.) και αποδίδει σε θεϊκή τιμωρία την ήττα τους από τους Θηβαίους και την παρακμή της δύναμής τους· νικήθηκαν οι αήττητοι ως τότε Σπαρτιάτες, γιατί αθέτησαν το λόγο τους και παρέβησαν τους όρκους τους: «Πολλά παραδείγματα θα μπορούσε κανένας ν' αναφέρει από την ιστορία και των Ελλήνων και των βαρβάρων, για να δείξει ότι οι θεοί δεν αφήνουν ατιμώρητη την ασέβεια και τις ανόσιες πράξεις· τώρα ωστόσο θα μιλήσω μόνο για την ακόλουθη περίπτωση. Οι Λακεδαιμόνιοι που είχαν ορκιστεί ν' αφήσουν τις πόλεις ανεξάρτητες και μολοτούτο είχαν καταλάβει την

ακρόπολη της Θήβας, τιμωρήθηκαν –αυτοί, που ποτέ πριν δεν είχαν νικηθεί από κανένα– από μόνους εκείνους τους ίδιους ανθρώπους που είχαν αδικήσει» (5.4.1. Μετάφραση Ρόδη Ρούφου).

Η αναγνώριση της συγγραφικής προσφοράς του Ξενοφώντος δυνάμωσε με το πέρασμα του χρόνου. Οι φιλόλογοι της Αλεξανδρινής εποχής (3ος-2ος αι. π.Χ.) τον κατέτασσαν σταθερά μαζί με τους μεγάλους προκατόχους του, τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη.

Στη ρωμαϊκή εποχή τον ξεχώρισαν από τους ιστορικούς του 4ου αι. π.Χ. και γιατί είχε συνδεθεί με τη φιλολογία γύρω από τον Σωκράτη αλλά και για την απλότητα του ύφους, την καθαρότητα των νοημάτων, την ποικιλία των θεμάτων και των ενδιαφερόντων του. Οι χαρακτηρισμοί «άττική μέλισσα» και «άττική μοῦσα» δείχνουν τον θαυμασμό των μελετητών του για τη γλώσσα του αλλά δεν είναι απόλυτα θεμελιωμένοι. Η παρεμβολή ποιητικών εκφράσεων στο κείμενό του και το απλοποιημένο αττικό ιδίωμα (στο λεξιλόγιο, στο τυπικό και στη σύνταξη) προετοιμάζουν την Κοινή της ελληνιστικής εποχής.

Τα δημοφιλέστερα έργα του από την Αναγέννηση ως την εποχή μας, και κυρίως η Κύρου Ἀνάβασις χρησιμοποιήθηκαν ως διδακτικά βιβλία: η Ἀνάβασις για την απλότητα του ύφους, τη ζωντάνια της περιγραφής, την έξαρση της πειθαρχίας και της ανάληψης πρωτοβουλίας, τα Απομνημονεύματα Σωκράτους για το πλήθος των ανεκδότων από τη ζωή του μεγάλου φιλοσόφου, ο Αγησίλαος για την προβολή των αρετών του ιδανικού ηγέτη, η Κύρου Παιδεία για τα παιδαγωγικά και τα ρομαντικά στοιχεία της.

Τα Ελληνικά είναι το μόνο ιστορικό σύγγραμμα του 4ου αι. π.Χ. που έχει σωθεί και αποτελεί τη σπουδαιότερη πηγή για γεγονότα της περιόδου 411-362 π.Χ.

Δ. Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (431-404 π.Χ.)

Ο πόλεμος ανάμεσα στην Αθηναϊκή και στην Πελοποννησιακή συμμαχία άρχισε το 431 π.Χ. με αιφνιδιαστική επίθεση των Θηβαίων, συμμάχων των Λακεδαιμονίων, εναντίον των Πλαταιών, συμμάχου των Αθηναίων. Έληξε το φθινόπωρο του 405 π.Χ. με πλήρη ήττα του ναυτικού των Αθηναίων στους Αιγός ποταμούς και στη συνέχεια με την πολιορκία της Αθήνας και την παράδοσή της (404 π.Χ.).

Οι αντιθέσεις ανάμεσα στη δημοκρατική Αθήνα και στην αριστοκρατική-ολιγαρχική Σπάρτη είχαν προσωρινά αμβλυνθεί με την τριαντάχρονη Ειρήνη του 445 π.Χ. (συμφωνία ειρήνης με διάρκεια τριάντα ετών· στο τέλος της περιόδου αυτής θα ξανασυζητούσαν για ανανέωση ή αναθεώρηση των όρων της συμφωνίας). Η ειρήνη όμως κράτησε μόνο δεκατέσσερα χρόνια.

Τα αίτια του πολέμου: 1) Η αντίθεση της Αθήνας και της Σπάρτης, σε πολλούς τομείς (πολιτικό, στρατιωτικό, κοινωνικό, ιδεολογικό, πολιτιστικό). 2) Η σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα στην Αθήνα και σε συμμάχους της Σπάρτης στην περιοχή του Ιονίου και της κάρω Ιταλίας (με την Κόρινθο), στον Βόσπορο (με τα Μεγαρά), στον Σαρωνικό (με την Αίγινα). 3) Η βαθύτερη όμως και κυριότερη αιτία ήταν ο φόβος που προκαλούσε στους Σπαρτιάτες η συνεχής ανάπτυξη της οικονομικής και στρατιωτικής δύναμης της Αθήνας.

Οι αφορμές: 1) Η επέμβαση των Αθηναίων στη διένεξη Κορινθίων και Κερκυραίων (433 π.Χ.) 2) Η επέμβαση των Κορινθίων στη Χαλκιδική υπέρ των κατοίκων της Ποτειδαιας που αποστάτησε από την αθηναϊκή συμμαχία. 3) Το «Μεγαρικό ψήφισμα»: οι Αθηναίοι απαγόρευαν στους Μεγαρείς να διαθέτουν τα προϊόντα τους στην αθηναϊκή αγορά και να χρησιμοποιούν τα λιμάνια της αθηναϊκής συμμαχίας. 4) Η κατάληψη της Αίγινας

από τους Αθηναίους.

Η τελική αφορμή, για να ξεσπάσει ο πόλεμος ήταν η επέμβαση των Θηβαίων στις Πλαταιές. Η Αθηναϊκή συμμαχία είχε εξελιχθεί σε αθηναϊκή «ηγεμονία»: οι πόλεις της ήταν τυπικά μόνο ανεξάρτητες διότι και στα εσωτερικά τους επικρατούσε η δημοκρατική παράταξη με την ενίσχυση των Αθηναίων και στην εξωτερική τους πολιτική ήταν αδύνατο να εγκαταλείψουν τη συμμαχία. Σε όλες τις πόλεις της συμμαχίας, και μέσα στην ίδια την Αθήνα, υπήρχε αντιπολιτευτική, αριστοκρατική, φιλοσπαρτιατική μειοψηφία, αλλού ασήμαντη αλλού ισχυρή. Το ιδεολογικό σύνθημα, με το οποίο οι Λακεδαιμόνιοι ξεκίνησαν τον πόλεμο, ήταν «τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους ἀφιέναι», η απελευθέρωση δηλ. των Ελλήνων από την αθηναϊκή ηγεμονία.

Οι φάσεις του πολέμου

α) Ο δεκαετής ή Αρχιδάμειος πόλεμος (431-421 π.Χ.)

Οι Σπαρτιάτες και οι σύμμαχοι με επικεφαλής τον βασιλιά Αρχίδαμο κατέλαβαν και λεηλάτησαν την Αττική και πολιορκούσαν επί δέκα χρόνια την πόλη της Αθήνας απ' τη στεριά. Οι Αθηναίοι, στηριγμένοι στη ναυτική τους δύναμη και στον ανεφοδιασμό από συμμαχικές και φιλικές περιοχές, έκαναν επιδρομές και λεηλασίες στα παράλια της Πελοποννήσου. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από: 1) την επέκταση του πεδίου των συγκρούσεων (στην Πύλο της Μεσσηνίας και στην Αμφίπολη της Μακεδονίας έγιναν οι πιο καθοριστικές) 2) την απάνθρωπη σκληρότητα (η τύχη των Μυτιληναίων που αποστάτησαν από την Αθήνα, των Πλαταιέων που παραδόθηκαν, εξαντλημένοι από την πολιορκία, στους Σπαρτιάτες, των αντιπάλων στον εμφύλιο πόλεμο της Κέρκυρας) και 3) τις αντιθέσεις ανάμεσα στους φιλοπόλεμους, που ήθελαν πόλεμο «μέχρις εσχάτων», και σ' αυτούς που προωθούσαν κάποια συμβιβαστική λύση

(και μέσα στην Αθήνα και μέσα στη Σπάρτη). Με την ειρήνη του 421 π.Χ. οι αντίπαλοι επανήλθαν στα εδάφη που είχαν πριν απ' τον πόλεμο. Το σύνθημα των Λακεδαιμονίων για αυτονομία των Ελλήνων (= διάλυση της αθηναϊκής συμμαχίας) δεν έγινε πραγματικότητα.

β) Η εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία (415-413 π.Χ.) με πρωταγωνιστή τον Αλκιβιάδη. Μετά τις πρώτες επιτυχίες των Αθηναίων, ο Αλκιβιάδης ανακλήθηκε στην Αθήνα, απέδρασε όμως στη Σπάρτη και έδωσε στους Σπαρτιάτες συμβουλές για τη συνέχιση του πολέμου, καταστρεπτικές για την πατρίδα του. Το αθηναϊκό εκστρατευτικό σώμα έπαθε πανωλεθρία στη Σικελία και οι Σπαρτιάτες, με τον βασιλιά Άγι επικεφαλής, εισέβαλαν και πάλι στην Αττική και οχυρώθηκαν μόνιμα στη Δεκέλεια.

γ) Ο πόλεμος στο Ανατολικό Αιγαίο (413-405 π.Χ.) Μετά την ήττα των Αθηναίων στη Σικελία, οι περισσότεροι από τους συμμάχους τους τους εγκατέλειψαν. Η περσική πολιτική με τους σατράπες Φαρνάβαζο και Κύρο, ρυθμίζει πλέον τις εξελίξεις στα παράλια της Μ. Ασίας. Οι ελληνικές πόλεις, όλες μέλη της αθηναϊκής συμμαχίας ως τότε, περνούν στον περσικό έλεγχο με την ανοχή των Σπαρτιατών. Το περσικό κράτος προσφέρει στους Σπαρτιάτες ουσιαστική διπλωματική και οικονομική βοήθεια.

Μέσα στην Αθήνα οι ολιγαρχικοί ενισχύονται και το 411 π.Χ. ένα ολιγαρχικό πραξικόπημα, στο οποίο πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξε ο Θηραμένης, επικρατεί και περιορίζει δραστικά τις δικαιοδοσίες της Εκκλησίας του Δήμου. Οι στρατιώτες που πολεμούν στο Αν. Αιγαίο επαναστατούν και με πρωτεργάτες τους στρατηγούς Θρασύβουλο και Θράσυλλο αποκαθιστούν τη δημοκρατία στην Αθήνα.

Οι Σπαρτιάτες, με περσική ενίσχυση, βελτιώνουν θεαματικά τη ναυτική τους δύναμη. Ο Αλκιβιάδης δραπε-

τεύει από τη Σπάρτη, έρχεται σε επαφή με τις στρατιωτικές δυνάμεις των Αθηναίων στα μικρασιατικά παράλια, συνεργάζεται μαζί τους και ανακαλείται στην Αθήνα (407 π.Χ.). Οι Αθηναίοι τον εξέλεξαν «στρατηγὸν αὐτοκράτορα» (= στρατηγὸ με αυξημένες δικαιοδοσίες) και αυτός συνέχισε τις προσπάθειές του να εξασφαλίσει περσική βοήθεια για τους Αθηναίους. Μετά την άτυχη ναυμαχία στο Νότιον της Αιολίδος ο Αλκιβιάδης καθαιρέθηκε από τους Αθηναίους και αποσύρθηκε στον ιδιόκτητο πύργο του στον Ελλήσποντο, κοντά στη Σηστό. Συμβούλεψε τότε τον Πέρση σατράπη να βοηθάει χρηματικά και τους Σπαρτιάτες και τους Αθηναίους, ώστε να διαιωνίζεται η σύγκρουση και να έχουν οι Πέρσες εξασφαλισμένο τον έλεγχο των εξελίξεων.

Ενώ οι Πέρσες ακολούθησαν σταθερή πολιτική υπέρ της Σπάρτης και απέρριψαν τα επίσημα αιτήματα των Αθηναίων για βοήθεια, στο πεδίο των συγκρούσεων τα αποτελέσματα ήταν αμφίρροπα, γιατί οι δυνάμεις των αντιπάλων ήταν περίπου ισοδύναμες. Η τελευταία νίκη του αθηναϊκού στόλου ήταν στις Αργινούσες (406 π.Χ.), μικρά νησιά ανάμεσα στη Λέσβο και στη μικρασιατική ακτή. Επειδή όμως η κακοκαιρία εμπόδισε το έργο της διάσωσης των ναυαγών και της περισυλλογής των νεκρών, οι στρατηγοί κατηγορήθηκαν, δικάστηκαν και καταδικάστηκαν σε θάνατο. Πρωταγωνίστησε στις μεθοδεύσεις, και πάλι, ο Θηραμένης.

Το «εσωτερικό μέτωπο» της Αθήνας είχε πια καταρρεύσει. Οι αντιθέσεις των αντιπάλων ήταν αγεφύρωτες, όταν ο Λύσανδρος, ο επιφανής ναύαρχος της Σπάρτης, ανέλαβε για δεύτερη φορά (ως «έπιστολεύς») την ηγεσία του ναυτικού των Λακεδαιμονίων. Η απόφασή του να οδηγήσει τον στόλο των Σπαρτιατών στον Ελλήσποντο αποδείχτηκε μοιραία για τους Αθηναίους.

Η καταστροφή του αθηναϊκού στόλου στους Αίγος ποταμούς του Ελλησπόντου, «Αθινόπωρο του 405 π.Χ.,

ήταν ολική. Σε μερικούς μήνες (άνοιξη του 404 π.Χ.) η Αθήνα, πολιορκημένη από στεριά και θάλασσα, χωρίς συμμάχους, χωρίς στόλο, αναγκάστηκε να παραδοθεί με εξοντωτικούς όρους.

ερωτήσεις

- 1) Σε ποιες χώρες της Ανατολής συντάχθηκαν ιστορικές επιγραφές και ιστορικά βιβλία πριν από την αρχαϊκή εποχή του ελληνικού πολιτισμού;
- 2) Ποια είναι η βασική διαφορά της πρώιμης ελληνικής ιστοριογραφίας από αντίστοιχες προσπάθειες των ανατολικών λαών;
- 3) Ποιες επιστήμες άνθισαν στις πόλεις του Ανατολικού Αιγαίου κατά την αρχαϊκή εποχή;
- 4) Ποιοι είναι οι γνωστότεροι λογογράφοι της αρχαϊκής εποχής και ποια είναι τα επιστημονικά τους ενδιαφέροντα;
- 5) Ποια ιστορική περίοδο καλύπτουν με το ιστορικό τους έργο α) ο Ηρόδοτος, β) ο Θουκυδίδης, γ) ο Ξενοφών (με τα Ελληνικά);
- 6) Ποιο στόχο έθεσε στο ιστορικό του έργο α) ο Ηρόδοτος, β) ο Θουκυδίδης, γ) ο Ξενοφών (στα Ελληνικά);
- 7) Ποιές δυσκολίες αντιμετώπισε ο Θουκυδίδης κατά τη συγκέντρωση του υλικού για το έργο του;
- 8) Ποια ήταν κατά την κρίση του Θουκυδίδα η βαθύτερη, ανομολόγητη, αιτία του Πελοποννησιακού πολέμου;
- 9) Ποιος είναι ο σημαντικότερος ιστορικός της ελληνιστικής εποχής, ποια χρονική περίοδο καλύπτει το έργο του και ποιο είναι το βασικό γνώρισμά του;

10) Ποια ήταν τα κύρια γνωρίσματα της πνευματικής ζωής της Αθήνας κατά την περίοδο της νεότητας και της ωριμότητας του Θουκυδίδη.

11) Ποιες ήταν οι δύο πιο οδυνηρές προσωπικές εμπειρίες του Θουκυδίδη κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου;

12) Γιατί, από την αρχή, ο Θουκυδίδης έκρινε ότι ο πόλεμος θα ήταν «μέγας και αξιολογώτατος των προγεγενημένων»;

13) Με ποια πολιτική θα μπορούσε η Αθήνα να διατηρήσει τη δύναμή της και να κερδίσει τον πόλεμο (σύμφωνα με την έκθεση των εξελίξεων από τον Θουκυδίδη);

14) Ποιες περιπτώσεις «εγκλημάτων πολέμου» καταγράφει ο Θουκυδίδης και ποια θεωρεί ως τη βαθύτερη αιτία τους;

15) Ποιες προσωπικότητες ήταν τα πρότυπα του Ξενοφώντος και ποια προσόντα τους θαύμαζε;

16) Ποια είναι τα χαρακτηριστικότερα στοιχεία της συγγραφικής ικανότητας του Ξενοφώντος;

17) Ποιες αξίες κυριαρχούν στη σκέψη του και στις κρίσεις του για τα ιστορικά γεγονότα;

18) Ποιες είναι οι φάσεις του Πελοποννησιακού πολέμου και πώς έληξε η καθεμιά;

**ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΟΛΩΝΑ
ΜΕΧΡΙ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 650 περ.

Όλοι οι Σπαρτιάτες πολίτες συναποτελούν τον «δᾶμον»

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 650-630

Συμωνίδης Αμοργίνος (γεν. 650)
Σόλων (640) Μίμνερμος (630) Σαπφώ (630) Αλκαίος (630-570) Στησίχορος (630)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 630-600

Μελανόμορφος ρυθμός (625)
Θαλής (624) Αναξίμανδρος (610-546) Αναξιμένης (586)
Κτίζεται ο ναός της Ήρας στην Ολυμπία (600)
Ο Αρίων ο Μηθυμναίος διαμορφώνει τον διθύραμβο (600)

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 594

Ο Σόλων επώνυμος άρχων των Αθηνών (594/3)
Σεισάχθεια-πολιτικά δικαιώματα σε όλους τους Αθηναίους πολίτες (οι θήτες μέλη της εκκλησίας) -
Βουλή των 400 - Λαϊκά δικαστήρια

ΕΤΟΣ π.Χ.: 560

Λίγο μετά το 560
- Οι Έλληνες της Μικράς Ασίας υπό τον Κροίσο
- Η Σπάρτη οργανώνει τη συμμαχία της στην Πελοπόννησο
- Ίδρυση της Περσικής Αυτοκρατορίας

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 599-550

Πρόγνωση έκλειψης ηλίου από το Θαλή (585)
Ξενοφάνης (570) Ανακρέων (572)
Πυθαγόρας (575;) - Θέογνις - Φωκυλίδης
Κατασκευή του Ηραίου της Σάμου (570-560) (Ροίκος και Θεόδωρος) και του Αρτεμισίου της Εφέσου (550)
Σιμωνίδης ο Κείος (556-467)
«Αναξίμανδρος πρῶτος ἐτόλμησε τήν οἰκουμένην ἐν πίνακι γράψαι» (550)
Εκαταίος ο Μιλήσιος (περ. 550)

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 546

Ο Πεισίστρατος τύραννος στην Αθήνα
Νίκη του Κύρου Β΄ επί του Κροίσου
Υποταγή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας στους Πέρσες

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 540

Κατασκευή του Εκατόμπεδου στην Ακρόπολη και έναρξη κατασκευής του ναού του Ολυμπίου Διός (Αθήνα) - Ηράκλειτος (540-480)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 534

Ένταξη των παραστάσεων του Θέσπι στα Μεγάλα Διονύσια
Αισχύλος (525) - Ερυθρόμορφος ρυθμός (525)
Ο Κούρος της Αναβύσσου
Πίνδαρος (518-438)
Παρμενίδης (515)

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 514

Δολοφονία του Ιππάρχου, γιου του Πεισίστρατου

ΕΤΟΣ π.Χ.: 511

Πτώση των Πεισιστρατιδών

ΕΤΟΣ π.Χ.: 508/7

Μεταρρυθμίσεις Κλεισθένη
100 δήμοι - 30 τριπτύες - 10 φυλές
Βουλή των 500

ΕΤΟΣ π.Χ.: 500

Ιωνική επανάσταση (499-494)
Βοήθεια από τους Αθηναίους
Καταστροφή της Μιλήτου (494)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 492

Πρώτη εκστρατεία των Περσών εναντίον της Ελλάδας

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 511

Κόραξ Συρακόσιος (ρητοροδιδάσκαλος)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 505

Βακχυλίδης (505-450)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 500

Αναξαγόρας (500-428)
Διαμόρφωση του θεατρικού χώρου στο ιερό του Διονύσου
Γέννηση του Σοφοκλή (496)
Εμπεδοκλής (495)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 492

Φρυνίχου «Μιλήτου Ἄλωσις»

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 490

Δεύτερη εκστρατεία των Περσών
Μάχη του Μαραθώνα - Μιλτιάδης

ΕΤΟΣ π.Χ.: 482

Κατασκευή στόλου από τους Αθηναίους

ΕΤΟΣ π.Χ.: 480

Τρίτη εκστρατεία των Περσών
Μάχες στις Θερμοπύλες - Ναυμα-χίες στο Αρτεμίσιο και
Σαλαμίνα - Θεμιστοκλής - Πυρπόληση της Ακρόπολης
των Αθηνών από τους Πέρσες

ΕΤΟΣ π.Χ.: 479

Μάχες Πλαταιών (Παυσανίας) - Μυκάλης

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 490

Πρωταγόρας

ΕΤΟΣ π.Χ.: 486

Ένταξη της κωμωδίας στα Μεγάλα Διονύσια

ΕΤΟΣ π.Χ.: 485

Γέννηση Ευριπίδη - «Το παιδί του Κριτίου»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 484

Πρώτη νίκη του Αισχύλου
Γοργίας (483-376)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 480

Ελλάνικος, Ηρόδοτος, Αντιφών (σοφιστής)
Τεισίας Συρακόσιος (μαθητής του Κόρακος)

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 478

Οχύρωση Αθηνών και Πειραιώς
Αθηναϊκή συμμαχία (της Δήλου) εναντίον των Περσών

ΕΤΟΣ π.Χ.: 466

Νίκη του Κίμωνα στον Ευρυμέδοντα εναντίον των Περσών

ΕΤΟΣ π.Χ.: 465

Θάνατος Θεμιστοκλή

ΕΤΟΣ π.Χ.: 462

Αφαίρεση των πολιτικών αρμοδιοτήτων από τον Άρειο Πάγο και απόδοσή τους στο δήμο («Άκρατος» δημοκρατία)

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 476

Φρυνίχου «Φοίνισσαι» (χορηγός Θεμιστοκλής)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 472

Αισχύλου «Πέρσαι»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 470

Σωκράτης, Πρόδικος, Ιππίας, Αντιφών (ρήτωρ)
Έναρξη εργασιών για την κατασκευή του ναού του διός στην Ολυμπία

ΕΤΟΣ π.Χ.: 468

Πρώτη νίκη του Σοφοκλή

ΕΤΟΣ π.Χ.: 467

Αισχύλου «Επτά επί Θήβας»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 465

Κατασκευή Ποικίλης Στοάς (Πολύγνωτος- Μίκων)

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 460

Έναρξη κατασκευής των Μακρών Τειχών

ΕΤΟΣ π.Χ.: 454

Μεταφορά του συμμαχικού ταμείου από τη Δήλο στην Αθήνα

ΕΤΟΣ π.Χ.: 450-49

Εκστρατεία του Κίμωνος στην Κύπρο
Νίκες Αθηναίων (Σαλαμίνα Κύπρου)
Θάνατος Κίμωνος

ΕΤΟΣ π.Χ.: 447

Ίδρυση του ομοσπονδιακού κράτους της Βοιωτίας

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 460

Γένν. Δημοκρίτου, Κριτία, Ιπποκράτη
Αισχύλου «Προμηθεύς» (;)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 458

Αισχύλου «Ορέστεια»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 456

Θάνατος Αισχύλου
Σοφοκλή «Αίας»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 454

Γένν. Θουκυδίδη

ΕΤΟΣ π.Χ.: 450

Ακμή Μύρωνος και Πολυκλείτου
Ακμή Ιπποδάμου του Μιλησίου (πολεοδόμου)
Έναρξη κατασκευής Παρθενώνα (ΙΚτίνος-Καλλικράτης)

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 446

Μάχη της Κορωνείας - Ήττα των Αθηναίων

ΕΤΟΣ π.Χ.: 445

«Τριακονταετείς σπονδές» μεταξύ Αθηναίων και Λακεδαιμονίων

ΕΤΟΣ π.Χ.: 443

Αποικισμός Θουρίων

ΕΤΟΣ π.Χ.: 440

Αποστασία Σάμου

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 446

Εγκαίνια του μεγάλου Ωδείου

ΕΤΟΣ π.Χ.: 445

Γένν. Αριστοφάνη, Λυσία

ΕΤΟΣ π.Χ.: 442

Σοφοκλή «Αντιγόνη»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 440

Γένν. Ανδοκίδη

ΕΤΟΣ π.Χ.: 438

Ευριπίδη «Άλκηστις»

Το χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς (Φειδίας)

Εγκαίνια του Παρθενώνα

ΕΤΟΣ π.Χ.: 437

Έναρξη κατασκευής των Προπυλαίων της Ακρόπολης (Μνησικλής)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 436

Γένν. Ισοκράτη

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 433

Ανάμειξη των Αθηναίων στη διαμάχη Κορινθίων-Κερκυραίων υπέρ των Κερκυραίων

ΕΤΟΣ π.Χ.: 432

Επέμβαση των Κορινθίων στην Ποτεΐδαια
Πολιορκία της Ποτεΐδαιας από τους Αθηναίους
Το Μεγαρικό ψήφισμα

ΕΤΟΣ π.Χ.: 431

Επίθεση Θηβαίων κατά Πλαταιών (Άνοιξη)
Έναρξη Πελοποννησιακού πολέμου
Αρχιδάμειος πόλεμος (431-421)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 430

Λοιμός στην Αθήνα

ΕΤΟΣ π.Χ.: 429

Θάνατος του Περικλή - Πολιορκία των Πλαταιών από τους Λακεδαιμονίους

ΕΤΟΣ π.Χ.: 428

Αποστασία της Λέσβου - Έναρξη εμφυλίου πολέμου στην Κέρκυρα (-425)

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 431

Ευριπίδη «Μήδεια»
Ο Θουκυδίδης αρχίζει τη συγγραφή του

ΕΤΟΣ π.Χ.: 430

Γένν. Ξενοφώντος

ΕΤΟΣ π.Χ.: 428

Ευριπίδη «Ιππόλυτος»

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 427

Παράδοση των Μυτιληναίων - Παράδοση των Πλαταιέων - Σφαγές στην Κέρκυρα

ΕΤΟΣ π.Χ.: 425

Κατάληψη της Πύλου από τους Αθηναίους

ΕΤΟΣ π.Χ.: 424

Μεταφορά του πολέμου στη Χαλκιδική

ΕΤΟΣ π.Χ.: 422

Θάνατος Κλέωνος - Βρασίδα

ΕΤΟΣ π.Χ.: 421

Ειρήνη του Νικία

ΕΤΟΣ π.Χ.: 416

Εκστρατεία των Αθηναίων εναντίον της Μήλου
Παράδοση των Μηλίων

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 427

Γένν. Πλάτωνος
Σοφοκλή «Οιδίπους Τύραννος» 430/425;

ΕΤΟΣ π.Χ.: 425

Ευριπίδη «Ικέτιδες» «Εκάβη» 425;/420;
Αριστοφάνη «Αχαρνείς»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 421

Αριστοφάνη «Ειρήνη»
Κτίζεται το Ερέχθειο (421-406)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 420

Η ιπποκρατική συγγραφή «Περί ιερῆς νούσου»
Καθιέρωση της λατρείας του Ασκληπιού

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 415

Εκστρατεία των Αθηναίων εναντίον της Σικελίας

ΕΤΟΣ π.Χ.: 414

Επέμβαση της Σπάρτης στη Σικελία

ΕΤΟΣ π.Χ.: 413

Κατάληψη και οχύρωση της Δεκέλειας της Αττικής από τους Σπαρτιάτες

Ήττα των Αθηναίων στη Σικελία

Δεκελεικός - Ιωνικός πόλεμος (413-404)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 412

Αποστασία των συμμάχων της Αθήνας

Συμμαχία της Περσίας με τη Σπάρτη

ΕΤΟΣ π.Χ.: 411

Κατάλυση της Δημοκρατίας στην Αθήνα

Το καθεστώς των 400

Το καθεστώς των 5000

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 415

Ευριπίδη «Τρωάδες»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 414

Αριστοφάνη «Όρνιθες»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 413

Ευριπίδη «Ιφιγένεια εν Ταύροις»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 412

Ευριπίδη «Ελένη»

Διογένης ο Κυνικός (Σινωπεύς) (412-323)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 411

Ευριπίδη «Φοίνισσες» - Αριστοφάνη «Λυσιστράτη»

Εισάγονται οι λατρείες της Κυβέλης, της Βένδης και του Άδωνη

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ
ΕΤΟΣ π.Χ.: 410
Αποκατάσταση της Δημοκρατίας
ΕΤΟΣ π.Χ.: 408
Επιστροφή του Αλκιβιάδη στην Αθήνα
ΕΤΟΣ π.Χ.: 407
Συνεννόηση και φιλία Λυσάνδρου - Κύρου
ΕΤΟΣ π.Χ.: 406
Ναυμαχία των Αργινουσών Νίκη Αθηναίων - Καταδίκη Αθηναίων στρατηγών
ΕΤΟΣ π.Χ.: 405
Ήττα των Αθηναίων στους Αιγός ποταμούς - Πολιορκία των Αθηνών
ΕΤΟΣ π.Χ.: 404
Συνθηκολόγηση Αθηνών (Άνοιξη) Εγκατάσταση των Τριάκοντα τυράννων (Σεπτέμβριος)
ΕΤΟΣ π.Χ.: 403
Εισβολή του Θρασύβουλου στην Αττική (Ιανουάριος) - Ήττα των Τριάκοντα τυράννων (Μάιος) Αποκατάσταση της Δημοκρατίας (Σεπτέμβριος)
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ
ΕΤΟΣ π.Χ.: 409
Σοφοκλή «Φιλοκτήτης»
ΕΤΟΣ π.Χ.: 407 περ.
Θάνατος Ευριπίδη και Σοφοκλή
ΕΤΟΣ π.Χ.: 405
Αριστοφάνη «Βάτραχοι»
ΕΤΟΣ π.Χ.: 403
Λυσία «κατά Ερατοσθένους»

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 401

Ο Κύρος εκστρατεύει εναντίον του Αρταξέρξη.
«Κύρου Ανάβασις». «Κάθοδος των μυρίων»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 399

Επιστροφή των Μυρίων στα Μικρασιατικά παράλια.
Ο Αγησίλαος αναγορεύεται βασιλιάς.

ΕΤΟΣ π.Χ.: 397

Ο Αθηναίος στρατηγός Κόνων στην υπηρεσία του
Αρταξέρξη

ΕΤΟΣ π.Χ.: 396

Εκστρατεία του Αγησιλάου στην Μικρά Ασία
Περσική προπαγάνδα και οικονομική εκστρατεία
εναντίον της Σπάρτης στην Ελλάδα

ΕΤΟΣ π.Χ.: 395

Κορινθιακός πόλεμος (395-386)
Αθηναίοι, Κορίνθιοι, Μεγαρείς, Βοιωτοί εναντίον της
Σπάρτης

ΕΤΟΣ π.Χ.: 394

Ανάκληση του Αγησιλάου - Νίκη του Αγησιλάου στην
Κορώνεια

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 401

Ο Ξενοφών στις Σάρδεις. Ακολουθεί τον Κύρο με τους
«Μυρίους»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 399

Θάνατος Σωκράτη και Θουκυδίδη

ΕΤΟΣ π.Χ.: 397

Πλάτωνος «Απολογία Σωκράτους»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 394

Ο Ξενοφών στο πλευρό του Αγησιλάου
Ανάγλυφη στήλη του Δεξίλεω

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 393

Επιστροφή του Κόνωνος στην Αθήνα - Ανοικοδόμηση των τειχών

ΕΤΟΣ π.Χ.: 392

Η Σπάρτη προσεγγίζει την Περσία

ΕΤΟΣ π.Χ.: 386

Βασίλειος / Ανταλκίδειος ειρήνη

ΕΤΟΣ π.Χ.: 382

Κατάληψη της Καδμείας (της Θήβας) από τους Σπαρτιάτες

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 392

**Αριστοφάνη «Εκκλησιάζουσαι»
Ίδρυση ρητορικής σχολής από τον Ισοκράτη**

ΕΤΟΣ π.Χ.: 390

**Πρώτο ταξίδι του Πλάτωνος στην Κάτω Ιταλία και Σικελία
Γένν. Αισχίνη, Υπερείδη**

ΕΤΟΣ π.Χ.: 388

Αριστοφάνη «Πλούτος», Λυσία «Ολυμπιακός»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 387

**Επιστροφή του Πλάτωνος από την Κάτω Ιταλία και Σικελία - Ίδρυση της Ακαδημίας
Ο διάλογος «Γοργίας»**

ΕΤΟΣ π.Χ.: 385

**Δημοσθένης 385/4-322
Αριστοτέλης 385-322**

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 377

Ίδρυση της Β' Αθηναϊκής συμμαχίας

ΕΤΟΣ π.Χ.: 371

Νίκη των Θηβαίων επί των Σπαρτιατών στα Λεύκτρα

ΕΤΟΣ π.Χ.: 370

Πρώτη εισβολή των Θηβαίων στη Λακωνία

ΕΤΟΣ π.Χ.: 367

Πρώτη μνεία της Αιτωλικής Συμπολιτείας

ΕΤΟΣ π.Χ.: 362

**Δεύτερη εισβολή των Θηβαίων στη Λακωνία
Ο Αγησίλαος πρωτοστατεί στην άμυνα της
«ατείχιστης Σπάρτης»
Μάχη της Μαντινείας**

ΕΤΟΣ π.Χ.: 361

Εκστρατεία του Αγησιλάου στην Αίγυπτο

ΕΤΟΣ π.Χ.: 359

**Θάνατος του Αγησιλάου
Άνοδος του Φιλίππου Β' στο θρόνο της Μακεδονίας**

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 380

Ισοκράτη «Πανηγυρικός»

ΕΤΟΣ π.Χ.: 376

Πλάτωνος «Πολιτεία» (;)

ΕΤΟΣ π.Χ.: 367

**Ισοκράτη Επιστολή προς Διονύσιον
Δεύτερο ταξίδι του Πλάτωνος στη Σικελία**

ΕΤΟΣ π.Χ.: 362

Τρίτο ταξίδι του Πλάτωνος στη Σικελία

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 357

Πρώτες προστριβές Αθηναίων – Φιλίππου Β΄
Διάσπαση Β΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας

ΕΤΟΣ π.Χ.: 356

Γέννηση Μ. Αλεξάνδρου

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΤΟΣ π.Χ.: 355

Ισοκράτη, Περί Ειρήνης
(λίγο μετά) θάνατος του Ξενοφώντος

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ, ΒΙΒΛΙΟ 2ο

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Η πρώτη φράση του κειμένου («Μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολ-
λαῖς ἡμέραις ὕστερον») παραπέμπει τον αναγνώστη
στο τέλος του ογδούου βιβλίου του Θουκυδίδη. Στα επτά¹
βιβλία των Ελληνικών εξιστορούνται τα γεγονότα της πε-
ριόδου 411 έως 362 π.Χ. Η ιστορική αφήγηση έχει οργα-
νωθεί σε τρεις μεγάλες ενότητες².

Α' Η πρώτη ενότητα (1.1.1-2.3.10) περιλαμβάνει τα γε-
γονότα της τελευταίας περιόδου του Πελοποννησιακού
πολέμου από το 411 π.Χ., όπου διακόπτεται η αφήγηση
του Θουκυδίδη ως τον τερματισμό του πολέμου, 404
π.Χ., με την ήττα και την παράδοση της Αθήνας.

Β' Η δεύτερη (2.3.11-5.1.36) εξιστορεί την κατάληψη της
εξουσίας στην Αθήνα από τους Τριάκοντα τυράννους,
την αποκατάσταση της δημοκρατίας, τις σχέσεις της
Σπάρτης με τους Πέρσες, τις συνεχείς μετακινήσεις των
ελληνικών πόλεων σε διάφορες συμμαχίες και συγκρού-
σεις ως την αποδοχή της «ειρήνης του βασιλέως» (ή
της «Ανταλκιδείου ειρήνης»), 386 π.Χ., με την οποία οι
Ελληνικές πόλεις αναγκάστηκαν να αναγνωρίσουν
α) την επικυριαρχία του βασιλιά της Περσίας στις μικρα-
σιατικές πόλεις και στα νησιά και β) στην Σπάρτη, το δι-
καίωμα να επιβλέπει την τήρηση των όρων της
συνθήκης.

Γ' Η τρίτη ενότητα (5.2.37-7.4.27) προβάλλει, μέσα από
πολλές άλλες ιστορικές εξελίξεις, τη βαθμιαία άνοδο της
δύναμης της Θήβας, την κατάληψη της ακρόπολης της

1. Ο χωρισμός σε επτά βιβλία είναι μεταγενέστερος.

2. Οι μελετητές του Ξενοφώντος υποστηρίζουν τη
«στρωματική σύνθεση» των Ελληνικών, δηλαδή ότι το
έργο γράφτηκε σε διαφορετικές περιόδους της ζωής
του συγγραφέα.

Θήβας από τους Σπαρτιάτες (382 π.Χ.), τις συγκρούσεις Θηβαίων-Σπαρτιατών ως τη μάχη των Λεύκτρων (371 π.Χ.), σταθμό στην Θηβαϊκή ηγεμονία. Οι συνεχείς συγκρούσεις και ανακατατάξεις λήγουν με τη μάχη της Μαντινείας (362 π.Χ.), στην οποία συγκρούστηκαν όλες οι σημαντικές ελληνικές πόλεις και το αποτέλεσμα ήταν αμφίροπο. Η αξιολόγηση της σημασίας αυτής της μάχης αποτυπώνεται στην προτελευταία φράση του έβδομου βιβλίου: «ἀκρισία καὶ ταραχὴ ἔτι πλείων μετὰ τὴν μάχην ἐγένετο ἢ πρόσθεν ἐν Ἑλλάδι».

ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΡΩΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ: Σε επτά κεφάλαια ο Ξενοφών καταγράφει τις συγκρούσεις των Αθηναίων και των Σπαρτιατών στον Ελλήσποντο και το Ανατολικό Αιγαίο ως τη νίκη του αθηναϊκού στόλου στις Αργιννούσες (406 π.Χ.) και τη δίκη των Αθηναίων στρατηγών. (Βλ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ, Πελοποννησιακός Πόλεμος, γ' ο πόλεμος στο Ανατολικό Αιγαίο).

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Σε τέσσερα κεφάλαια εξιστορούνται οι δυσκολίες του εκστρατευτικού σώματος των Σπαρτιατών στη Χίο και η ανάληψη της ηγεσίας του σπαρτιατικού στόλου, για δεύτερη φορά, από το Λύσανδρο. Οι νέοι σύμμαχοι των Σπαρτιατών, δηλαδή οι πόλεις και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου που είχαν αποστατήσει από την εξασθενημένη Αθήνα, δείχνουν εμπιστοσύνη στο Λύσανδρο. Οι διαπραγματεύσεις του με τον Κύρο, Πέρση σατράπη της περιοχής, εξασφαλίζουν περσική οικονομική βοήθεια προς τη Σπάρτη και το πολεμικό της πρόγραμμα. Η βάση του σπαρτιατικού στόλου για τις εξορμήσεις του ήταν η Έφεσος, του αθηναϊκού η Σάμος, ο μόνος πιστός σύμμαχος των Αθηναίων. Στα επόμενα κεφάλαια (2.1.16- 2.4.43) περιγράφεται η καταστροφή του αθηναϊκού στόλου στους Αιγός ποταμούς (405 π.Χ.), η πολιορκία και η παράδοση της Αθήνας

(404 π.Χ.), η κατάληψη της εξουσίας από τους Τριάκοντα, τα εγκλήματά τους και η αποκατάσταση της δημοκρατίας.

Τα κεφάλαια του 2ου Βιβλίου των Έλληνικῶν που ακολουθούν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον:

α) **φιλολογικὸ**: ένας ικανὸς ιστορικός περιγράφει με σαφήνεια και ζωντάνια γεγονότα και πρόσωπα μιας παραγμένης περιόδου.

β) **ιστορικὸ**: ποιοι παράγοντες οδήγησαν σε διάλυση την ισχυρότερη ναυτική, οικονομική και στρατιωτική δύναμη της κλασικῆς εποχῆς και σε κατάλυση τη δημοκρατία.

γ) **πολιτικὸ**: σε ποιες απάνθρωπες ακρότητες μπορεί να φτάσει ένα καθεστῶς βίας και αυθαιρεσίας. Πόσο υπεύθυνοι για την κατάσταση είναι οι πολίτες εκείνοι που νομίζουν ὅτι οι αδικίες εις βάρος των συμπολιτῶν τους δεν «αγγίζουν» τους ίδιους. Ποια είναι η ανωτερότητα της δημοκρατίας, παρόλες τις πιθανές αδυναμίες της σε σύγκριση με τα τυραννικά καθεστώτα.

Ο χώρος των
τελευταίων
επιχειρήσεων του
Πελοποννησιακού
πολέμου
411-404 π.Χ.
ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΣ
και ΠΡΟΠΟΝΤΙΣ

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 1. §1-15

Περίληψη

Στο πρώτο βιβλίο των Ελληνικών ο Ξενοφών καταγράφει τα γεγονότα της τελευταίας περιόδου του Πελοποννησιακού πολέμου από το 411 ως το 406 π.Χ. (ναυμαχία στις Αργινούσες και νίκη του αθηναϊκού στόλου).

Το δεύτερο βιβλίο των Ελληνικών, που περιλαμβάνει τέσσερα κεφάλαια, αρχίζει με τις δυσκολίες συντήρησης του εκστρατευτικού σώματος των Σπαρτιατών στη Χίο (405 π.Χ.) και την ανάληψη της ηγεσίας του σπαρτιατικού στόλου, για δεύτερη φορά, από τον Λύσανδρο. Οι νέοι σύμμαχοι των Λακεδαιμονίων δείχνουν εμπιστοσύνη στον Λύσανδρο, και οι διαπραγματεύσεις του με τον Κύρο εξασφαλίζουν την παροχή οικονομικής βοήθειας προς τη Σπάρτη και το πολεμικό της πρόγραμμα. Η βάση του σπαρτιατικού στόλου για τις εξορμήσεις του ήταν η Έφεσος, του αθηναϊκού η Σάμος.

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 1. §16-32

Κείμενο

Οι στόλοι των αντιπάλων εισπλέουν στον Ελλήσποντο

16 Οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐκ τῆς Σάμου ὀρμώμενοι τὴν βασιλέως κακῶς ἐποίουν, καὶ ἐπὶ τὴν Χιον καὶ τὴν Ἔφεσον ἐπέπλεον, καὶ παρεσκευάζοντο πρὸς ναυμαχίαν, καὶ στρατηγούς πρὸς τοῖς ὑπάρχουσι προσείλοντο Μέναν-

17 δρον, Τυδέα, Κηφισόδοτον. Λύσανδρος δ' ἐκ τῆς Ῥόδου παρὰ τὴν Ἴωνίαν ἐκπλεῖ πρὸς τὸν Ἐλλήσποντον πρὸς τε τῶν πλοίων τον ἔκπλου καὶ ἐπὶ τὰς ἀφεστη-

κυίας αὐτῶν πόλεις. Ἀνήγοντο δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τῆς
18 Χίου πελάγιοι· ἡ γὰρ Ἀσία πολεμία αὐτοῖς ἦν. Λύσαν-
δρος δ' ἐξ Ἀβύδου παρέπλει εἰς Λάμψακον σύμμαχον
οὔσαν Ἀθηναίων· καὶ οἱ Ἀβυδηνοὶ καὶ οἱ ἄλλοι παρῆσαν
19 πεζῆ· ἠγεῖτο δὲ Θῶραξ Λακεδαιμόνιος. Προσβαλό-
ντες δὲ τῆ πόλει αἰροῦσι κατὰ κράτος, καὶ διήρπασαν οἱ
στρατιῶται οὔσαν πλουσίαν καὶ οἴνου καὶ σίτου καὶ τῶν
ἄλλων ἐπιτηδείων πλήρη· τὰ δὲ ἐλεύθερα σώματα πά-
ντα ἀφῆκε Λύσανδρος.

20 Οἱ δ' Ἀθηναῖοι κατὰ πόδας πλέοντες ὠρμίσαντο τῆς
Χερρονήσου ἐν Ἐλαιοῦντι ναυσὶν ὀγδοήκοντα καὶ
ἑκατόν. Ἐνταῦθα δὴ ἀριστοποιοιμένοις αὐτοῖς ἀγγέλλε-
ται τὰ περὶ Λάμψακον, καὶ εὐθύς ἀνήχθησαν εἰς Σηστόν.

21 Ἐκεῖθεν δ' εὐθύς ἐπισιτισάμενοι ἔπλευσαν εἰς Αἰγὸς
ποταμοὺς ἀντίον τῆς Λαμψάκου· διεῖχε δὲ ὁ Ἑλλήσπο-
ντος ταύτη σταδίου ὡς πεντακαίδεκα. Ἐνταῦθα δὴ
ἔδειπνοποιοῦντο.

Κατάληψη θέσεων

22 Λύσανδρος δὲ τῆ ἐπιούσῃ νυκτί, ἐπεὶ ὄρθρος ἦν,
ἐσήμανεν εἰς τὰς ναῦς ἀριστοποιησαμένους εἰσβαίνειν,
πάντα δὲ παρασκευασάμενος ὡς εἰς ναυμαχίαν καὶ τὰ
παραβλήματα παραβάλλων, προεῖπεν ὡς μηδεὶς κινή-

23 σοιτο ἐκ τῆς τάξεως μηδὲ ἀνάξοιτο. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι
ἅμα τῷ ἡλίῳ ἀνίσχοντι ἐπὶ τῷ λιμένι παρετάξαντο ἐν με-
τώπῳ ὡς εἰς ναυμαχίαν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀντανήγαγε Λύ-
σανδρος, καὶ τῆς ἡμέρας ὄψε ἦν, ἀπέπλευσαν πάλιν εἰς

24 τοὺς Αἰγὸς ποταμούς. Λύσανδρος δὲ τὰς ταχίστας
τῶν νεῶν ἐκέλευσεν ἔπεσθαι τοῖς Ἀθηναίοις, ἐπειδὴν δὲ
ἐκβῶσι, κατιδόντας ὅ τι ποιοῦσιν ἀποπλεῖν καὶ αὐτῷ
ἐξαγγεῖλαι. Καὶ οὐ πρότερον ἐξεβίβασεν ἐκ τῶν νεῶν
πρὶν αὐταὶ ἦκον. Ταῦτα δ' ἐποίησε τέτταρας ἡμέρας· καὶ οἱ
Ἀθηναῖοι ἐπανήγοντο.

Η ολιγωρία των Αθηναίων

25 Ἀλκιβιάδης δὲ κατιδῶν ἐκ τῶν τειχῶν τοὺς μὲν Ἀθηναίους ἐν αἰγιαλῷ ὀρμοῦντας καὶ πρὸς οὐδεμιᾶ πόλει, τὰ δ' ἐπιτήδεια ἐκ Σηστοῦ μετιόντας πεντεκαίδεκα σταδίους ἀπὸ τῶν νεῶν, τοὺς δὲ πολεμίους ἐν λιμένι καὶ πρὸς πόλει ἔχοντας πάντα, οὐκ ἐν καλῷ ἔφη αὐτοὺς ὀρμεῖν, ἀλλὰ μεθορμίσαι εἰς Σηστὸν παρήνει πρὸς τε λιμένα καὶ πρὸς πόλιν· οὗ ὄντες ναυμαχήσετε, ἔφη,

26 ὅταν βούλησθε. Οἱ δὲ στρατηγοί, μάλιστα δὲ Τυδεὺς καὶ Μένανδρος, ἀπιέναι αὐτὸν ἐκέλευσαν· αὐτοὶ γὰρ νῦν στρατηγεῖν, οὐκ ἐκείνον. Καὶ ὁ μὲν ὤχετο.

Το στρατήγημα του Λύσανδρου

27 Λύσανδρος δ', ἐπεὶ ἦν ἡμέρα πέμπτη ἐπιπλέουσι τοῖς Ἀθηναίοις, εἶπε τοῖς παρ' αὐτοῦ ἐπομένοις, ἐπὰν κατιδῶσιν αὐτοὺς ἐκβεβηκότας καὶ ἐσκεδασμένους κατὰ τὴν Χερρόνησον (ὅπερ ἐποίουν πολὺ μᾶλλον καθ' ἐκάστην ἡμέραν, τά τε σιτία πόρρωθεν ὠνούμενοι καὶ καταφρονοῦντες δὴ τοῦ Λυσάνδρου, ὅτι οὐκ ἀντανῆγεν), ἀποπλέοντας τοῦμπαλιν παρ' αὐτὸν ἄραι ἀσπίδα κατὰ μέσον τὸν πλοῦν. Οἱ δὲ ταῦτα ἐποίησαν ὡς ἐκέλευσε.

Η συντριπτικὴ ἥττα των Αθηναίων

28 Λύσανδρος δ' εὐθύς ἐσήμανε τὴν ταχίστην πλεῖν, συμπαρήει δὲ καὶ Θώραξ τὸ πεζὸν ἔχων. Κόνων δὲ ἰδὼν τὸν ἐπίπλου, ἐσήμανεν εἰς τὰς ναῦς βοηθεῖν κατὰ κράτος. Διεσκεδασμένων δὲ τῶν ἀνθρώπων, αἱ μὲν τῶν νεῶν δίκροτοι ἦσαν, αἱ δὲ μονόκροτοι, αἱ δὲ παντελῶς κεναί· ἡ δὲ Κόνωνος καὶ ἄλλαι περὶ αὐτὸν ἐπτὰ πλήρεις ἀνήχθησαν ἀθρόαι καὶ ἡ Πάραλος, τὰς δ' ἄλλας πάσας Λύσανδρος ἔλαβε πρὸς τῇ γῆ. Τοὺς δὲ πλείστους ἀνδρας ἐν τῇ γῆ συνέλεξεν· οἱ δὲ καὶ ἔφυγον εἰς τὰ τειχύ-

29 δρια. Κόνων δὲ ταῖς ἐννέα ναυσὶ φεύγων, ἐπεὶ ἔγνω

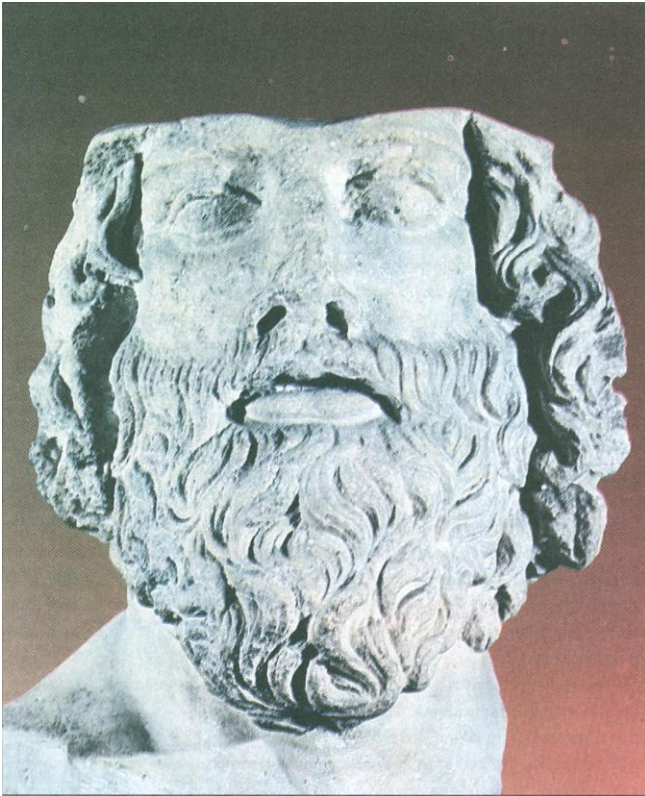
τῶν Ἀθηναίων τὰ πράγματα διεφθαρμένα κατασχὼν ἐπὶ τὴν Ἀβαρνίδα τὴν Λαμψάκου ἄκραν ἔλαβε αὐτόθεν τὰ μεγάλα τῶν Λυσάνδρου νεῶν ἰστία, καὶ αὐτὸς μὲν ὀκτῶ ναυσὶν ἀπέπλευσε παρ' Εὐαγόραν εἰς Κύπρον, ἡ δὲ Πάραλος εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀπαγγελοῦσα τὰ γεγονότα.

Ἡ δίκη καὶ ἡ ἐκτέλεση τῶν αἰχμαλώτων

30 Λύσανδρος δὲ τὰς τε ναῦς καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰλλα πάντα εἰς Λάμψακον ἀπήγαγεν, ἔλαβε δὲ καὶ τῶν στρατηγῶν ἄλλους τε καὶ Φιλοκλέα καὶ Ἀδειμάντον. Ἴη δ' ἡμέρα ταῦτα κατειργάσατο, ἔπεμψε Θεόπομπον τὸν Μιλήσιον ληστὴν εἰς Λακεδαίμονα, ἀπαγγελοῦντα

31 τὰ γεγονότα, ὃς ἀφικόμενος τριταῖος ἀπήγγειλε. Μετὰ δὲ ταῦτα Λύσανδρος ἀθροίσας τοὺς συμμάχους ἐκέλευσε βουλευέσθαι περὶ τῶν αἰχμαλώτων. Ἐνταῦθα δὴ κατηγορίαι ἐγίνοντο πολλαὶ τῶν Ἀθηναίων, ἃ τε ἤδη παρενενομήκεσαν καὶ ἃ ἐψηφισμένοι ἦσαν ποιεῖν, εἰ κρατήσειαν τῇ ναυμαχίᾳ, τὴν δεξιὰν χεῖρα ἀποκόπτειν τῶν ζωγρηθέντων πάντων, καὶ ὅτι λαβόντες δύο τριήρεις, Κορινθίαν καὶ Ἀνδρίαν, τοὺς ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πάντας κατακρημνίσειαν. Φιλοκλῆς δ' ἦν στρατηγὸς τῶν

32 Ἀθηναίων, ὃς τούτους διέφθειρεν. Ἐλέγετο δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ, καὶ ἔδοξεν ἀποκτεῖναι τῶν αἰχμαλώτων ὅσοι ἦσαν Ἀθηναῖοι πλην Ἀδειμάντου, ὅτι μόνος ἐπελάβετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ περὶ τῆς ἀποτομῆς τῶν χειρῶν ψηφίσματος· ἠτιάθη μέντοι ὑπὸ τινῶν προδοῦναι τὰς ναῦς. Λύσανδρος δὲ Φιλοκλέα πρῶτον ἐρωτήσας, ὃς τοὺς Ἀνδρίους καὶ Κορινθίους κατεκρήμνισε, τί εἴη ἄξιος παθεῖν ἀρξάμενος εἰς Ἑλληνας παρανομεῖν, ἀπέσφαξεν.

Ο Λύσανδρος
(Εκδοτική Αθηνών)

γλωσσικά σχόλια

ὀρμῶμαι+ἐκ+γεν. / ὀρμῶ (-άω) = εξορμώ από..., έχω ως ορμητήριο (ορμή· βίαιη, σφοδρή κίνηση)

τὴν βασιλέως (γῆν) κακῶς ἐποίουν = λεηλατούσαν τη χώρα του βασιλιά (της Περσίας)

προσείλοντο· προσαιρουῖμαί τινα = εκλέγω επιπλέον, (επίσης), κάποιον

ἀνάγομαι = βγαίνω από το λιμάνι στην ανοιχτή θάλασσα

ἀφέστηκα - ἀφίσταμαι = αποστατώ

αἰρῶ κατὰ κράτος = κυριεύω με έφοδο

ἐπιτήδεια = εφόδια

τὰ ἐλεύθερα σώματα = οι ελεύθεροι, οι πολίτες

κατὰ πόδας = από κοντά

ὀρμίζομαι = αγκυροβολώ (ὄρμος· μικρός κόλπος, αγκυροβόλι)

ἀριστοποιοῦμαι = τρώω, (προ)γευματίζω - η λ. ἄριστον στα κείμενα του Ομήρου και του Αισχύλου σημαίνει πρωινό, πρόγευμα. Στην ιωνική και στην αττική πεζογραφία, μεσημεριανό γεύμα.

ἐπισιτίζομαι = εφοδιάζομαι με τρόφιμα

ἀντίον = απέναντι

διέχω = έχω πλάτος

ταύτη = εκεί

στάδιον, τὸ (πληθ. στάδιοι, οι, στάδια, τα) μέτρο μήκους, 185μ.

ἡ ἐπιοῦσα (ἔπειμι) = η επομένη

σημαίνω + απαρ. = δίνω σήμα να...

παραβλήματα παραβάλλω = τοποθετώ στα πλάγια του πλοίου παραπετάσματα (από παλιά δέρματα ή από χοντρά υφάσματα), για να προστατευθούν οι ναύτες από τα εχθρικά βέλη

προεῖπεν· προαγορεύω = προειδοποιώ

τάξις = παράταξη

ἀνίσχω = σηκώνω ψηλά - ὁ ἥλιος ἀνίσχει· ανατέλλει

ἀντανάγω = βγάζω κι εγώ τα πλοία από το λιμάνι, για να αντιμετωπίσω τους αντιπάλους

ὄψε = αργά, βράδυ

ἔπομαί τινι = ακολουθώ κάποιον

ἐπειδὴν ἐκβῶσι = δηλ. οι Αθηναῖοι

ἐξαγγεῖλαι αὐτῷ = να ανακοινώσουν σ' αυτόν, δηλ. στον Λύσανδρο

πριν αὐταὶ ἦκον = παρά μόνο αφού ήρθαν αυτές (δηλ. οι τριήρεις που είχε στείλει για να κατασκοπεύουν)

αἰγιαλὸς = ανοιχτή, αμμώδης πα-ραλία (γιαλός)

ὄρμῳ (-έω) (<ὄρμος) = αράζω, αγκυροβολώ

μεθορμίζω (<ὄρμος) = μετακινούμαι σε άλλο αγκυροβόλι

μετιόντας· μέτειμι (μετέρχομαι) = αναζητώ, ψάχνω να βρω

ἀπιέναι· ἄπειμι = απέρχομαι, φεύγω

ῥῆχτο· οἶχομαι = σηκώνομαι και φεύγω

οἱ ἐπόμενοι (τοῖς Ἀθηναίοις) παρ' αὐτοῦ = αυτοί που ακολουθούσαν, που κατασκόπευαν (τους Αθηναίους) κατά διαταγή του

ἐσκεδασμένους· σκεδάννυμαι = διασκορπίζομαι

πόρρωθεν = από μακριά

ῶνοῦμαι (-έομαι) = ψωνίζω, αγοράζω

ἀποπλέοντας = (υποκ.) τοὺς ἐπομένους τοῖς Ἀθηναίοις: τους κατασκόπους· **ἀποπλέοντας τοῦμπαλιν παρ' αὐτόν**: επιστρέφοντας με τα πλοία προς αυτόν

αἶρω ἀσπίδα = (ναυτικό σήμα) σηκώνω ψηλά μια ασπίδα

κατὰ μέσον τὸν πλοῦν = στο μέσο της απόστασης, της διαδρομής

συμπαρήει· συμπάριμι = συμπορεύομαι, πηγαίνω μαζί

βοηθῶ κατὰ κράτος εἰς τὰς ναῦς = τρέχω αμέσως στα πλοία

ὁ ἐπίπλους = η επιθετική κίνηση του στόλου των αντιπάλων

μονόκροτοι, δίκροτοι, πλήρεις (νῆες) = μέσα στη σύγχυση που επικράτησε από την επίθεση των Σπαρτιατών άλλες από τις αθηναϊκές τριήρεις βρέθηκαν με μια σειρά κωπηλάτες (μονόκροτοι), άλλες με δυο σειρές (δίκροτοι), άλλες τελείως άδειες (κεναί) και μόνο οκτώ με τα πληρώματά τους στη θέση τους (πλήρεις).

πρὸς τῆ γῆ = στην ακτή

συνέλεξεν· συλλέγω = συγκεντρώνω, «πιάνω» - ειρωνική χρήση του ρήματος, αφού ο Λύσανδρος έπιασε (σαν ψάρια) τους ναύτες στη στεριά

τειχύδριον = μικρό οχυρό - υποκοριστικό της λ. τείχος

διαφθείρονται τὰ πράγματα τῶν Ἀθηναίων = καταστρέφονται οι Αθηναίοι

κατέχω (αμτβ.) = (ως ναυτικός όρος) προσορμίζομαι

ἡ ἄκρα τῆς Λαμψάκου = το ακρωτήριο

ἡ δ' ἡμέρα = την ημέρα κατά την οποία, την ίδια μέρα που...

τριταῖος ἀφικόμενος = αφού έφτασε μετά από τρεις μέρες

οἱ σύμμαχοι βουλεύονται = οι σύμμαχοι ανταλλάσσουν απόψεις και αποφασίζουν

ἃ τε ἤδη παρενενομήκεσαν = (αναφ. αιτιολ. πρότ.) και για εκείνα τα εγκλήματα πολέμου που είχαν ήδη διαπράξει

ζωγροῦμαι = συλλαμβάνομαι ζωντανός

κρατῶ τῆ ναυμαχία = νικῶ (τον αντίπαλο) στη ναυμαχία

ἐπιλαμβάνομαι + γεν. = είμαι αντίθετος σε κάτι
ἀποτομή τῶν χειρῶν = αποκοπή, κόψιμο των χεριών
αἰτιῶμαί τινα = κατηγορώ κάποιον
αἰτιῶμαι ὑπό τινος = κατηγορούμαι από κάποιον

ερμηνευτικά σχόλια

§16-32

Στο απόσπασμα αυτό ο Ξενοφών αφηγείται ένα σημαντικό γεγονός: την καταστροφή του αθηναϊκού στόλου στους Αἰγὸς ποταμούς του Ελλησπόντου που σφράγισε το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου. Προσδιορίζει με σαφήνεια τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε η καταστροφή. Ο αναγνώστης πρέπει να έχει εποπτεία του χώρου και του χρόνου αλλά και των αιτίων, που προκάλεσαν το γεγονός. Σ' αυτό βοηθούν 1) οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί, κυρίως εμπρόθετοι, 2) το αναπτυγμένο σύστημα των δευτερευουσών προτάσεων και των μετοχών, 3) το λεξιλόγιο. Η αφήγηση μοιράζεται ανάμεσα στους δύο πρωταγωνιστές, τους Αθηναίους και τους Λακεδαιμονίους. Κυρίαρχη προσωπικότητα είναι ο Λύσανδρος.

Όλο το κείμενο δένεται με τον σύνδεσμο δὲ (χρήση μεταβατική όχι αντιθετική), ο οποίος σε κάθε περίπτωση παρουσιάζει ένα νέο βήμα στη συνέχεια του λόγου.

§16 τὴν βασιλέως κακῶς ἐποίουν

Πρβλ. 18 «ἢ γὰρ Ἀσία πολεμία αὐτοῖς ἦν»· η περσική πολιτική, με τον σατράπη κυρίως της Λυδίας Κύρο, βοηθούσε σταθερά πλέον τους Σπαρτιάτες εναντίον των Αθηναίων.

§17 πρὸς τὸν ἔκπλου τῶν πλοίων

Για να μη βγαίνουν από τον Ελλήσποντο εμπορικά πλοία που μετέφεραν σιτηρά στην πολιορκημένη Αθήνα.

Χαρακτηριστικό δείγμα της χρήσης των εμπρόθετων προσδιορισμών: οι κινήσεις του Λυσάνδρου προσδιορίζονται ως προς την αφετηρία, την πορεία, την κατεύθυνση και τους σκοπούς σε μία πρόταση τριών περίπου γραμμών.

§19 καὶ διήρπασαν οἱ στρατιῶται... καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων πλήρη

Πρβλ. 20 «Ἐνταῦθα (δηλ. ἐν Ἐλαιοῦντι), ἀριστοποιούμενοι», 21 «ἐκεῖθεν (δηλ. ἐκ Σηστοῦ) ἐπισιτισάμενοι... ἔνταῦθα, (δηλ. ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς) ἔδειπνοποιοῦντο», 25 «τὰ ἐπιτήδεια ἐκ Σηστοῦ μετιόντας». Τα εκστρατευτικά σώματα, κατά την αρχαιότητα, δεν είχαν «σώμα εφοδιασμού». Ἔπρεπε να εξασφαλίσουν τη συντήρησή τους ἢ με αρπαγή και λεηλασία, ὅπως ἔκαναν οἱ Λακεδαιμόνιοι στη Λάμψακο ἢ αγοράζοντας ο ἕκαστος στρατιώτης τα τρόφιμά του ἀπὸ τὴν τοπικὴ ἀγορά, ὅπως ἔκαναν οἱ Αθηναῖοι στη βόρεια ἀκτὴ τοῦ Ελλήσποντου. Ο τρόπος ἐπισιτισμοῦ τῶν ἀντιπάλων ἦταν καθοριστικὸς γιὰ τὶς ἐξελίξεις.

§16-20

Οι ἀρχικὲς κινήσεις τῶν ἀντιπάλων (16-18) δίνονται κυρίως σε χρόνο παρατατικὸ· παίρνουν ἔτσι εὐρος, διάρκεια. Ὄταν ὁμως οἱ δύο στόλοι πλησιάζουν (20 κεξ.) ἡ ἀφήγηση γίνεται σε ἀόριστο· οἱ ἀντίπαλοι ἐπισπεύδουν τὴ σύγκρουσή τους. Ἡ κατάληψη τῆς Λαμψάκου (19) δίνεται με ζωηρότητα σε ἱστορικὸ ἐνεστώτα («αἰροῦσι κατὰ κράτος»).

§25

Σ' αυτή την παράγραφο φαίνεται χαρακτηριστικά πόσο βοηθούν οι μετοχές για να δοθεί –πέρα από τη σαφήνεια– και το βάθος των ενεργειών: ο Ξενοφών οργανώνει τον λόγο του έτσι ώστε να έχει τη μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια και συντομία. Τα δεδομένα στα οποία στηρίζει ο Αλκιβιάδης τις απόψεις του και τις συμβουλές του (οὐκ ἔν καλῶ ἔφη..., παρήνει, ἔφη) δηλώνονται με μετοχές: κατιδῶν... ὀρμοῦντας... μετιόντας... ἔχοντας). Η απεγνωσμένη προσπάθειά του να πείσει τους Αθηναίους στρατηγούς να αλλάξουν λιμάνι δηλώνεται και με τη χρήση του Παρατατικού (παρήνει) και κυρίως με την ξαφνική χρησιμοποίηση του ζωντανού ευθέος λόγου (οὐ ὄντες ναυμαχήσετε, ἔφη, ὅταν βούλησθε), στον οποίο περικλείεται και το βασικό του επιχείρημα.

Ἀλκιβιάδης κατιδῶν ἐκ τῶν τειχῶν

Ο Αλκιβιάδης, μετά την καθαίρεση και την αυτοεξορία του, είχε εγκατασταθεί σε ιδιόκτητο πύργο, κοντά στη Σηστό.

§29 ἡ Πάραλος (ναῦς)

Το ένα από τα δύο ταχύπλοα, ιερά πλοία των Αθηναίων (το άλλο ήταν η Σαλαμινία) που χρησιμοποιούσαν για διπλωματικές και άλλες (όχι πολεμικές) αποστολές.

Εὐαγόρας

Ο σημαντικότερος βασιλιάς της Κύπρου (411-373 π.Χ.), σύμμαχος των Αθηναίων

§30-32

Το πρώτο κεφάλαιο του Β' βιβλίου των «Ἑλληνικῶν» κλείνει με τον θρίαμβο του Λυσάνδρου και την εκτέλεση των Αθηναίων αιχμαλώτων. Χαρακτηριστική και απάνθρωπη είναι η τελευταία λέξη του κεφαλαίου: ὁ ἐπιστολεύς του Σπαρτιατικού στόλου ἔσφαξε με τα ίδια του τα

χέρια τον Αθηναίο στρατηγό Φιλοκλή. Ο Ξενοφών χρησιμοποιεί σύντομες περιόδους (η σύνδεση με τον μεταβατικό δὲ) και φωτίζει εντυπωσιακές λεπτομέρειες των δραματικών γεγονότων.

§30 Θεόπομπον τὸν Μιλήσιον ληστήν

Η πειρατεία ήταν διαδεδομένη στην αρχαιότητα και περισσότερο σε περιόδους ταραγμένες. Ακόμη και αν η συνεργασία του Μιλήσιου πειρατή δεν ήταν «εθελοντική», οι Σπαρτιάτες αυτή την περίοδο του πολέμου, είχαν αρκετά χρήματα, για να πληρώσουν μισθοφόρους, αλλά και για να εξαγοράζουν όσους θα τους φαίνονταν χρήσιμοι. Ο νέος Πέρσης διοικητής της περιοχής, ο Κύρος, έδωσε μεγάλα χρηματικά ποσά στον Λύσανδρο.

§31 ἃ παρενενομήκεσαν

Δηλ. οι Αθηναίοι πρβλ. 32 ἀρξάμενος εἰς Ἑλληνας παρανομεῖν· δηλ. ο Φιλοκλής· η «παρανομία» ἐγκείται όχι σε παράβαση γραπτῶν νόμων ἢ συμφωνιῶν μεταξύ των εμπολέμων, αλλά στην παραβίαση ἀγραφῶν νόμων, καθιερωμένων, πανελλήνια, θεσμῶν για την τύχη ομήρων και αιχμαλώτων. Γι' αυτό κατηγορήθηκαν οι Αθηναίοι και ειδικότερα ο Φιλοκλής ως εγκληματίες πολέμου.

τὴν δεξιὰν χεῖρα ἀποκόπτειν τῶν ζωγρηθέντων πάντων

Άλλες πηγές, όπως ο Πλούταρχος (Λύσανδρος, κεφ. 9) αναφέρουν ότι οι Αθηναίοι είχαν αποφασίσει να κόψουν όχι το χέρι αλλά τον αντίχειρα του δεξιού χεριού, ώστε όσοι θα συλλαμβάνονταν αιχμάλωτοι να μην μπορούν να πιάσουν δόρυ (επομένως να μην μπορούν να ξαναπολεμήσουν), αλλά να μπορούν να κρατούν το κουπί (ώστε να χρησιμοποιηθούν ως κωπηλάτες στα αθηναϊκά πλοία, σε καταναγκαστικά έργα).

§32 ὅσοι ἦσαν Ἀθηναῖοι

Μόνο οι Αθηναῖοι καταδικάστηκαν και εκτελέστηκαν. Οι άλλοι, από συμμαχικές πόλεις και μισθοφόροι, αφέθηκαν να γυρίσουν στις πόλεις τους. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς των μελετητών του Ξενοφώντα, με βάση τις αρχαίες πηγές, φαίνεται ότι ο αριθμός των εκτελεσθέντων ήταν τουλάχιστον τρεις χιλιάδες.

μόνος ἐπέλάβετο...ψηφίσματος

Ο Αδείμαντος ήταν ο μόνος από τους ρήτορες / πολιτικούς που αντιτάχθηκαν στη σκληρή και απάνθρωπη πρόταση του ακρωτηριασμού των αντιπάλων. Η πρόταση όμως εγκρίθηκε από τη συνέλευση, αλλά βέβαια δεν εφαρμόστηκε, γιατί βρέθηκαν οι Αθηναῖοι στη θέση του ηττημένου. Το ψήφισμα πάντως απέβλεπε στο να ανακόψει το ρεύμα των λιποτακτών και αυτών που προσχωρούσαν στις τάξεις του σπαρτιατικού ναυτικού δελεασμένοι από τα χρήματα του Κύρου.

ἠτιάθη μέντοι ὑπό τινων προδοῦναι τὰς ναῦς

Ο Αδείμαντος γλύτωσε τη θανατική καταδίκη λόγω της ανθρωπίνης στάσης που τήρησε κατά την έγκριση του ψηφίσματος. Ο Ξενοφών καταγράφει όμως και μια άλλη εξήγηση: κατηγορηθηκε όμως από μερικούς ότι πρόδωσε (στους Λακεδαιμονίους) τον στόλο (των Αθηναίων): Η διάδοση αυτή, ότι δηλ. η ήττα στους Αιγός ποταμούς ήταν αποτέλεσμα προδοσίας, βρήκε μεγάλη απήχηση στην κοινή γνώμη της Αθήνας

Η δράση του Λύσανδρου στο Αιγαίο

ερωτήσεις - ασκήσεις

1. Αφού ξαναδιαβάσετε το κείμενο των παραγράφων 25-27 κα 30-32 να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις.
 - Τι συμβούλεψε ο Αλκιβιάδης τους Αθηναίους και ποια ήταν η αντίδραση των Αθηναίων στρατηγών;
 - Τι συμβούλεψε ο Λύσανδρος τους κατασκόπους του;
 - Πώς μεταχειρίστηκε ο Λύσανδρος τους αιχμαλώτους;
2. Υπογραμμίστε τη σωστή σημασία η λέξη ἐπιπλέω (§16) σημαίνει:

πλέω στο πέλαγος,
αποπλέω,
πλέω εναντίον,
πλέω στην επιφάνεια.

3. Υπογραμμίστε την ορθή απάντηση ως προς το συντακτικό ρόλο της λέξης αὐτῶν (§17) είναι:

γεν. κτητική του πόλεις
αντικείμενο του ἀφεστηκυίας
γεν. αντικειμενική του ἔκπλουον
κατηγ. προσδ. του πλοίων

4. Να γραφεί το κείμενο (§16-19) με τις εξής αλλαγές: Οἱ Ἀθηναῖοι = ὁ Ἀθηναῖος στρατηγός, Λύσανδρος = Λακεδαιμόνιοι, οἱ Ἀβυθῆνοι καὶ οἱ ἄλλοι = ἡ στρατιά (ο ρηματικός τύπος ἀφῆκε (§19) θα γίνει ἀφεῖσαν).

5. Να καταγραφούν οι εμπρόθετοι επιρρηματικοί προσδιορισμοί των §§16-17 κατά το είδος της επιρρηματικής σχέσης, π.χ. τοῦ τόπου: ὀρμώμενοι ἐκ τῆς Σάμου...

6. Υπογραμμίστε τη σωστή απάντηση: ο ρημ. τύπος ἀνήχθησαν (§20) σημαίνει:
βγήκαν στο πέλαγος
ανοίχτηκαν
πορεύθηκαν
επέστρεψαν

7. Να γραφεί το κείμενο των §§23-24 με τις εξής αλλαγές: οἱ Ἀθηναῖοι = ἡ στρατιά τῶν Ἀθηναίων. Λύσανδρος = Λακεδαιμόνιοι

8. Ποιο ήταν το σχέδιο μάχης που διαμόρφωσε ο Λύσανδρος από τη στιγμή που οι Αθηναῖοι «ἔπλευσαν εἰς Αἶγος ποταμούς». Κάτω από ποιες συνθήκες και με ποιες σκέψεις διαμόρφωσε το σχέδιό του;

9. Να γραφεί σύντομο κείμενο στα αρχαία ελληνικά, όπου ο ίδιος ο Λύσανδρος να καταγράφει τις ενέργειές του (με λέξεις-φράσεις του κειμένου) π.χ. Ἐξέπλευσα ἔκ Ῥόδου πρὸς Ἑλλάσποντον (§16-24)

10. Οι λέξεις/φράσεις της στήλης A (§25-26) να συνδεθούν με το συντακτικό χαρακτηρισμό τους της στήλης B και με τη λέξη που συμπληρώνουν/προσδιορίζουν της στήλης Γ (σύμφωνα με το υπόδειγμα)

A	B	Γ
η λέξη/φράση	εἶναι	προσδιορίζει /συμπληρώνει
τοὺς Ἀθηναίους ἔχοντας μεθορμίσαι ὄντες οἱ στρατηγοὶ ἐκεῖνον	υποκείμενο υποκείμενο κατηγ. μετοχή αντικείμενο υποθ. μετοχή αντικείμενο	τοὺς πολεμίους κατιδῶν ἐκέλευσαν παρήνει στρατηγεῖν ναυμαχήσετε

11. Ποια συμβουλή ἔδωσε ο Αλκιβιάδης στους Αθηναίους στρατηγούς και σε ποια δεδομένα την στήριξε;

12. Ποια εντολή ἔδωσε ο Λύσανδρος στους ἄνδρες που κατασκόπευαν τους Αθηναίους και ποια η σκοπιμότητά της;

13. Υπογραμμίστε τη σωστή απάντηση:
 Η μετοχή διεσκεδασμένων (§28) εἶναι:
 επιθετική
 αιτιολογική
 εναντιωματική
 τροπική

14. Τα υποκείμενα της στήλης A (§28-29) να συνδεθούν με τους ρηματ. τύπους της στήλης B που ανήκουν:

A
Θώραξ
Κόνων
τὰς ναῦς
Λύσανδρος
Πάραλος
τὰ πράγματα

B
βοηθεῖν
συνέλεξεν
ἀπέπλευσε
διεφθαρμένα
ἐσήμανεν
συμπαρήει

15. Να γραφεί το κείμενο με τις εξής αλλαγές: (§28-29)
Λύσανδρος = Λακεδαιμόνιοι, Κόνων = Κόνων καί
Τιμόθεος.

16. Πού οφείλεται η πλήρης επιτυχία του σχεδίου του
Λυσάνδρου;

17. Υπογραμμίστε τη σωστή απάντηση:
ο ρηματ. τύπος ἀπήγαγεν (§30) σημαίνει:
έκλεψε
οδήγησε
τιμώρησε
εξαφάνισε

18. α) Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι οι πρώην σύμμαχοι
των Αθηναίων και τώρα των Λακεδαιμονίων είναι και οι
σκληρότεροι κριτές των αιχμαλώτων;

β) Να γράψετε στα αρχαία τη φράση: «αν νικήσου-
με στη ναυμαχία, θα κόψουμε το δεξί χέρι όλων των
αιχμαλώτων».

19. Να καταγράψετε τις λέξεις που έχουν στρατιωτική
σημασία και εξακολουθούν και σήμερα να έχουν την
ίδια ή διαφορετική σημασία.

20. Να συμπληρωθούν τα κενά με σύνθετους τύπους
του ρ. πλέω.

Ο στόλος των Λακεδαιμονίων με ναύαρχο τον Λύσαν-
δρο από τη Ρόδο, τις ακτές της

Ιωνίας, στον Ελλήσποντο και στη Λάμψακο. Μετά από πέντε ημέρες με ταχύτητα τον πορθμό από τη Λάμψακο ως τους Αιγός ποταμούς και εναντίον των αθηναϊκών πλοίων.

21. Ποιες από τις παρακάτω λέξεις της ΝΕ έχουν ετυμολογική συγγένεια με τις λέξεις α) ὄρμη, ὄρμῶ και β) ὄρμος: αφορμή, εξορμώ, ορμητήριο, ορμητικός, ορμίσκος, ορμόνη, παρόρμηση, προσορμίζομαι.

22. Συνδέστε τις λέξεις της στήλης Α (§16-19) με τις σημασίες τους στη στήλη Β.

A	B
είσπλέω	πλησιάζω με το πλοίο
έκπλέω	πλέω μαζί με...
προσπλέω	βγαίνω από το λιμάνι με το πλοίο
συμπλέω	πλέω ανάμεσα
ἀναπλέω	φεύγω με το πλοίο
διαπλέω	πλέω γύρω από
καταπλέω	φτάνω με το πλοίο στο λιμάνι
παραπλέω	πλέω εναντίον
έπιπλέω	μπαίνω με το πλοίο
περιπλέω	πλέω πάνω
ἀποπλέω	πλέω παράλληλα

Θέματα για συζήτηση

- Γιατί νικήθηκαν οι Αθηναίοι στους Αιγός ποταμούς παρά την παράδοση που είχαν ως έμπειροι ναυτικοί;
- Ποια προτερήματα είχε ο Λύσανδρος ως στρατηγός;

Η οχύρωση Αθηνών-Πειραιώς

— Τα Μακρά τείχη

..... Παλαιά Κιμώνειος γραμμή του τείχους

▬▬▬ Μετατροπές από τον Κόνωνα (4ος αι. π.Χ.)

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 2. §1-4

Κείμενο

Προετοιμασίες του Λυσάνδρου για πλήρη αποκλεισμό της Αθήνας

1 Ἐπεὶ δὲ τὰ ἐν τῇ Λαμψάκῳ κατεστήσατο, ἔπλει ἐπὶ τὸ Βυζάντιον καὶ Καλχηδόνα. Οἱ δ' αὐτὸν ὑπεδέχοντο, τοὺς τῶν Ἀθηναίων φρουροὺς ὑποσπόνδους ἀφέντες· οἱ δὲ προδόντες Ἀλκιβιάδῃ τὸ Βυζάντιον τότε μὲν ἔφυγον εἰς τὸν Πόντον, ὕστερον δ' εἰς Ἀθήνας καὶ ἐγένοντο

2 Ἀθηναῖοι. Λύσανδρος δὲ τοὺς τε φρουροὺς τῶν Ἀθηναίων καὶ εἴ τινα πού ἄλλον ἴδοι Ἀθηναῖον, ἀπέπεμπεν εἰς τὰς Ἀθήνας, διδοὺς ἐκεῖσε μόνον πλέουσιν ἀσφάλειαν, ἄλλοθι δ' οὐ, εἰδὼς ὅτι ὅσω ἂν πλείους συλλεγῶσιν εἰς τὸ ἄστυ καὶ τὸν Πειραιᾶ, θᾶπτον τῶν ἐπιτηδείων ἔνδειαν ἔσεσθαι. Καταλιπὼν δὲ Βυζαντίου καὶ Καλχηδόνοιο Σθενέλαον ἄρμοστήν Λάκωνα, αὐτὸς ἀποπλεύσας εἰς Λάμψακον τὰς ναῦς ἐπεσκεύαζεν.

Ἡ αναγγελία της καταστροφῆς.

Ἡ ἀντίδραση τῶν Ἀθηναίων

3 Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις τῆς Παράλου ἀφικομένης νυκτὸς ἐλέγετο ἡ συμφορὰ, καὶ οἰμωγὴ ἐκ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς ἄστυ διῆκεν, ὁ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ παραγγέλλων· ὥστ' ἐκείνης τῆς νυκτὸς οὐδεὶς ἐκοιμήθη, οὐ μόνον τοὺς ἀπολωλότας πενθοῦντες, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἔτι αὐτοὶ ἑαυτοὺς, πείσεσθαι νομίζοντες οἷα ἐποίησαν Μηλίους τε Λακεδαιμονίων ἀποίκους ὄντας, κρατήσαντες πολιορκία, καὶ Ἰστιαίας καὶ Σκιωναίους καὶ Τορωναίους καὶ Αἰγινήτας καὶ ἄλλους πολλοὺς τῶν

4 Ἑλλήνων. Τῇ δ' ὕστεραία ἐκκλησίαν ἐποίησαν ἐν ἧ ἔδοξε τοὺς τε λιμένας ἀποχωῶσαι πλὴν ἐνὸς καὶ τὰ τείχη

εὐτρεπίζειν καὶ φυλακὰς ἐφιστάναι καὶ τᾶλλα πάντα ὡς εἰς πολιορκίαν παρασκευάζειν τὴν πόλιν.

γλωσσικά σχόλια

τὰ ἐν τῇ Λαμψάκῳ κατεστήσατο· καθίσταμαι (τὰ πράγματα) = ρύθμισε την κατάσταση στη Λάμψακο, τοποθετώντας δικούς του ανθρώπους

ὑπόσπονδος = προστατευόμενος από σπονδές, από επίσημη συμφωνία

ἔνδεια = ἔλλειψη, στέρηση

ἄρμοστής = Σπαρτιάτης διοικητής κατεχόμενης πόλης ἢ νησιού

Καλχηδών = Ἡ Χαλκηδών· πόλη της Βιθυνίας απέναντι από το Βυζάντιο

οἰμωγή = [<επίρρημα οἴμοι] θρήνος με βογγητά και φωνές

διήκω = προχωρώ, φθάνω από... ως...

πείσεσθαι - πάσχω = παθαίνω

τῇ ὑστεραία (ἡμέρα) = την επομένη μερα

ἔδοξε τοῖς πολίταις) = αποφάσισαν

εὐτρεπίζω = διορθώνω, επισκευάζω

ἀποχώννυμι = φράζω (την είσοδο, το στόμιο)

φυλακὴ = φρουρά

κατεστήσατο / ἴστημι = πρβλ. κατά-στη-μα

ἐφιστάναι / ἴσταμαι = πρβλ. κατά-στα-ση

ερμηνευτικά σχόλια

§1-2

Μετά τη συντριπτική ήττα των Αθηναίων, κυρίαρχος της πολιτικής κατάστασης είναι ο Λύσανδρος. Στόχος του είναι η κατάληψη της Αθήνας. Δε βιάζεται όμως («ἔπλει ἐπὶ τὸ Βυζάντιον καὶ Καλχηδόνα», §1, στην είσοδο του Βοσπόρου). Οι κινήσεις του καταγράφονται στον παρατατικό (§1-2)· επειδή όμως δεν είναι απλώς στρατιωτικές αλλά έχουν και πολιτική σκοπιμότητα, εντάσσονται σ' ένα πλαίσιο άλλων ενεργειών και κινήσεων· αυτό το πλαίσιο συνθέτουν οι δευτερεύοντες όροι, και κυρίως οι επιρρηματικές μετοχές (2).

§1 τὰ ἐν τῇ Λαμψάκῳ κατεστήσατο

Η Λάμψακος είχε καταληφθεί με έφοδο από τους Σπαρτιάτες· τώρα που αποσύρεται ο σπαρτιατικός στόλος από την περιοχή, ο Λύσανδρος εξασφαλίζει την κατοχή της πόλης.

ὑποσπόνδους ἀφέντες

Οι κάτοικοι του Βυζαντίου και της Καλχηδόνας παρέδωσαν τις πόλεις τους στον Λύσανδρο, αφού εξασφάλισαν με «σπονδές» ασφαλή αποχώρηση για τους άντρες της αθηναϊκής φρουράς. Παρά τη διαφορά του πολιτεύματος ανάμεσα στη Σπάρτη και στην Αθήνα και παρά τη βιαιότητα των συγκρούσεων υπήρχαν θεσμοί σεβαστοί από τους αντιπάλους, όπως οι σπονδές: αντιπρόσωποι των αντιπάλων κατέληγαν σε συμφωνία που την επισφράγιζαν με σπονδές προς τιμήν των θεών, τους οποίους καλούσαν ως μάρτυρες για την τήρησή της. Έτσι, αυτοί που αποχωρούσαν μετά από πολιορκία και παράδοση, ήταν ασφαλείς ως προστατευόμενοι των θεών. Ο όρος υπόσπονδος αναφέρεται σε ηττημένους που παραδόθηκαν στους νικητές ή σε νεκρούς πολέμου

που οι δικοί τους παραδέχθηκαν την ήττα τους και ζήτησαν από τους νικητές άδεια να παραλάβουν τα σώματα για ταφή.

§2 θᾶπτον τῶν ἐπιτηδείων ἔνδειαν ἔσσεσθαι

«ότι πιο γρήγορα θα παρουσιαστεί πλήρης ἔλλειψη τροφίμων». Η Αθήνα, πολιορκημένη από τη στεριά δέκα χρόνια περίπου, ανεφοδιαζόταν με τον εμπορικό της στόλο από τη Θράκη και τον Εύξεινο Πόντο. Ο Λύσανδρος απέκοψε τους θαλάσσιους δρόμους ανεφοδιασμού.

§3

Η καταγραφή των αντιδράσεων στο στρατόπεδο των ηττημένων, μέσα στην πολιορκημένη Αθήνα, γίνεται με ανάλογη τεχνική όπως στις 1-2. Η αναγγελία της συμφοράς, οι πρώτες εντυπώσεις δίνονται με «κινηματογραφικό» τρόπο, σε χρόνο παρατατικό και με μετοχές ενεστώτα. Οι μετοχές και εδώ προσδιορίζουν και δίνουν το βάθος της πρώτης αντίδρασης.

Μηλίους... Αἰγινήτας

Οι κάτοικοι της Μήλου ήταν άποικοι των Λακεδαιμονίων αλλά έμειναν ουδέτεροι κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Οι μικρές πόλεις Ιστιαία (στη όρεια Εύβοια), Σκιώνη και Τορώνη (στη Χαλκιδική) είχαν αποστατήσει από την αθηναϊκή συμμαχία. Η Αίγινα, μικρό κράτος, ισχυρός όμως εμπορικός αντίπαλος της Αθήνας, ακολουθούσε πάντα φιλολακωνική πολιτική. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα από το έργο του Θουκυδίδη, όπου εικονίζονται παραστατικά η αλαζονεία και η απανθρωπία των ισχυρών κρατών απέναντι στα μικρά, ανίσχυρα κράτη και κυρίως σε περίοδο πολέμου:

καὶ Ἀθηναῖοι πάλιν ἐς Εὐβοίαν διαβάντες Περικλέους στρατηγοῦντος κατεστρέψαντο πᾶσαν, καὶ τὴν μὲν

ἄλλην ὁμολογία κατεστήσαντο, Ἐστιαῖς δὲ ἐξοικίσαντες αὐτοὶ τὴν γῆν ἔσχον. (Θουκ. 1, 114)

Περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους τοῦ θέρους τούτου Σκιωναίους μὲν Ἀθηναῖοι ἐκπολιορκήσαντες ἀπέκτειναν τοὺς ἡβῶντας, παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἠνδραπόδισαν, καὶ τὴν γῆν Πλαταιεῦσιν ἔδοσαν νέμεσθαι. (Θουκ. 5, 32) οἱ δὲ ἀπέκτειναν Μηλίων ὅσους ἡβῶντας ἔλαβον, παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἠνδραπόδισαν· τὸ δὲ χωρίον αὐτοὶ ὤκησαν, ἀποίκους ὕστερον πεντακοσίους πέμψαντες. (Θουκ. 5, 116)

καταστρέφομαι - υποτάσσω, παίρνω με το μέρος μου.

ὁμολογία - συνθήκη

ἐξοικίσαντες - αφού τους έδιωξαν απ' τα σπίτια τους.

οἱ ἡβῶντες - οι ενήλικοι

ἀνδραποδίζω - πουλάω κάποιον ή τον μεταχειρίζομαι σαν δούλο.

§4 Τῆ δ' ὕστεραία...

Την επόμενη μέρα όμως, συγκαλείται η Εκκλησία του Δήμου και παίρνει έκτακτα μέτρα. Μετά τις πρώτες εντυπώσεις οι Αθηναῖοι συνέρχονται και δραστηριοποιούνται. Η χρήση των απαρεμφάτων, με το πολυσύνδετο «ἔδοξε... ἀποχῶσαι... καὶ εὐτρεπίζειν, καὶ... ἐφίστάναι, καὶ... παρασκευάζειν», που δηλώνουν τις αποφάσεις της Εκκλησίας, αποδίδουν τη δραστηριότητα μετά την απελπισία και τον θρήνο.

ἐκκλησίαν ἐποίησαν ἐν ἧ ἔδοξε

Τις αποφάσεις τις πήρε το σύνολο των πολιτών, η Εκκλησία, που αποφάσιζε για όλα τα σημαντικά ζητήματα μετά από εισηγήσεις των βουλευτών και άλλων πολιτικών. Τα επίσημα κείμενα των αποφάσεων άρχιζαν με τη φράση: «ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ».

ερωτήσεις – ασκήσεις

- 1) Ποια ήταν η τύχη των Αθηναίων φρουρών στο Βυζάντιο και την Καλχηδόνα;
Ποια ήταν η τύχη των φίλων των Αθηναίων;
- 2) Πώς έμαθαν οι Αθηναίοι την ήττα τους;
Πώς αντέδρασαν;
- 3) Υπογραμμίστε τη σωστή απάντηση:
η μετοχή **προδόντες** (§1) σημαίνει:
αυτοί που παρέδωσαν,
αυτοί που προδόθηκαν,
οι προδότες.
- 4) Να γραφεί η §2 με την αλλαγή: Λύσανδρος =
Λακεδαιμόνιοι
- 5) Να καταγραφούν οι ενέργειες του Λυσάνδρου σε γ' ενικό πρόσωπο ενεστώτα οριστικής μαζί με το αντικείμενο των ρημάτων (εφόσον αυτά είναι μεταβατικά), π.χ. Ὁ Λύσανδρος καθίσταται τὰ ἐν τῇ Λαμψάκῳ.
- 6) Ποια η σκοπιμότητα των ενεργειών του Λυσάνδρου στην §2;
- 7) Υπογραμμίστε τη σωστή απάντηση:
Η φράση «ὁ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ (παραγγέλλων)» (§3) σημαίνει:
ο ένας στον άλλον,
ο ένας και ο άλλος
ούτε ο ένας ούτε ο άλλος
- 8) Ποιες ήταν οι αποφάσεις των Αθηναίων για την αντιμετώπιση της επικείμενης (και από τη θάλασσα) πολιορκίας; Να γραφούν οι ρηματικοί τύποι στο γ' πληθ. πρόσωπο αορίστου (με τα αντικείμενά τους).

9) Να σχηματιστεί πίνακας με λέξεις της ΝΕ (σύνθετα, παράγωγα του ἴσθημι, με όλες τις προθέσεις) που να περιέχει: α) αρσενικά ουσιαστικά συγκεκριμένα (επιστάτης), β) ουσιαστικά αφηρημένα (διάσταση), γ) ουσιαστικά ουδέτερα αφηρημένα (ανάστημα).

10) Οι μετοχές της στήλης Α (§3) να συνδεθούν με την ισοδύναμή τους δευτερ. πρόταση της στήλης Β.

A

α) ἀφικομένης

β) πενθοῦντες

γ) τους ἀπολωλότας

B

α) ἐπεὶ ἀφίκετο
ἐπειδὴν ἀφίκηται
ἐὰν ἀφίκηται

β) ἐπεὶ πενθοῖεν
ἐπεὶ ἐπένθουν
ἵνα πενθῶσι

γ) ἐπειδὴν ἀπολωλότες ὥσι
ὄτε ἀπολώλασι
οἱ ἀπλώλεσαν

Θέματα για συζήτηση

- Μερικοί, καθώς αναζητούν στην ελληνική αρχαιότητα την πηγή κάθε σύγχρονου είδους λόγου, πιστεύουν ότι στο πρόσωπο του Ξενοφώντα και στα έργα του μπορεί να ανακαλύψει κανείς «έναν αληθινό ρεπόρτερ», γιατί διέθετε τη δυνατότητα επιλογής στοιχείων, που προ-

σελκύουν την προσοχή των αναγνωστών. (Αθ. Κανελλόπουλος, **Ο Ξενοφών ως δημοσιογράφος**, σελ. 13 και 25). Ο Αθ. Κανελλόπουλος, οικονομολόγος, πολιτικός και δημοσιογράφος αποδίδει με δημοσιογραφικό ύφος τις παραγράφους 3-4 ως εξής: Αθηναϊκή συμφορά στους Αιγός Ποταμούς

(Επί της Παράλου, του απεσταλμένου μας Ξενοφώντα Αθηναίου.)

Το ιερό πλοίο των Αθηναίων η «Πάραλος» προσορμίζεται στο λιμάνι του Πειραιά νύκτα. Η είδηση της συμφοράς μεταδίδεται από στόμα σε στόμα και η οίμωγή από τον Πειραιά διά μέσου των Μακρών Τειχών φτάνει στην Αθήνα. Ο ένας ανακοινώνει στον άλλο το θλιβερό άγγελμα.

Κανείς δεν κοιμήθηκε τη νύκτα εκείνη. Δεν είναι μόνο γιατί πενθούσαν τους χαμένους. Αλλά και γιατί τους συνέιχε η αγωνία για τον εαυτό τους. Νόμιζαν πως τους περίμεναν όσα εκείνοι έκαναν στους Μηλίους, αποίκους των Λακεδαιμονίων, όταν τους νίκησαν ύστερα από πολιορκία, αλλά και στους κατοίκους της Ιστιαίας και της Σκιώνης και της Τορώνης και της Αίγινας και σε άλλους πολλούς Έλληνες. Την επομένη συνέρχονται σε έκτακτη συνέλευση. Αποφασίζεται η επιχωμάτωση όλων των λιμένων, εκτός ενός, να επισκευάσουν τα τείχη και να προετοιμάσουν την πόλη για πολιορκία. (στο παραπάνω βιβλίο, σελ. 40).

Να επισημάνετε τις διαφορές ανάμεσα στο παραπάνω κείμενο και στο πρωτότυπο.

- Ποια δεινά μπορούσαν να υποστούν οι ηττημένοι; (χρησιμοποιήστε στοιχεία του κεφ. I §30-32, II §1-4 και του σχολίου της §3: Μηλίους ...Αίγινήτας).

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 2. §5-15

Περίληψη

Ο Λύσανδρος με 200 πλοία ανάγκασε τις πόλεις της Λέσβου να προσχωρήσουν στη συμμαχία της Σπάρτης. Μετά την αναγγελία της καταστροφής στους Αιγός Ποταμούς όλες οι ελληνικές πόλεις-κράτη εγκατέλειψαν τους Αθηναίους εκτός από τη Σάμο.

Ο Λύσανδρος ανακοίνωσε στη Σπάρτη και στον Άγι, τον βασιλιά που βρισκόταν στη Δεκέλεια της Αττικής, ότι έρχεται με τα 200 πλοία στον Πειραιά. Ο άλλος βασιλιάς, ο Πausanίας, επιστράτευσε όλους τους μάχιμους Λακεδαιμονίους και άλλους Πελοποννησίους και τους οδήγησε έξω από τα τείχη της Αθήνας.

Μέσα στην πολιορκημένη, από στεριά και θάλασσα, Αθήνα δε γινόταν λόγος για συνθηκολόγηση. Μόνο όταν τέλειωσαν τα λιγοστά τρόφιμα έστειλαν πρεσβεία στον Άγι με την πρόταση να γίνουν σύμμαχοι των Λακεδαιμονίων κρατώντας τα Μακρά Τείχη και τον Πειραιά. Ο Άγις είπε στους αντιπροσώπους να πάνε στη Σπάρτη, γιατί ο ίδιος δεν είχε πληρεξουσιότητα να διαπραγματευτεί μαζί τους. Οι έφοροι της Σπάρτης τους έστειλαν πίσω λέγοντας ότι, αν θέλουν πραγματικά ειρήνη, να λογικευτούν και τότε να ξανάρθουν.

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 2. §16-23

Κείμενο

Ο πρωταγωνιστικός ρόλος του Θηραμένη

16 Τοιούτων δὲ ὄντων Θηραμένης εἶπεν ἐν ἐκκλησίᾳ ὅτι εἰ βούλονται αὐτὸν πέμψαι παρὰ Λύσανδρον, εἰδὼς ἥξει Λακεδαιμονίους πότερον ἐξανδραποδίσασθαι τὴν πόλιν βουλόμενοι ἀντέχουσι περὶ τῶν τειχῶν ἢ πίστεως ἔνεκα. Περμφθὲς δὲ διέτριβε παρὰ Λυσάνδρῳ τρεῖς μῆνας καὶ πλείω, ἐπιτηρῶν ὅποτε Ἀθηναῖοι ἔμελλον διὰ τὸ ἐπιλελοιπέναι τὸν σῖτον ἅπαντα ὃ τι τις λέγοι ὁμολογήσειν. Ἐπεὶ δὲ ἦκε τετάρτῳ μηνί, ἀπήγγειλεν ἐν ἐκκλησίᾳ ὅτι αὐτὸν Λύσανδρος τέως μὲν κατέχοι, εἶτα κελεύοι εἰς Λακεδαίμονα ἰέναι· οὐ γὰρ εἶναι κύριος ὧν ἐρωτῶτο ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τοὺς ἐφόρους. Μετὰ ταῦτα ἠρέθη πρεσβευτῆς εἰς Λακεδαίμονα αὐτοκράτῳ δέκατος αὐτός.

Κρίσιμη συνεδρίαση στη Σπάρτη

18 Λύσανδρος δὲ τοῖς ἐφόροις ἔπεμψεν ἀγγελοῦντα μετ' ἄλλων Λακεδαιμονίων Ἀριστοτέλην, φυγάδα Ἀθηναῖον ὄντα, ὅτι ἀποκρίναιτο Θηραμένει ἐκείνους κυρίως εἶναι εἰρήνης καὶ πολέμου. Θηραμένης δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πρέσβεις ἐπεὶ ἦσαν ἐν Σελλασίᾳ, ἐρωτώμενοι δὲ ἐπὶ τίνι λόγῳ ἤκοιεν εἶπαν ὅτι αὐτοκράτορες περὶ εἰρήνης, μετὰ ταῦτα οἱ ἔφοροι καλεῖν ἐκέλευον αὐτούς. Ἐπεὶ δ' ἤκον, ἐκκλησίαν ἐποίησαν, ἐν ἣ ἀντέλεγον Κορίνθιοι καὶ Θηβαῖοι μάλιστα, πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων, μὴ σπένδεσθαι Ἀθηναίοις, ἀλλ' ἐξαιρεῖν.

Ἡ ἀπόφαση της Σπάρτης

20 Λακεδαιμόνιοι δὲ οὐκ ἔφασαν πόλιν Ἑλληνίδα ἀνδραποδιεῖν μέγα ἀγαθὸν εἰργασμένην ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις γενομένοις τῇ Ἑλλάδι, ἀλλ' ἐποιοῦντο εἰρή-

νην ἔφ' ὧ τά τε μακρὰ τεῖχη καὶ τὸν Πειραιᾶ καθελόντας καὶ τὰς ναῦς πλὴν δώδεκα παραδόντας καὶ τοὺς φυγάδας καθέντας, τὸν αὐτὸν ἐχθρὸν καὶ φίλον νομίζοντας Λακεδαιμονίοις ἔπεσθαι καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατ-
21 ταν ὅποι ἂν ἠγῶνται. Θηραμένης δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρέσβεις ἐπανέφερον ταῦτα εἰς τὰς Ἀθήνας.

Η παράδοση των Αθηνών

Εἰσιόντας δ' αὐτοὺς ὄχλος περιεχεῖτο πολὺς, φοβούμενοι μὴ ἄπρακτοι ἦκοιεν· οὐ γὰρ ἔτι ἐνεχώρει μέλ-
22 λειν διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀπολλυμένων τῶ λιμῶ. Τῇ δὲ ὑστεραία ἀπήγγελλον οἱ πρέσβεις ἔφ' οἷς οἱ Λακεδαιμόνιοι ποιοῖντο τὴν εἰρήνην· προηγόρει δὲ αὐτῶν Θηραμένης, λέγων ὡς χρὴ πείθεσθαι Λακεδαιμονίοις καὶ τὰ τεῖχη περιαιρεῖν. Ἀντειπόντων δὲ τινων αὐτῶ, πολὺ δὲ πλειόνων συνεπαινεσάντων, ἔδοξε δέχεσθαι τὴν εἰ-
23 ρήνην. Μετὰ δὲ ταῦτα Λύσανδρός τε κατέπλει εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ οἱ φυγάδες κατῆσαν καὶ τὰ τεῖχη κατέσκαπτον ὑπ' αὐλητρίδων πολλῇ προθυμίᾳ, νομίζοντες ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῇ Ἑλλάδι ἄρχειν τῆς ἐλευθερίας.

γλωσσικά σχόλια

αὐτὸν (οριστ. αντων.) = αὐτόν τον ἴδιο

ἤξει εἰδὼς πότερον... ἢ... = θα επιστρέψει γνωρίζοντας τι ἀπὸ τα δύο... ἢ...

ἐξανδραποδίζομαι τὴν πόλιν (ἀνδράποδον) = υποδουλώνω τὴν πόλη, τὴν κυριεύω καὶ μεταχειρίζομαι ἢ πουλάω ὡς δούλους τοὺς κατοίκους τῆς

ἀντέχω περὶ τινος = επιμένω γιὰ κάτι

πίστεως ἔνεκα = ὡς ἐγγύηση

ἐπιτηρῶ (-έω) = καιροφυλακτῶ. περιμένω τὴν ὥρα

διὰ τὸ ἐπιλελοιπέναι = εξαιτίας της ἔλλειψης

ὁμολογῶ = συμφωνῶ, δέχομαι

τέως κατέχοι = τον κρατούσε ως τότε

κύριος = υπεύθυνος, αρμόδιος

δέκατος αὐτὸς = μαζί με ἄλλους εννέα

**ἔφοροι < ἐπί + ὄρῶ· ἔφορος, εφορία, εφορευτική
επιτροπή (μέλλον: ὄψομαι>) ἐπόπτης, ἐποπτεύω**

ἐπὶ τίνι λόγῳ = με ποιες προτάσεις

**ἀντέλεγον μὴ σπένδεσθαι Ἀθηναίοις = αντιπρότειναν
να μη συνθηκολογήσουν με τους Αθηναίους**

ἐξαιρῶ τινα = αφανίζω, καταστρέφω κάποιον

**οὐκ ἔφασαν ἀνδραποδιεῖν = ἔφασαν οὐκ ἀνδραπο-
διεῖν - εἶπαν ὅτι δεν θα εξανδραποδίσουν, ἀρνήθηκαν
να εξανδραποδίσουν**

**ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις = κατά τους Περσικούς
πολέμους, 490-479 π.Χ.**

ἐφ' οἷς ἔπεσθαι = υπό τον ὄρο να ακολουθούν

καθελόντας - καθαιρῶ = γκρεμίζω (τα τείχη)

καθέντας - καθίημι = φέρνω πίσω (τους εξόριστους)

εἰσιόντας - εἴσειμι = εισέρχομαι (εἴσοδος, εἰσιτήριο)

**περιεχεῖτο - περιχέομαι = χύνομαι γύρω (ἀπὸ κάποιον
ἢ ἀπὸ κάτι) - «ὄχλος πολὺς περιεχεῖτο αὐτούς» =
πολὺς κόσμος χυνόταν γύρω τους, τους περικύκλωνε**

οὐκ ἐγχωρεῖ μέλλειν = δεν χωράει ἄλλη ἀναβολή

**λιμὸς = παντελὴς ἔλλειψη εἰδῶν διατροφῆς, πείνα
(> λιμώπτω, λιμοκτονῶ, λιμασμένος)**

λοιμὸς: βαριά μεταδοτικὴ νόσος (> λοιμώδης, λοίμωξη)

ἐφ' οἷς = με ποιους ὄρους

προηγοῶ (-έω) τινος = μιλάω εξ ονόματος άλλου

περιαιρῶ (-έω) = γκρεμίζω

συνεπαινῶ (-έω) = επιδοκιμάζω

κατήσαν - κάτειμι = (για εξόριστο) επιστρέφω στην πατρίδα

ὑπ' αὐλητρίδων = ενώ αυλητρίδες έπαιζαν τον αυλό - κάλεσαν αυλητρίδες, όπως έκαναν στα γλέντια και στα συμπόσια, για να πανηγυρίσουν «μετά μουσικής» την κατεδάφιση των τειχών.

ἄρχειν - ἄρχω τινός = αρχίζω κάτι – «νομίζοντες εκείνην τὴν ἡμέραν τῇ Ἑλλάδι ἄρχειν τῆς ἐλευθερίας» = επειδή νόμιζαν ότι εκείνη η ημέρα έκανε την αρχή για την ελευθερία στην Ελλάδα, ότι ήταν η πρώτη μέρα της ελευθερίας (αφού είχε καταλυθεί η αθηναϊκή ηγεμονία).

ερμηνευτικά σχόλια

§16-23

Μετά την ήττα στους Αίγος ποτα-μούς και την επικείμενη παράδοση της Αθήνας, η κατάσταση δεν είναι τόσο απλή όσο φαίνεται· από τη μια μεριά οι νικημένοι και απ' την άλλη οι νικητές, οι Σπαρτιάτες και οι σύμμαχοί τους. Μέσα στην Αθήνα υπάρχουν εκείνοι που αποκρούουν οποιονδήποτε συμβιβασμό, εκείνοι που δέχονται τον συμβιβασμό με διαφοροποιήσεις ως προς τους όρους αλλά και εκείνοι που χαίρονται για την ήττα (βλ. και §22). Στο στρατόπεδο των νικητών άλλοι θέλουν την πλήρη συντριβή της Αθήνας και άλλοι έχουν τους λόγους τους να είναι μετριοπαθέστεροι (§19-20). Αν συνοπλογοισθούν και οι προσωπικές φιλοδοξίες ή τα συμφέροντα διαφόρων από τους πρωταγωνιστές, δημιουργείται ένα περίπλοκο «πολιτικό σκηνικό», το οποίο επι-

τρέπεται να δούμε η (σχετικά) απλή αφήγηση του συγγραφέα. Η εξωτερική πολιτική, τουλάχιστον ως προς τους διαδικαστικούς, οικονομικούς και στρατιωτικούς εκβιασμούς σε βάρος αυτών που βρίσκονται σε ασθενέστερη θέση, είχε διαμορφωθεί έτσι, ώστε να μας θυμίζει πρόσφατα γεγονότα σε πολλές περιοχές της γης.

§16 Θηραμένης

Ο Θηραμένης είναι μετριοπαθής ολιγαρχικός, φίλος της Σπάρτης

ἀντέχουσι περὶ τῶν τειχῶν

Οι Σπαρτιάτες είχαν αντιταχθεί στην οικοδόμηση των τειχῶν, αμέσως μετά τον τερματισμό των Περσικῶν πολέμων. Ανέκαθεν θεωρούσαν τα τείχη της Αθήνας επικίνδυνα για τη δική τους ασφάλεια. Η σημασία που είχαν τα τείχη για τους Αθηναίους φαίνεται και από το εξής επεισόδιο ὅπως το παραδίδει ο Πλούταρχος: ὅτε καὶ φασιν ὑπὸ τῶν νέων τινὸς δημαγωγῶν Κλεομένους ἐρωτώμενον, (τον Θηραμένην) εἰ τολμᾷ τὰναντία Θεμιστοκλεῖ πράττειν καὶ λέγειν, παραδιδούς τὰ τείχη τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἃ Λακεδαιμονίων ἀκόντων ἐκεῖνος ἀνέστησεν, εἰπεῖν: « Ἄλλ' οὐδέν, ὦ μαιράκιον, ὑπεναντίον ἐγὼ πράττω Θεμιστοκλεῖ· τὰ γὰρ αὐτὰ τείχη κάκεῖνος ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πολιτῶν ἀνέστησε, καὶ ἡμεῖς ἐπὶ σωτηρίᾳ καταβαλοῦμεν, εἰ δὲ τὰ τείχη τὰς πόλεις εὐδαίμονας ἐποίει, πασῶν ἔδει πράττειν κάκιστα τὴν Σπάρτην ἀτείχιστον οὕσαν».

(Πλουτάρχου, Λύσανδρος, κεφ. 14).

Μετάφραση

Σ' αυτή την περίπτωση λένε ότι κάποιος από τους νέους δημαγωγούς, ο Κλεομένης, ρώτησε (το Θηραμένη) αν τολμάει τα αντίθετα από το Θεμιστοκλή να λέει και να πράττει, θέλοντας να παραδώσει τα τείχη στους Λα-

κεδαιμονίους, τα οποία παρά τη θέληση των Λακεδαιμονίων (ο Θεμιστοκλής) ανύψωσε. Εκείνος απάντησε «Εγώ λοιπόν, παλληκαράκι μου, δεν κάνω τίποτε αντίθετο προς το Θεμιστοκλή· γιατί κι εκείνος τα ίδια τείχη τα ύψωσε για τη σωτηρία των πολιτών κι εμείς για τη σωτηρία τους θα τα γκρεμίσουμε, κι αν τα τείχη έκαναν ευτυχισμένες τις πόλεις, η πιο δυστυχισμένη απ' όλες θα ήταν η Σπάρτη που είναι ατείχιστη».

(Μετάφραση: Γ. Χρυσάφης).

διέτριβε τρεῖς μῆνας καὶ πλείω

Ο Θηραμένης διέτριβε (καθυστερούσε) ώσπου να βεβαιωθεί ότι οι συμπολίτες του θα συμφωνούσαν σε οτιδήποτε, εξαντλημένοι από την πείνα. Μετά από τέσσερις μήνες δικαιολογήθηκε ότι ο Λύσανδρος τον είχε κατακρατήσει (κατέχοι, 17).

Η ευλυγισία του λόγου φαίνεται σε όλο το απόσπασμα και χαρακτηριστικά στην §16 από το πλήθος των ρηματικών τύπων. Οι μισές περίπου λέξεις της παραγράφου (αν εξαιρεθούν άρθρα, σύνδεσμοι και προθέσεις) είναι ρηματικοί τύποι.

§18 τοῖς ἐφόροις

Οι έφοροι ήταν πέντε αιρετοί αξιωματικοί της Σπάρτης με ετήσια θητεία και ευρύτατες δικαιοδοσίες, η «Κυβέρνηση» της Σπάρτης.

Ἀριστοτέλην, φυγάδα Ἀθηναῖον ὄντα

Ο Λύσανδρος, στην εμπιστευτική αποστολή προς την κυβέρνηση της χώρας του, προς τους «έφόρους», συμπεριλαμβάνει και ένα Αθηναίο εξόριστο ολιγαρχικό. Ο Αριστοτέλης θα εξυπηρετούσε με μεγαλύτερη προθυμία τα συμφέροντα της Σπάρτης παρά της πατρίδας του.

Σ' αυτήν την παράγραφο είναι χαρακτηριστική η ελευθερία της ελληνικής γλώσσας ως προς την τοποθέτηση

των λέξεων μέσα σε κάθε πρόταση. Το πλούσιο κλιτικό σύστημα της αρχαίας ελληνικής διευκόλυνε αυτήν την ευλυγισία.

§19 Σελλασία

Μεθοριακή πόλη με μεγάλη στρατηγική σημασία, στα βόρεια της Λακωνικής.

§20

Ο Ξενοφών έχει αξιοποιήσει τις δυνατότητες που του παρέχει η γλώσσα, για να ενσωματώσει τους όρους του κειμένου της συνθήκης μέσα στην αφήγησή του έτσι, ώστε να διακρίνεται μια διαβάθμιση ανάμεσα στον βασικό και στους κάπως δευτερεύοντες όρους. Ο κύριος όρος δηλώνεται με ένα απαρέμφατο (ἔπρασθαι), οι προκαταρκτικοί όροι με τέσσερις μετοχές (καθελόντας, παραδόντας, καθέντας, νομίζοντας).

§23 ὑπ' αὐλητρίδων

Κάλεσαν αυλητρίδες, όπως έκαναν στα γλέντια και στα συμπόσια για να πανηγυρίσουν «μετά μουσικής» την κατεδάφιση των τειχών!

§16-23

Ολόκληρο το απόσπασμα κυριαρχείται από διπλωματική/διαπραγματευτική δραστηριότητα. Τα ρήματα που σημαίνουν εκφορά λόγου παίρνουν ποικίλες αποχρώσεις: λέγω / ὁμολογῶ / ἀπαγγέλλω / κελεύω / ἐρωτῶ / ἀποκρίνομαι / καλῶ / ἀντιλέγω / φημί / προηγοῶ / συνεπαινῶ.

ερωτήσεις – ασκήσεις

- 1) Γιατί ζήτησε ο Θηραμένης να σταλεί ως πρεσβευτής στους Λακεδαιμονίους;
Γιατί άργησε να επιστρέψει από την αποστολή;
- 2) Ποια δικαιοδοσία είχαν ως πρεσβευτές ο Θηραμένης και οι άλλοι;
- 3) Ποιους όρους έθεσαν οι Λακεδαιμόνιοι;
- 4) Το Κείμενο (§16-19) να γραφεί με τις αλλαγές:
Θηραμένης = πρέσβεις, Λύσανδρος = στρατηγοί (Λακεδαιμονίων) (δεν θα γίνει αλλαγή στην τελευταία περίοδο)
- 5) Να καταγραφούν οι ονοματικές προτάσεις και να δηλωθεί η εξάρτηση, ο συντακτικός τους ρόλος και η εκφορά τους. (§16-17)
- 6) Γιατί οι Αθηναίοι εξέλεξαν το Θηραμένη, έναν ολιγαρχικό, να διαπραγματευθεί την ειρήνη με τους Λακεδαιμονίους;
- 7) Να καταγραφούν τα απαρέμφατα που εξαρτώνται από λεκτικούς και κελευστικούς ρηματικούς τύπους· δίπλα στο κάθε απαρέμφατο να γραφεί η οριστική του ίδιου χρόνου στο πρώτο πληθυντικό πρόσωπο. (§18-19)
- 8) Πώς δικαιολογείτε τη στάση των Κορινθίων-Θηβαίων απέναντι στους Αθηναίους μετά την ήττα τους; (Με βάση όσα ιστορικά δεδομένα έχετε υπόψη σας καθώς και τη γεωγραφική θέση της Κορίνθου και της Θήβας).
- 9) Υπογραμμίστε τη σωστή απάντηση:
α) το ρήμα ἔπομαι (§20 σημαίνει:
προηγούμαι
ακολουθώ

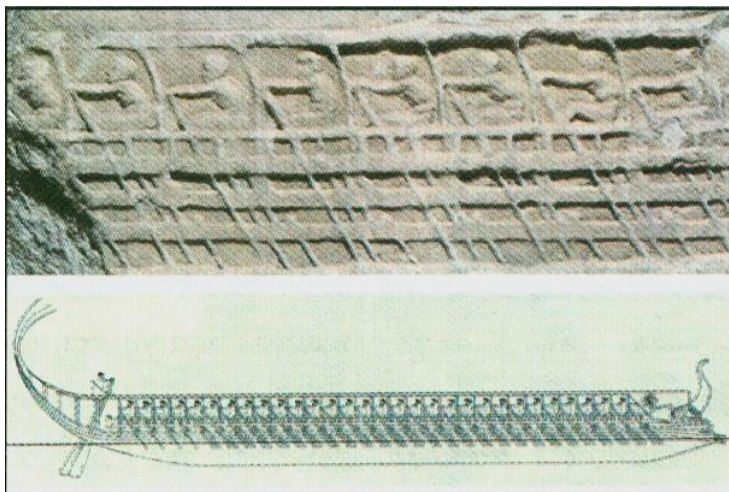
υποτάσσομαι
επαναστατώ

β) ο κύριος ρηματικός τύπος της προτάσεως «ἐφ’
ὧ... θάλαττα» (§20) είναι:

καθελόντας
νομίζοντας
ἔπεσθαι
ἡγοῦνται

10. Οι όροι της ειρήνης: α) Ποιοι ήταν οι όροι σύμφωνα με το κείμενο του Ξενοφώντος, β) Οι ρηματικοί τύποι που δηλώνουν τους όρους βρίσκονται άλλοι στον ενεστώτα και άλλοι στον αόριστο. Ποια είναι η σημασία αυτής της διαφοράς; γ) Ποιος είναι ο στόχος καθενός από τους όρους; δ) Ποιον όρο θεωρεί κύριο ο Ξενοφών και ποιοι όροι αποτελούν προϋπόθεση για τον κύριο όρο;

11. Στο κείμενο τονίζεται ο πρωταγωνιστικός ρόλος του Θηραμένη. Να καταγραφούν οι λέξεις που δείχνουν τον ιδιάζοντα ρόλο του (φανερό / αφανή, επίσημο / ανεπίσημο): των ρημάτων να γραφεί το γ’ εν. πρόσ. ενεστώτα και παρατατικού (π.χ. πέμψαι → πέμπει, ἔπεμπε), των ονομάτων η ονομ. και γεν. ενικού (π.χ. πρεσβευτής, πρεσβευτοῦ)

Θέματα για συζήτηση

- Πώς δικαιολογείται η στάση των Λακεδαιμονίων απέναντι στην ηττημένη Αθήνα;

- Να εντοπίσετε στο κείμενο του λεγόμενου «ὄρκου τῶν Πλαταιῶν» (που έκαναν οι Έλληνες πριν από τη μάχη, 479 π.Χ.) τα σημεία, στα οποία πιθανώς στριξαν οι Λακεδαιμόνιοι τις αποφάσεις τους για την τύχη των Αθηναίων.

Ὅρκος ὃν ὤμοσαν Ἀθηναῖοι ὅτε ἤμελλον μάχεσθαι πρὸς τοὺς βαρβάρους.

Μαχοῦμαι ἕως ἂν ζῶ, καὶ οὐ περὶ πλέονος ποιήσομαι τὸ ζῆν ἢ τὸ ἐλεύθερος εἶναι, καὶ οὐκ ἀπολείψω τὸν ταξίαρχον οὐδὲ τὸν ἐνωμοτάρ-χην οὔτε ζῶντα οὔτε ἀποθανόντα, καὶ οὐκ ἄπειμι ἔαν μὴ οἱ ἡγεμόνες ἀφηγῶνται, καὶ ποιήσω ὅτι ἂν οἱ στρατηγοὶ παραγγείλωσιν, καὶ τοὺς ἀποθανόντας τῶν συμμαχεσαμένων θάψω ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἄθαπτον οὐδένα καταλείψω· καὶ νικήσας μαχόμενος τοὺς βαρβάρους δεκατεύσω τὴν Θηβαίων πόλιν, καὶ οὐκ ἀναστήσω Ἀθήνας οὐδὲ Σπάρτην οὐδὲ Πλαταιὰς οὐδὲ τῶν ἄλλων πόλεων τῶν συμμαχεσαμένων οὐδεμίαν, οὐδὲ λιμῷ περιόψομαι ἐργομένους οὐδὲ ὑδάτων ναματιαίων εἶρξω οὔτε φίλους ὄντας οὔτε πολεμίους. Καὶ εἰ μὲν ἐμπεδορκοίην τὰ ἐν τῷ ὄρκῳ γεγραμμένα, ἢ πόλις ἡμῆ ἄνοσος εἶη, εἰ δὲ μὴ, νοσοίη· καὶ πόλις ἡμῆ ἀπόρθητος εἶη, εἰ δὲ μὴ, πορθοῖτο· καὶ φέροι ἡμῆ, εἰ δὲ μὴ, ἄφορος εἶη· καὶ γυναῖκες τίκτοιεν ἑοικότα γονεῦσιν, εἰ δὲ μὴ, τέρατα· καὶ βοσκήματα τίκτοι ἑοικότα βοσκήμασι, εἰ δὲ μὴ, τέρατα. Ταῦτα ὁμόσαντες, κατακαλύψαντες τὰ σφάγια ταῖς ἀσπίσιν ὑπὸ σάλπιγγος ἄρὰν ἐποίησαντο, εἴ τι τῶν ὁμωμομένων παραβαίνοιεν καὶ μὴ ἐμπεδορκοῖ(ε)ν τὰ ἐν τῷ ὄρκῳ γεγραμμένα, αὐτοῖς ἄγος εἶναι τοῖς ὁμόσασιν.

[Ο όρκος βρέθηκε το 1925 σε στήλη των Αχαρνών, βλ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ τ. Β σσ 342-344]

[Μετάφραση]

Όρκος τον οποίο έδωσαν οι Αθηναίοι πριν από τη μάχη με τους βαρβάρους.

Θα μάχομαι όσο ζω, και δε θα προτιμήσω τη ζωή από την ελευθερία, και δε θα εγκαταλείψω τον ταξίαρχο ούτε τον ενωματάρχη ούτε ζωντανό ούτε νεκρό, και δε θα φύγω αν δε με οδηγούν ανώτεροί μου, και θα εκτελέσω ό,τι διατάξουν οι στρατηγοί, και τους πεθαμένους συμπολεμιστές μου θα τους θάψω στο πεδίο της μάχης και δε θα αφήσω κανέναν άταφο· και, αφού νικήσω πολεμώντας τους βαρβάρους, θα επιβάλω τον φόρο της δεκάτης στην πόλη των Θηβαίων και δε θα ξεσπιτώσω τους πολίτες της Αθήνας ούτε της Σπάρτης ούτε των Πλαταιών ούτε καμιάς από τις άλλες πόλεις, που αγωνιστήκαμε μαζί, ούτε θα τους αφήσω να βασανίζονται από πείνα, ούτε θα τους εμποδίσω από τρεχούμενα νερά ούτε αν είναι φίλοι ούτε εχθροί. Και αν τηρώ και εφαρμόζω όσα είναι γραμμένα στον όρκο, η πόλη μου ας έχει υγεία, αν όχι, αρρώστια· και η πόλη μου ας είναι απόρθητη, αλλιώς, ας κυριευθεί· και ας είναι εύφορη, αλλιώς, άφορη· και οι γυναίκες ας γεννάνε παιδιά που να μοιάζουν στους γονείς τους, αλλιώς, τέρατα· και ας γεννούν και τα ζώα όμοια με ζώα, αλλιώς, τέρατα. Αφού ορκίστηκαν αυτά και σκέπασαν τα σφάγια με τις ασπίδες τους, έριξαν κατάρα ενώ ηχούσε η σάλπιγγα, αν παραβούν κάτι από όσα ορκίστηκαν και δεν τηρούν τα γραμμένα στον όρκο, κρίμα να πέσει απάνω τους.

- Να επισημάνετε τις διαφορές ανάμεσα στο κείμενο του Ξενοφώντος για τους όρους της ειρήνης και το κείμενο του Πλουτάρχου, που ακολουθεί:

Λακεδαιμονίων ἐστὶν ἀκοῦσαι λεγόντων, ὡς Λύσανδρος μὲν ἔγραψε τοῖς ἐφόροις τάδε· «Ἄλώκαντι ταὶ Ἀθῆναι», Λυσάνδρῳ δ' ἀντέγραψαν οἱ ἔφοροι· «Ἄρκει τό γε ἑαλώκειν», ἀλλ' εὐπρεπείας χάριν οὗτος ὁ λόγος πέπλασται, τὸ δ' ἀληθινὸν δόγμα τῶν ἐφόρων οὕτως εἶχε· «Τάδε τὰ τέλη τῶν Λακεδαιμονίων ἔγνω· καββαλόντες [εἷς] τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ μακρὰ σκέλη, καὶ ἐκβάντες ἐκ πασῶν τῶν πόλεων, τὰς αὐτῶν γᾶν ἔχοντες, ταῦτά καδρῶντες τὰν εἰράναν ἔχοιτε, αἱ χρήδοιτε, καὶ τῶς φυγάδας ἀνέντες, περὶ τῶν ναῶν τῷ πλήθει, ὁκοῖόν τί κατηνεὶ δοκέοι, ταῦτα ποιέετε».

[Μετάφραση]

Μπορεί να ακούσει κανείς να λένε οι Λακεδαιμόνιοι ότι ο Λύσανδρος έγραψε αυτά στους εφόρους «Κατελήφθησαν αι Αθήναι». Στον Λύσανδρο απάντησαν οι έφοροι «Αρκεί το ότι κατελήφθησαν». Η διήγηση αυτή έχει πλαστεί για να δείξει ανώτερη συμπεριφορά· η αληθινή απόφαση των εφόρων ήταν η εξής: «Αυτά αποφάσισαν οι υπεύθυνοι των Λακεδαιμονίων· αφού γκρεμίσετε τον Πειραιά και τα μακρά τείχη και αφού αποχωρήσετε από όλες τις πόλεις διατηρώντας μόνο τη δική σας, αν τα πράξετε αυτά, μπορείτε να έχετε ειρήνη, αν θέλετε, και αφού αφήσετε, να γυρίσουν οι εξόριστοι· για τον αριθμό των πλοίων, να κάνετε ό,τι αποφασιστεί επί τόπου. [Πλουτ., Λύσανδρος, κεφ. 14].

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 3. §1-10

Περίληψη

Αμέσως μετά την κατεδάφιση των τειχών ο «δήμος», ο λαός της Αθήνας, αποφάσισε να εκλέξει τριάντα άντρες, για να καταγράψουν τους «πατρίους νόμους», σύμφωνα με τους οποίους θα ρυθμιζόταν στο εξής η πολιτική ζωή του κράτους.

Ο Άγις διέλυσε το εκστρατευτικό σώμα της Δεκλείας και ο Λύσανδρος πολιόρκησε τη Σάμο, το τελευταίο προπύργιο των δημοκρατικών. Οι Σάμιοι παραδόθηκαν με τον όρο να φύγουν από την πόλη τους, παίρνοντας μαζί τους ένα «ιμάτιον» ο καθένας και αφήνοντας πίσω τις περιουσίες τους. Ο Λύσανδρος εγκατέστησε ολιγαρχικό καθεστώς, έστειλε τα πλοία και τα πληρώματα των συμμάχων στις πόλεις τους και αυτός με τα λακωνικά πλοία επέστρεψε στη Λακωνία. Πήρε μαζί του λάφυρα, στεφάνια που του είχαν χαρίσει οι πόλεις ως προσωπικά δώρα και 470 τάλαντα ασήμι που του είχε δώσει ο Πέρσης σατράπης Κύρος. Όλα τα παρέδωσε στις αρχές της Σπάρτης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ξενοφών δεν αναφέρει το γεγονός (γνωστό από άλλες πηγές, π.χ. Διόδωρος Σικελιώτης XIV, 3) ότι ο Λύσανδρος προτού γυρίσει από τη Σάμο στη Σπάρτη, πέρασε για λίγο από την Αθήνα και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επιβολή του τυραννικού καθεστώτος.

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 3. §11-16

Μετάφραση

Αυθαιρεσίες και εγκλήματα

11 Η εκλογή των Τριάντα έγινε αμέσως μετά την κατεδάφιση των Μακρών Τειχών και των τειχών του Πειραιά. Ενώ όμως εντολή τους ήταν να συντάξουν ένα σύνταγμα που θα ρύθμιζε τον πολιτικό βίο, όλο ανάβαλαν τη σύνταξη και τη δημοσίευσή του· στο μεταξύ συγκροτούσαν τη Βουλή και τις άλλες αρχές όπως ήθελαν

12 αυτοί. Έπειτα άρχισαν να συλλαμβάνουν τους γνωστούς καταδότες, που τον καιρό της δημοκρατίας είχαν κάνει τη συκοφαντία επάγγελμα και ταλαιπωρούσαν την καλή τάξη, και να τους παραπέμπουν για θανατική καταδίκη. Η Βουλή τους καταδίκασε μ' ευχαρίστηση, και το πράμα δε δυσαρεστούσε καθόλου όσους ένιωθαν

13 πως τίποτα κοινό δεν είχαν μ' αυτούς. Αργότερα ωστόσο άρχισαν να καταστρώνουν σχέδια για να επιβάλουν την ανεξέλεγκτη κυριαρχία τους στην πόλη. Το πρώτο βήμα ήταν να στείλουν στη Λακεδαίμονα τον Αισχίνη και τον Αριστοτέλη, για να πείσουν το Λύσανδρο να ενεργήσει να τους δοθεί φρουρά –που υπόσχονταν να συντηρούν αυτοί– «ώσπου να βγάλουν από τη μέση τα κακά στοιχεία και να οργανώσουν το καθεστώς». Εκείνος πείστηκε και φρόντισε να τους δώσουν τη φρουρά με τον Καλλίβιο για αρμοστή.

14 Μόλις οι Τριάντα πήραν τη φρουρά βάλθηκαν να καλοπιάνουν με κάθε τρόπο τον Καλλίβιο, για να εγκρίνει όλες του τις πράξεις· αυτός πάλι τους έδινε στρατιώτες από τη φρουρά, που τους βοηθούσαν να συλλάβουν όποιους ήθελαν –όχι πια «κακά στοιχεία» κι ασήμαντα πρόσωπα, αλλ' από δω και μπρος όποιον τους δημιουργούσε την υποψία ότι δε θ' ανεχόταν τον παρα-

μερισμό του κι ότι, αν δοκίμαζε ν' αντιδράση, θάβρισκε πολλούς συμπαραστάτες.

Αντιθέσεις στους κόλπους των Τριάκοντα

15 Τον πρώτο καιρό ο Κριτίας κι ο Θηραμένης ήταν ομοϊδεάτες και φίλοι. Ο Κριτίας όμως –που ανάμεσα στ' άλλα είχε εξοριστή κιόλας από τους δημοκρατικούς– είχε διάθεση να σκοτώση πολύν κόσμο, ενώ ο Θηραμένης εναντιωνόταν, λέγοντας ότι δεν ήταν λογικό να θανατώνουν ανθρώπους για μόνο το λόγο ότι τους τιμούσε ο λαός, έστω κι αν δεν πείραζαν σε τίποτα την καλή τάξη. «Στο κάτω-κάτω», τούλεγε, «κ' εγώ κ' εσύ έχουμε πει και κάνει πολλά για ν' αποχτήσου με δημοτικότητα».

16 Ο άλλος πάλι αποκρινόταν (γιατί φερόταν ακόμα φιλικά στο Θηραμένη) ότι όποιος θέλει να κυριαρχή ειν' υποχρεωμένος να βγάζη από τη μέση εκείνους που θα μπορούσαν να του σταθούν εμπόδιο: «Κι αν φαντάζεσαι ότι επειδή είμαστε τριάντα κι όχι ένας η εξουσία μας δε χρειάζεται τόση φροντίδα όσο και μια προσωπική τυραννία είσαι ανόητος».

[Μετάφραση: Ρόδης Ρούφος]

ερμηνευτικά σχόλια

§11-16

Στο κείμενο καταγράφεται η αντίθεση των Τριάκοντα προς τον δήμο των Αθηναίων, τους νόμους και τους θεσμούς της δημοκρατίας (§11-13). Έπειτα ήλθε η σειρά των ατόμων (§14- 15). Κατά την οκτάμηνη διάρκεια της εξουσίας των τριάκοντα εκτελέστηκαν 1500 πολίτες Αθηναίοι και μέτοικοι. Η αντίθεση έφτασε τέλος και στους κόλπους του ίδιου του σώματος των τυράννων (§15-16). Ο Κριτίας και ο Θηραμένης εκπροσωπούσαν δύο αντίθετες τάσεις μέσα στη «συμμορία» που ασκού-

σε την εξουσία.

Ο Ξενοφών οργανώνει τον λόγο του, ώστε να φανεί η χρονική κλιμάκωση των εξελίξεων (η αλληλουχία των χρονικών προτάσεων και μετοχών) αλλά και η αλληλεξάρτησή τους, πώς δηλαδή από τις φαινομενικά δημοκρατικές διαδικασίες («οἱ δὲ τριάκοντα ἠρέθησαν...») τελικά το καθεστώς έφτασε στην απροκάλυπτη ομολογία του αυθαίρετου χαρακτήρα του («ὥσπερ τυραννίδος», §16). Η κατάσταση, όσο περνάει ο καιρός, γίνεται πιο πολύπλοκη.

§11

Ενώ μοναδικός (διακηρυγμένος) σκοπός των τριάκοντα και μοναδική εντολή της (εκβιασμένης, έστω) ψήφου της Εκκλησίας προς αυτούς ήταν να συντάξουν τους νόμους («έφ' ὧ τε συγγράψαι νόμους» / «οἱ τοὺς πατέρας νόμους συγγράψουσι») αυτοί ανέβαλλαν συνεχώς να εκτελέσουν το έργο που είχαν αναλάβει και συγκροτούσαν τη Βουλή και τα άλλα θεσμικά όργανα, όπως τους άρεσε («ὡς έδόκει αὐτοῖς»), με δικούς τους ανθρώπους. Ενώ λοιπόν είχαν διακηρύξει ότι το καθεστώς τους θα ήταν προσωρινό, ως τη δημοσίευση των νέων νόμων, διέλυσαν τα δικαστήρια των ενόρκων (Ἡλιαία...) και παραχώρησαν στη Βουλή δικαστικές εξουσίες για ποινικά (ή δήθεν ποινικά) αδικήματα. Κατάργησαν επίσης τη μυστική ψηφοφορία σε όλες τις διαδικασίες.

§12

Μια από τις σκοτεινές πλευρές του αθηναϊκού δημοκρατικού καθεστώτος ήταν η ευκολία με την οποία μερικοί αδίστακτοι Αθηναίοι μπορούσαν «να ζουν από τη συκοφαντία». Η ψεύτικη καταγγελία, ψευδής καταμήνυση εναντίον ευκατάστατου συνήθως πολίτη, μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και ως μέσο εκβιασμού και ως μέσο προσωπικής εκδίκησης. Πολλές φορές ο συκοφάντης

εξεβίαζε κάποιον και αποσπούσε χρηματικά ποσά, για να μην τον καταγγείλει και τον σέρνει στα δικαστήρια. Από τις ετυμολογικές ερμηνείες της λ. συκοφάντης <σϋκον+φαίνω (= αυτός που φανερώνει τα σύκα) που είχαν προταθεί ήδη από την αρχαιότητα πιθανότερη φαίνεται η πρώτη: 1) αυτός που φανέρωνε τα σύκα, κρυμμένα μέσα στα ρούχα του κλέφτη· 2) ο μηνυτής· 3) ο μηνυτής αυτών που είχαν κλέψει σύκα από ιερές συκιές, αφιερωμένες σε θεούς· 4) αυτός που τράνταζε τα κλαδιά ή τον κορμό της συκιάς για να φανούν τα σύκα, που ήταν κρυμμένα μέσα στα φύλλα· 5) (με επέκταση της αρχικής σημασίας) αυτός που κατήγγειλε στις αρχές διάφορες παραβάσεις, όπως λαθραία εισαγωγή προϊόντων, παράνομη κτήση ή επικαρπία ξένης ιδιοκτησίας, φοροδιαφυγή και –συνηθέστερα– εχθρικές ενέργειες ή διαθέσεις κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Εκτός από τα χρήματα που μπορούσε να αποσπάσει ο συκοφάντης ως εκβιαστής, αν καταδικαζόταν ο καταγγελλόμενος πολίτης, ο συκοφάντης είχε και τότε οικονομικό όφελος.

§13

Το να ενισχυθούν οι ένοπλοι τριάκοντα και οι οπαδοί τους εναντίον των άοπλων δημοκρατικών με (700 τελικά) φρουρούς Σπαρτιάτες δείχνει το αίσθημα ανασφάλειας των τυράννων. Επειδή το αίτημα αυτό θα το απέρριπτε η επίσημη κυβέρνηση της Σπάρτης, δηλ. οι έφοροι, οι τριάκοντα ζητούν από τον Λύσανδρο να «συμπράξει», να «μεσολαβήσει», προφανώς παρασκηνιακά.

§14

Οι τριάκοντα ανέλαβαν τη συντήρηση των φρουρών από τη Σπάρτη (§13) με έξοδα του κράτους φυσικά, όχι

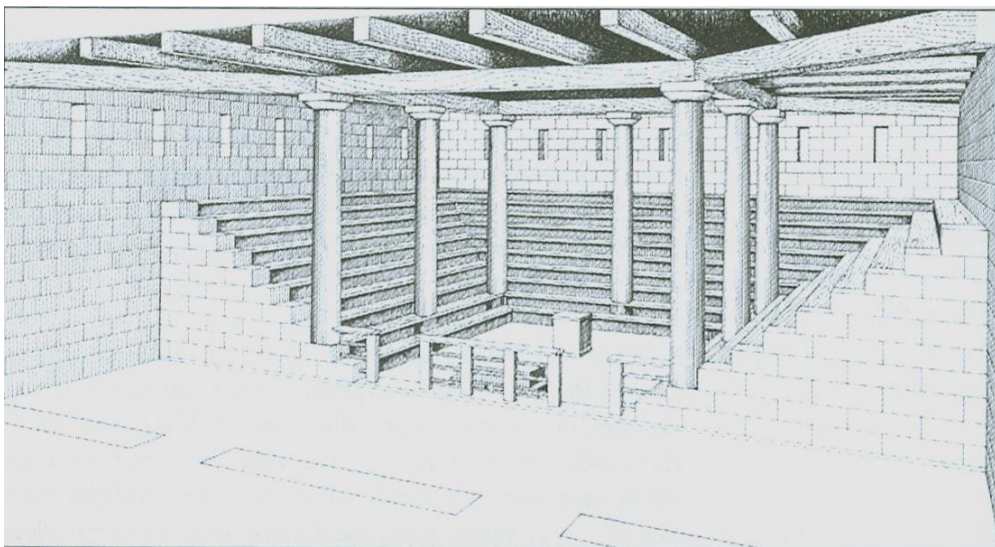
δικά τους, και «κολάκευαν, καλόπιαναν με κάθε τρόπο τον Καλλίβιο», για να εξασφαλίζουν τη συναίνεσή του στις αυθαιρεσίες τους, αλλά και για να τους παρέχει φρουρούς «συνεργούς» στη σύλληψη πολιτών που είχαν ακόμη κύρος και δύναμη, ώστε να αντισταθούν στο καθεστώς.

§16

Οι τελευταίοι λόγοι του Κριτία φανερώνουν τον πολιτικό κυνισμό του.

ασκήσεις

1. Ποια στοιχεία τον κειμένου δείχνουν την αυθαιρεσία του καθεστώτος των Τριάκοντα;
2. Ποιες ενέργειες έκαναν οι Τριάκοντα για να εξασφαλίσουν το καθεστώς τους; Ποια ήταν η σκοπιμότητα της κάθε ενέργειας;
3. Πώς κρίνετε την πολιτική συμπεριφορά του Κριτία και του Θηραμένη;

Αναπαράσταση του Βουλευτηρίου (Εκδοτική Αθηνών)

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 3. §17-49

Περίληψη

Καθώς πλήθαιναν οι αυθαιρεσίες του καθεστώτος και οι άδικες εκτελέσεις πολιτών, πολλοί άρχισαν να ανησυχούν και να προσπαθούν να αντιδράσουν. Ο Θηραμένης υποστήριξε και πάλι ότι θα έπρεπε να μοιραστούν την εξουσία με αρκετούς άλλους. Ο Κριτίας και άλλοι από τους Τριάκοντα διάλεξαν τρεις χιλιάδες Αθηναίους, για να μετέχουν στην άσκηση της εξουσίας. Ο Θηραμένης έκρινε παράλογο το μέτρο και τις μεθοδεύσεις, οι αντίπαλοί του όμως αφόπλισαν όλους τους άλλους Αθηναίους, εκτός από τους «Τρισχιλίους». Κυριάρχησε πλέον η τρομοκρατία. Σκότωσαν πολλούς από προσωπικό μίσος ή για τα χρήματά τους. Απόφασισαν να συλλάβει ο καθένας τους από ένα μέτοικο, να τον σκοτώσουν και να δημεύσουν την περιουσία του. Τέλος, έκριναν ότι ο Θηραμένης ήταν σοβαρό εμπόδιο στις αυθαιρεσίες τους και άρχισαν να τον συκοφαντούν στους βουλευτές, στον καθένα ξεχωριστά, ότι είναι επικίνδυνος για το καθεστώς. Κατόπιν κάλεσαν σε συνεδρία τη Βουλή και ειδοποίησαν τους πιο αδίστακτους νεαρούς, («παρακρατικούς»), να είναι εκεί με μαχαίρια κάτω από τη μασχάλη. Ο Κριτίας στην αγόρευσή του κατηγόρησε τον Θηραμένη ως αναξιόπιστο πολιτικό («κόθορνο», σαν το υπόδημα των ηθοποιών του θεάτρου που ταίριαζε και στα δύο πόδια), συμφεροντολόγο, ύπουλο και προδότη. Ο Θηραμένης στην απολογία του υποστήριξε ότι πάντα πολιτεύθηκε με μετριοπάθεια και σύνεση, ότι οι ακρότητες του καθεστώτος των Τριάκοντα και οι αδικίες προκαλούν δικαιές αντιδράσεις και ότι ποτέ, σε δημοκρατικό ή σε τυραννικό κάθεστώς, δεν επεδίωξε να στερήσει τίμιους

πολίτες από τα πολιτικά τους δικαιώματα.

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 3. §50-56

Κείμενο

Παρωδία δίκης

50 Ὡς δὲ εἰπὼν ταῦτα ἐπαύσατο καὶ ἡ βουλή δῆλη ἐγένετο εὐμενῶς ἐπιθορυβήσασα, γνοὺς ὁ Κριτίας ὅτι εἰ ἐπιτρέψοι τῇ βουλῇ διαψηφίζεσθα περὶ αὐτοῦ, ἀναφεύξοιτο, καὶ τοῦτο οὐ βιωτὸν ἠγησάμενος, προσελθὼν καὶ διαλεχθεὶς τι τοῖς τριάκοντα ἐξῆλθε, καὶ ἐπιστῆναι ἐκέλευσε τοὺς τὰ ἐγχειρίδια ἔχοντας φανερώς τῇ βουλῇ ἐπὶ τοῖς δρυφάκτοις.

51 Πάλιν δὲ εἰσελθὼν εἶπεν· «Ἐγὼ, ὦ βουλή, νομίζω προστάτου ἔργον εἶναι οἴου δεῖ, ὅς ἂν ὀρῶν τοὺς φίλους ἐξαπατωμένους μὴ ἐπιτρέπη. Καὶ ἐγὼ οὖν τοῦτο ποιήσω. Καὶ γὰρ οἶδε οἱ ἐφεστηκότες οὐ φασιν ἡμῖν ἐπιτρέψειν, εἰ ἀνήσομεν ἄνδρα τὸν φανερώς τὴν ὀλιγαρχίαν λυμαινόμενον. Ἔστι δὲ ἐν τοῖς καινοῖς νόμοις τῶν μὲν ἐν τοῖς τρισχιλίοις ὄντων μηδένα ἀποθνήσκειν ἄνευ τῆς ἡμετέρας ψήφου, τῶν δ' ἔξω τοῦ καταλόγου κυρίου εἶναι τοὺς τριάκοντα θανατοῦν. Ἐγὼ οὖν, ἔφη, Θηραμένην τουτονὶ ἐξαλείφω ἐκ τοῦ καταλόγου, συνδοκοῦν ἅπασιν ἡμῖν. Καὶ τοῦτον, ἔφη, ἡμεῖς θανατοῦμεν».

Ἡ ἀντίδραση τοῦ Θηραμένη

52 Ἀκούσας ταῦτα ὁ Θηραμένης, ἀνεπήδησεν ἐπὶ τὴν ἐστίαν καὶ εἶπεν· «Ἐγὼ ἔφη, ὦ ἄνδρες, ἰκετεύω τὰ πάντων ἐννομώτατα, μὴ ἐπὶ Κριτία εἶναι ἐξαλείφειν μήτε ἐμὲ μήτε ὑμῶν ὃν ἂν βούληται, ἀλλ' ὄνπερ νόμον οὔτοι ἔγραψαν περὶ τῶν ἐν τῷ καταλόγῳ, κατὰ τοῦτον καὶ ὑμῖν καὶ ἐμοὶ τὴν κρίσιν εἶναι.

53 Καὶ τοῦτο μὲν, ἔφη, μὰ τοὺς θεοὺς οὐκ ἀγνοῶ, ὅτι

οὐδέν μοι ἀρκέσει ὄδε ὁ βωμός, ἀλλὰ βούλομαι καὶ τοῦτο ἐπιδείξαι, ὅτι οὗτοι, οὐ μόνον εἰσὶ περὶ ἀνθρώπους ἀδικώτατοι, ἀλλὰ καὶ περὶ θεοὺς ἀσεβέστατοι. Ὑμῶν μέντοι, ἔφη, ὦ ἄνδρες καλοὶ κάγαθοί, θαυμάζω, εἰ μὴ βοηθήσετε ὑμῖν αὐτοῖς, καὶ ταῦτα γινώσκοντες ὅτι οὐδέν τὸ ἐμὸν ὄνομα εὐεξαλειπτότερον ἢ τὸ ὑμῶν ἐκάστου».

Ἡ ἐκτέλεση τοῦ Θηραμένη

54 Ἐκ δὲ τούτου ἐκέλευσε μὲν ὁ τῶν τριάκοντα κῆρυξ τοὺς ἕνδεκα ἐπὶ τὸν Θηραμένην· ἐκεῖνοι δὲ εἰσελθόντες σὺν τοῖς ὑπηρέταις, ἡγουμένου αὐτῶν Σατύρου τοῦ θρασυτάτου τε καὶ ἀναιδεστάτου, εἶπε μὲν ὁ Κριτίας· «Παραδίδομεν ὑμῖν, ἔφη, Θηραμένην τουτονὶ κατακεκριμένον **55** κατὰ τὸν νόμον. Ὑμεῖς δὲ λαβόντες καὶ ἀπαγαγόντες [οἱ ἕνδεκα] οὐ δεῖ τὰ ἐκ τούτων πράττετε».

Ὡς δὲ ταῦτα εἶπεν, εἶλκε μὲν ἀπὸ τοῦ βωμοῦ ὁ Σάτυρος, εἶλκον δὲ οἱ ὑπηρέται. Ὁ δὲ Θηραμένης ὥσπερ εἰκὸς καὶ θεοὺς ἐπεκαλεῖτο καὶ ἀνθρώπους καθορᾶν τὰ γινόμενα. Ἡ δὲ βουλή ἡσυχίαν εἶχεν, ὀρῶσα καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς δρυφάκτοις ὁμοίους Σατύρῳ καὶ τὸ ἔμπροσθεν τοῦ βουλευτηρίου πλήρες τῶν φρουρῶν, καὶ οὐκ ἄγνωστοῖς **56** οὖντες ὅτι ἐγχειρίδια ἔχοντες παρῆσαν. Οἱ δ' ἀπήγαγον τὸν ἄνδρα διὰ τῆς ἀγορᾶς μάλα μεγάλη φωνῇ δηλοῦντα οἷα ἔπασχε. Λέγεται δὲ ἐν ῥῆμα καὶ τοῦτο αὐτοῦ. Ὡς εἶπεν ὁ Σάτυρος ὅτι οἰμώξειτο, εἰ μὴ σιωπήσειεν, ἐπήρετο· «Ἄν δὲ σιωπῶ, οὐκ ἄρ', ἔφη, οἰμώξομαι;» καὶ ἐπεὶ γε ἀποθνήσκειν ἀναγκαζόμενος τὸ κώνειον ἔπιε, τὸ λειπόμενον ἔφασαν ἀποκοτταβίσαντα εἰπεῖν αὐτόν· «Κριτία τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ». Καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἄγνωῶ, ὅτι ταῦτα ἀποφθέγματα οὐκ ἀξιόλογα, ἐκεῖνο δὲ κρίνω τοῦ ἀνδρὸς ἀγαστόν, τὸ τοῦ θανάτου παρεστηκότος μητε τὸ φρόνιμον μήτε τὸ παιγνιῶδες ἀπολιπεῖν ἐκ τῆς ψυχῆς.

γλωσσικά σχόλια

ὥς... ἐπαύσατο = χρον. πρότ., υποκ. ο Θηραμένης

δῆλος, -η, -ον = φανερός

εὐμενῶς ἐπιθορυβῶ = επιδοκιμάζω με φωνές

ἡ βουλή διαψηφίζεται = η Βουλή, αποφασίζει με ψηφοφορία

ἀναφεύγω = ξεφεύγω, γλυτώνω

οὐ βιωτὸν ἡγοῦμαι τι = θεωρώ κάτι ανυπόφορο, δεν μπορώ να ανεχθώ κάτι

ἐπιστῆναι - ἐφίσταμαι = στέκομαι κοντά (ἢ πάνω από...)

δρύρακτα καὶ δρύφρακτα = (<δρῦς + φράττω) τα κιγκλιδώματα που χωρίζουν τις θέσεις των βουλευτῶν ἀπὸ το χώρο του ακροατηρίου της βουλῆς

προσάτης = (ως πολιτικός ὅρος) ηγέτης

οἴου δεῖ = (τοιούτου) οἴου δεῖ· τέτοιου, ὅπως πρέπει να εἶναι

οἱ ἐφεστηκότες (ἐφίσταμαι) = (πρβλ. §50: ἐπιστῆναι ἐπὶ τοῖς δρυφάκτοις)

ἀνήσομεν - ἀνίημι = αφήνω

λυμαίνομαι = καταστρέφω < λῦμα, το· ἀπόπλυμα. ἡ λύμη· ντροπή, κακοποίηση

οἱ ἔξω τοῦ καταλόγου = οἱ ἐκτός καταλόγου, αὐτοὶ των οποίων τα ονόματα δεν περιλαμβάνονταν στον κατάλογο

κύριός εἰμι + απαρ. = ἔχω το δικαίωμα να...

συνδοκοῦν - (συνδοκεῖ) = αιτ. ἀπόλυτη· συνδοκοῦν ἅπασιν ἡμῖν με τη σύμφωνη γνώμη ὅλων μας (των

Τριάκοντα)

ἔννομος, -ον = ο σύμφωνος με τον νόμο

ἰκετεύω τὰ πάντων ἔννομώτατα = ικετεύω, σε ό,τι πιο δίκαιο υπάρχει (στ' όνομα της ίδιας της δικαιοσύνης)

μὴ ἐπὶ Κριτίᾳ εἶναι = να μην έχει ο Κριτίας το δικαίωμα

καὶ ταῦτα γινώσκοντες = και μάλιστα ενώ γνωρίζετε

εὐεξάλειπτος = αυτος που εξαλείφεται, σβήνεται
εύκολα

καλὸς κάγαθός = ωραίος στην εμφάνιση και με υψηλό φρόνημα (το πρότυπο της αριστοκρατικής τάξης)

ἐκεῖνοι εἰσελθόντες = ονομ. απόλυτη· αντί «ἐκείνων εἰσελθόντων»

ὥσπερ εἶκός = όπως ήταν φυσικό. <εἶκω· μοιάζω.
Πρκμ. ἔοικα, εἰκὼν, εἰκάζω, εἰκασία, εἰκονίζω.

ἡσυχίαν ἔχω = παραμένω αδρανής, δεν αντιδρώ

καὶ οὐκ ἀγνοοῦντες = δηλ. οι βουλευταί

ῥῆμα = λόγος, φράση <εἶρω· μιλάω, αφηγούμαι. Πρκμ. εἶρημαι. ρήτωρ, ρήτρα, ρητός, ἀπόρρητος

οἰμῶζω = κλαίω, θρηνῶ μεγαλόφωνα

ἐπήρετο· ἐπερωτῶ = ρωτάω, απαντῶ ρωτώντας

ἀναγκαζόμενος = διά της βίας, με το ζόρι

τὸ κώνειον = δηλητηριώδες υγρό που το χρησιμοποιούσαν για να θανατώνουν κατάδικους

ἀποκοτταβίζω = ρίχνω μακριά το κρασί που έχει μείνει στο ποτήρι μου, παίζοντας «κότταβο»

Κριτία τῷ καλῷ = για τον ωραίο Κριτία, στην υγεία του όμορφου Κριτία

ἀγαστός (<ἀγαμαι) = θαυμαστός

τὸ φρόνιμον καὶ τὸ παιγνιῶδες τῆς ψυχῆς = η αυτοκυριαρχία και το χιούμορ, η ετοιμότητα του πνεύματος

ερμηνευτικά σχόλια

§50-56

Η περιγραφή της παρωδίας της δίκης του Θηραμένη είναι πολύ χαρακτηριστική για την κρίση που περνούσε ο Ελληνικός κόσμος στο τέλος του 5ου αι. π.Χ. Η κρίση δεν ήταν μόνο πολιτική: εδώ φαίνεται ολοκάθαρα πώς αμφισβητούνται και πόσο ωμά παραβιάζονται η αντίληψη που είχαν οι Έλληνες για το Νόμο καθώς και η αντίληψη για την ευσέβεια.

§50 καὶ ἐπιστῆναι... ἐπὶ τοῖς δρυφάκτοις

Δεν έφτανε η φανερή ψηφοφορία που είχαν επιβάλει οι Τριάκοντα στους βουλευτές/δικαστές· για να επηρεάσει την ελεύθερη βούλησή τους, ο Κριτίας χρησιμοποιεί ωμή τρομοκρατία με τους νεαρούς μαχαιροφόρους που μπήκαν μέσα στο Βουλευτήριο, στάθηκαν στο κιγκλίδωμα και κρατούσαν τα εγχειρίδια έτσι, ώστε να τα βλέπουν οι βουλευτές («φανερῶς... τῆ βουλῆ»).

§51 προστάτου ἔργον εἶναι... μὴ ἐπιτρέπη

Ο Κριτίας υποστηρίζει αδιάντροπα ότι οι δικαστές έχουν παρασυρθεί από την απολογία του Θηραμένη («έξαπατωμένους») και ότι ο ίδιος, ως ηγέτης, δεν μπορεί να επιτρέψει κάτι τέτοιο. Άλλωστε και «οἶδε οἱ έφεστηκότες», οι νεαροί με τα εγχειρίδια, λένε ότι δε θα επιτρέψουν να παρασυρθούν ούτε οι δικαστές ούτε και ο Κριτίας (ἡμῖν).

ἔστι δὲ ἐν τοῖς καινοῖς νομοῖς... ἐγὼ οὖν...

Οι τύραννοι δεν τηρούν ούτε τους νόμους που ψήφισαν

οι ίδιοι. Καταλύεται κάθε έννοια νομιμότητας και ο νόμος γίνεται παιχνίδι ή «εγχειρίδιον» στα χέρια του ισχυρού της στιγμής.

Τους απλούς πολίτες μπορούσε να τους θανατώσει οποιοσδήποτε από τους Τριάκοντα και τα όργανά τους με την κατηγορία ότι είναι επικίνδυνοι για το καθεστώς. Ο «κατάλογος» είχε περιλάβει τρεις χιλιάδες ονόματα πολιτών μόνο, των οπαδών των ολιγαρχικών. Αν κάποιος από τους «εντός του καταλόγου» είχε κατηγορηθεί, δίκαια ή άδικα, για ανατρεπτικές ενέργειες, για να καταδικαστεί σε θάνατο έπρεπε να το αποφασίσουν οι πεντακόσιοι βουλευτές. Για τους «εκτός καταλόγου» αποφάσιζαν μόνο οι Τριάκοντα.

Η J. de Romilly γράφει για τη σχέση των αρχαίων Ελλήνων με τον νόμο: «Οι Έλληνες, εραστές πάντοτε της ανεξαρτησίας, διακήρυσσαν συνεχώς με υπερηφάνεια την υπακοή τους στους νόμους. Είναι γεγονός ότι δεν αναζητούσαν με κανένα τρόπο να καθορίσουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες σε σχέση με την πόλη στην οποία ανήκαν και με την οποία είχαν ταυτισθεί. Το μόνο που ζητούσαν ήταν να διοικείται η πόλη αυτή από έναν δικό της κανόνα και όχι έναν άνθρωπο. Έτσι ο νόμος υπήρξε το στήριγμα και η εγγύηση όλης της πολιτικής τους ζωής. Και τον χρησιμοποιούσαν ως μέσον για να αντιτάσσονται τόσο στην αναρχία της πρωτόγονης ζωής όσο και στην υποταγή των λαών που, σαν τους Πέρσες, υπόκεινταν στην αυθαιρεσία ενός ηγεμόνα». (Ο Νόμος στην ελληνική σκέψη, σελ. 15).

**§52 ... ὁ Θηραμένης ἀνεπήδησεν ἐπὶ τὴν ἐστίαν...
ἴκετεύω...**

Είναι πασίγνωστος και από την ιστορία και από τη λογοτεχνία (κυρίως από την τραγωδία) ο σεβασμός για τους «ικέτες», που έχουν καταφύγει σε κάποιο βωμό ή ιερό. Η παραβίαση του ασύλου θεωρείται μεγάλη ασέ-

βεια που μολύνει ολόκληρη την κοινότητα. Η τήρηση των θεσμών της ευσέβειας «αποτελούσε σε κάθε περίπτωση πολιτικό καθήκον». Οι σχέσεις της θρησκευτικής και της πολιτικής ζωής φαίνονται αν ρίξει κανείς μια ματιά στην Αγορά των Αθηνών· τα δημόσια κτήρια της αθηναϊκής δημοκρατίας είναι διάσπαρτα στο χώρο της αγοράς, ανάμεσα στα ιερά και στους βωμούς των θεών (Βλ. σχέδιο σελ. 123/94).

§53 ὑμῶν μέντοι θαυμάζω εἰ μὴ βοηθήσετε ὑμῖν αὐτοῖς

Ο Θηραμένης προειδοποιεί τους Βουλευτές ότι αν μείνουν απαθείς σε τόσο ωμή καταπάτηση και του νόμου και του ασύλου, σίγουρα κάποιοι απ' αυτούς θα έχουν την ίδια τύχη μ' αυτόν. Εύκολα θα μπορούσε να εξαλειφθεί το όνομα οποιουδήποτε από τον κατάλογο των «τρισχιλίων» και να θανατωθεί με εντολή των τριάκοντα, χωρίς την πολυτέλεια έστω και της «στημένης» δίκης. Γι' αυτό ο Θηραμένης «απορεί που δεν βοηθάνε (οι δικαστές) τον ίδιο τον εαυτό τους».

οἱ ἔνδεκα

Αξιωματούχοι, ένας από κάθε φυλή μαζί με τον γραμματέα, προϊστάμενοι του «δεσμωτηρίου», αρμόδιοι για τις θανατικές εκτελέσεις

§55 εἶλκε ἀπὸ τοῦ βωμοῦ ὁ Σάτυρος...

Ο Θηραμένης είχε πιαστεί από τον βωμό και ο Σάτυρος και οι υπηρέτες των τριάκοντα τον έσερναν, τον τράβαν για να τον απομακρύνουν.

§56 ... ὄτι οἰμῶξοιτο, εἰ μὴ σιωπήσειεν

Επειδὴ φώναζε ο Θηραμένης, καταγγέλλοντας την παρανομία και την ασέβεια των διωκτών του, μέσα στην αγορά, ο Σάτυρος τον απείλησε ότι θα τον χτυπήσει («αν δεν σωπάσεις, θα κλάψεις»), ενώ τον έσερνε για

εκτέλεση. Η απάντηση του Θηραμένη στον Σάτυρο και η τελευταία του φράση «Κριτία τῷ καλῷ» δείχνουν το «παιγνιώδες» του χαρακτήρα του. Ο «παιγνιώδης» χαρακτήρας των Αθηναίων, το χιούμορ, το έξυπνο ευφυολόγημα, σφράγισαν πολλά από τα δημιουργήματα του πολιτισμού τους και πιο πολύ το θέατρο: στο σατυρικό δράμα παρουσιαζόταν η φαιδρή όψη του μύθου των τραγωδιών που είχαν προηγηθεί στην παράσταση· στην κωμωδία του 5ου αι. π.Χ. κυριαρχούσε η ειρωνεία, ο σαρκασμός, η κριτική για τα πάντα, για πρόσωπα και γεγονότα της πολιτικής και της πνευματικής ζωής. Το «παιγνιώδες» πνεύμα είναι χαρακτηριστικό και στους πλατωνικούς διαλόγους.

§56 τὸ κώνειον

Παχύρρευστη ουσία με χαρακτηριστική δυσάρεστη οσμή από τα φύλλα και τους βλαστούς του φυτού κώνειον. Η αλκαλοειδής ουσία κωνεΐνη έχει έντονη τοξικότητα και απορροφάται γρήγορα από τους βλεννογόνους· επιφέρει παράλυση των κέντρων του προμήκους μυελού και των κέντρων κίνησης και προκαλεί σχετικά ανώδυνο θάνατο από ασφυξία.

ὁ κότταβος

Ήταν νεανικό παιχνίδι στα συμπόσια· οι παίχτες σημάδευαν από μακριά μια λεκάνη και πετούσαν μέσα το κρασί που είχε απομείνει στο ποτήρι τους, προσπαθώντας να μη χυθούν σταγόνες έξω από τη λεκάνη και προφέροντας το όνομα αγαπημένου προσώπου. Αν δεν έπεφταν έξω από τη λεκάνη σταγόνες, ήταν καλό σημάδι για τις ερωτικές σχέσεις του παίχτη με το πρόσωπο, του οποίου το όνομα είχε αναφέρει.

Το χιούμορ του Θηραμένη αποκτά την πραγματική του διάσταση αν συσχετισθεί με το γεγονός ότι ο Κριτίας είχε συνθέσει στίχους για τον Κότταβο. Με τα σημερινά

δεδομένα η φράση του Θηραμένη και η τελευταία κίνηση του προτού πεθάνει, έχει το νόημα: «και στα δικά σου» (για τον Κριτία).

ερωτήσεις - ασκήσεις

- 1) Ποια ήταν η αρχική αντίδραση της Βουλής σε όσα είπε ο Θηραμένης; Ποιά αλλαγή στάσης παρατηρείτε;
 - α) μετά την παρέμβαση του Κριτία,
 - β) μετά τα τελευταία λόγια του Θηραμένη;
- 2) Γιατί η σύλληψη του Θηραμένη μέσα στο δικαστήριο ήταν και ανόσια και άδικη;
- 3) Να γραφεί η §50 με τις εξής αλλαγές:
ο Θηραμένης=οί φεύγοντες (= οί κατηγορούμενοι),
Κριτίας = οί διώκοντες (οι κατήγοροι), ή Βουλή = οί βουλευταί.
- 4) Με ποιες απλές ή σύνθετες λέξεις των §50-51 έχουν ετυμολογική συγγένεια οι παρακάτω λέξεις της ΝΕ:
αλοιφή, άνεση, απάτη, απολυμαίνω, επιστάτης, επιτροπή, λόγος, λύματα, φυγή, ψήφος.
- 5) Πώς χαρακτηρίζετε τον Κριτία από τις πράξεις του και τα λόγια του;
6. Οι λόγοι του Θηραμένη (§ 52) να γραφούν με τις εξής αλλαγές: *ἐγώ* = *ἡμεῖς*, Κριτίας = *τριάκοντα*.
7. Με ποια επιχειρήματα προσπαθεί ο Θηραμένης να υπερασπιστεί τον εαυτό του; Ποιο ήταν το τελευταίο όπλο της «υπερασπιστικής γραμμής» του Θηραμένη;
8. Οι λέξεις της στήλης Α (§50-51) να συνδεθούν με τις στήλες Β και Γ (όπως στο παράδειγμα):

Α	Β	Γ
οι λέξεις/φράσεις	είναι	συμπληρ./προσδ.
δήλη	υποκείμενο	ἐπιστήναι
διαψηφίζεσθαι	υποκείμενο	ἡμῖν
βιωτὸν	κατηγορούμενο	ἀποθνήσκειν
τοὺς ἔχοντας	κατηγορούμενο	ἐπιτρέψοι
ἐξαπατωμένους	αντικείμενο	τοῦτο
μηδένα	κατηγ. μετοχή	βουλή
θανατοῦν	κατηγ. προσδ.	τοὺς φίλους
ἅπασιν	υποκείμενο	ἔστι

9. Υπογραμμίστε τη σωστή απάντηση:
 η μετοχή ἡγουμένου (§54) είναι:
 κατηγορηματική
 τροπική
 αιτιολογική
 εναντιωματική

10. Οι μετοχές της στήλης Α (§52-53) να συνδεθούν με τις δευτερεύουσες προτάσεις της στήλης Β στις οποίες αντιστοιχούν:

Α	Β
α) ἀκούσας	α) ἐπειδὴν ἀκούσῃ εἰ ἤκουσε εἰ καὶ ἤκουσε ἐπεὶ ἤκουσε
β) γινώσκοντες	β) ἐπεὶ γινώσκετε εἰ καὶ γινώσκετε ἐὰν γινώσκητε ἵνα γινώσκητε

11. Το τμήμα « ὁ δὲ Θηραμένης... παρήσαν» (§55) να γραφεί με τις εξής αλλαγές:

Θηραμένης = οἱ φεύγοντες, ἡ βουλή = οἱ βουλευταί.

12. Οι προτάσεις της στήλης A (§55) να συνδεθούν με τον κατάλληλο χαρακτηρισμό της στήλης B.

A	B
- ὡς ταῦτα εἶπεν	πλάγια ερωτηματική
- ὥσπερ εἰκὸς	χρονική
- ὅτι ἐγχειρίδια ἔχοντες παρήσαν	υποθετική
- οἷα ἔπασχε	χρονική
- εἰ μὴ σιωπήσειεν	αναφορική
- ἔπει... τὸ κώνειον ἔπιε	ειδική

13. Από την αφήγηση των γεγονότων φαίνεται ότι ο Ξενοφών βλέπει με συμπάθεια τον Θηραμένη. Ποια στοιχεία το δηλώνουν αυτό;

14. Η καταδίκη του Θηραμένη ήταν προσχεδιασμένη. Ποια σημεία του κειμένου αποκαλύπτουν τη σκευωρία;

Θέματα για συζήτηση

- Να παρατηρήσετε το σχέδιο της Αγοράς των Αθηνών (σελ. 123/94). Ποια εντύπωση δημιουργείται για τις σχέσεις θρησκευτικής και πολιτικής ζωής; Υπάρχουν παρόμοιες σχέσεις στην σύγχρονη εποχή;

- Να αιτιολογηθεί η αντιφατική στάση της Βουλής σε δύο διαφορετικά σημεία της συνεδρίας: «εὐμενῶς ἐπιθορυβήσασα» (§50) και «ἡσυχίαν εἶχε» (§55)

Η ΑΓΟΡΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

1. Δικαστήριον	7. Στρατηγείον
2. Τετραγωνικόν
Περιστύλιον	8. Νέον Βουλευτήριον
3. Προς Ακρόπολιν	9. Παλαιόν Βουλευτήριον
4. Αργυροκοπείον	10. Ναός Απόλλωνος Πατρώου
5. Ηλιαία	11. Στοά Ελευθερίου Διός
6. Δημόσια Γραφεία	12. Βασίλειος Στοά
	13. Βωμός των 12 θεών

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 4. §1-17

Μετάφραση

Ακρότητες των Τριάκοντα

1 Τέτοιος στάθηκε ο θάνατος του Θηραμένη. Τότε πια θεώρησαν οι Τριάντα πως ήταν ελεύθεροι να τυραννούν δίχως φόβο· όχι μόνο απαγόρευσαν σ' όσους δεν ήταν γραμμένοι στον κατάλογο να μπαίνουν στην πόλη, αλλά τους άρπαζαν κι από μέσα απ' τ' αγροκτήματά τους για να τους πάρουν, αυτοί κ' οι φίλοι τους, τη γη τους. Οι κατατρεγμένοι κατέφευγαν στον Πειραιά, μα κ' εκεί συνεχιζόταν ο διωγμός· τα Μέγαρα κ' η Θήβα γέμισαν πρόσφυγες.

Η κατάληψη του φρουρίου της Φυλής

2 Τότε κίνησε από τη Θήβα ο Θρασύβουλος με μια εβδομηνταριά άντρες κ' έπιασε τ' οχυρό φρούριο της Φυλής. Μια μέρα πούκανε πολύ καλό καιρό βγήκαν οι Τριάντα από την πόλη να τους χτυπήσουν, έχοντας μαζί τους τους Τρεις Χιλιάδες και το ιππικό. Όταν έφτασαν στη Φυλή, μερικοί νέοι τόλμησαν να κάνουν αμέσως επίθεση στο φρούριο, αλλά πληγώθηκαν κ' έφυγαν

3 άπραχτοι. Οι Τριάντα σχεδίαζαν να χτίσουν τείχος για να κόψουν τον ανεφοδιασμό των επαναστατών και να τους αναγκάσουν να παραδοθούν· τη νύχτα όμως και την άλλη μέρα χιόνισε τόσο πολύ που υποχρεώθηκαν να γυρίσουν πίσω στην πόλη, βουτηγμένοι στα χιόνια, αφού τους σκότωσαν οι άλλοι πολλούς βοηθητι-

4 κούς. Κατάλαβαν ωστόσο ότι οι επαναστάτες θα λεηλατούσαν και τις καλλιέργειες αν δεν υπήρχε φρουρά να τις προστατέψη· έστειλαν λοιπόν στα σύνορα – κάπου δεκαπέντε στάδια από τη Φυλή– όλη σχεδόν τη Λακωνική φρουρά και το ιππικό δύο φυλών, που στρα-

τοπέδευσαν σ' ένα πυκνοφυτεμένο τόπο και φύλαγαν την περιοχή.

Αιφνιδιαστική επίθεση και νίκη των δημοκρατικών

5 Στο μεταξύ είχαν συγκεντρωθή στη Φυλή κάπου εφτακόσιοι άνδρες. Μια νύχτα, ο Θρασύβουλος τους πήρε και τους κατέβασε σ' απόσταση τριών ή τεσσάρων σταδίων από τη φρουρά· εκεί απόθεσαν τα όπλα

6 τους και περίμεναν. Κατά τα ξημερώματα σηκώθηκαν οι φρουροί και τράβηξαν ο καθένας στη δουλειά του, ξεμακραίνοντας από τον οπλισμό τους. Εκείνη την ώρα –καθώς οι ιπποκόμοι έκαναν θόρυβο ξυστρίζοντας τ' άλογα– οι άντρες του Θρασύβουλου άραξαν τ' άρματα, κι ορμώντας καταπάνω τους τρεχάτοι σκότωσαν μερικούς και κυνήγησαν τους άλλους, που τόβαλαν στα πόδια, ως έξη-εφτά στάδια δρόμο. Οι ολιγαρχικοί έχασαν πάνω από εκατόν είκοσι οπλίτες και τρεις ιππείς: το Νικόστρατο, το λεγόμενο «ωραίο», κι άλλους δυο

7 που πιάστηκαν στα στρώματά τους. Κατόπι οι επαναστάτες γύρισαν πίσω, έστησαν τρόπαιο, μάζεψαν τα όπλα και τα λάφυρα που είχαν πέσει στα χέρια τους και πήγαν πίσω στη Φυλή. Όταν ήρθε το ιππικό από την πόλη για ενίσχυση, δε βρήκε κανέναν εχθρό μπροστά του· έμεινε λοιπόν εκεί μόνο ώσπου να παραλάβουν τους νεκρούς οι συγγενείς τους και γύρισε ξανά στην πόλη.

Σύλληψη των κατοίκων της Ελευσίνας

8 Έπειτα απ' αυτό οι Τριάντα, κρίνοντας ότι η θέση τους είχε κλονιστή, αποφάσισαν να κάνουν δική τους την Ελευσίνα για να την έχουν καταφύγιο σ' ώρα ανάγκης. Πήγαν λοιπόν εκεί ο Κριτίας κ' οι άλλοι συνάδελφοί του, έχοντας δώσει από πριν οδηγίες στο ιππικό, κ' έκαναν επιθεώρηση στους Ελευσινίους. Κατόπι, με το

πρόσχημα ότι ήθελαν να ξέρουν πόσοι είναι και πόση πρόσθετη φρουρά θα χρειαστούν, πρόσταξαν να τους καταγράψουν όλους, κι ο καθένας που θα καταγραφόταν να βγαίνει από τη μικρή πύλη προς τη θάλασσα. Στο γιαλό όμως είχαν τοποθετήσει δεξιά κι αριστερά τους ιππείς, κ' έναν-έναν που έβγαινε τον άρπαζαν οι βοηθοί τους και τον έδεναν χεροπόδαρα.

Αφού τους έπιασαν όλους μ' αυτό τον τρόπο, πρόσταξαν τον αρχηγό του ιππικού Λυσίμαχο να τους πά-
9 ρη και να τους παραδώσει στους Έντεκα. Την άλλη μέρα συγκέντρωσαν στο Ωδείο τους οπλίτες που ήταν γραμμένοι στον κατάλογο, καθώς και τους υπόλοιπους ιππείς, κι ο Κριτίας σηκώθηκε κ' είπε:

«Το καθεστώς, άνδρες, δεν τ' οργανώνουμε μόνο για καλό δικό μας, μα άλλο τόσο και για δικό σας. Μια και θάχετε λοιπόν μερίδιο στις τιμές, πρέπει νάχετε μερίδιο και στους κινδύνους. Για τούτο είν' ανάγκη να καταδικάσετε τους Ελευσινίους που πιάσαμε, ώστε νάχετε τις ίδιες ελπίδες και τους ίδιους φόβους με μας.»

10 Και τους έδειξε ένα σημείο, λέγοντας να παν εκεί να ψηφίσουν ένας-ένας, φανερά. Το μισό Ωδείο ήταν γεμάτο οπλισμένους Λάκωνες φρουρούς· άλλωστε όσοι πολίτες δε σκοτίζονταν παρά μόνο για το συμφέρον τους τάβλεπαν αυτά με καλό μάτι...

Οι θέσεις των αντιπάλων σε σημεία της πόλης του Πειραιά

Μετά απ' αυτά ο Θρασύβουλος πήρε τους ανθρώπους του από τη Φυλή –είχαν κιόλας μαζευτή περίπου χίλιοι– κ' έφτασε νύχτα στον Πειραιά. Μόλις τόμαθαν οι Τριάντα έτρεξαν να τους χτυπήσουν με τους Λάκωνες, τους οπλίτες και το ιππικό, και προχώρησαν από τον αμαξωτό δρόμο που ανεβαίνει στον Πειραιά. Οι επανα-

11 στάτες δοκίμασαν στην αρχή να τους εμποδίσουν,

αλλά βλέποντας ότι ο περίγυρος του Πειραιά, μεγάλος καθώς ήταν, χρειαζόταν πολυάνθρωπη φρουρά για την επάνδρωσή του ενώ αυτοί ήταν λίγοι, συσπειρώθηκαν στη Μουνιχία. Τότε οι ολιγαρχικοί πήγαν στην Ιπποδάμειο Αγορά· πρώτα παρατάχτηκαν έτσι ώστε να πιάνουν όλο το φάρδος του δρόμου που οδηγεί στο ιερό της Άρτεμης της Μουνιχίας και στο Βενδίδειο, και το βάθος τους έφτασε τις πενήντα σειρές. Κατόπι, μ' αυτό το σχηματισμό, άρχισαν ν' ανηφορίζουν.

12 Αντίκρου τους, οι επαναστάτες έπιασαν κ' εκείνοι όλο το πλάτος του δρόμου, οι οπλίτες τους όμως είχαν μόνο δέκα σειρές βάθος· πίσω τους ωστόσο πήραν θέση ασπιδοφόροι κ' ελαφρό πεζικό οπλισμένο μ' ακόντια, και πιο πίσω ακόμα άλλοι, οπλισμένοι με πέτρες. (Απ' αυτούς ήταν πολλοί, γιατί είχαν προστεθή και ντόπιοι). Καθώς προχωρούσαν οι αντίπαλοι, ο Θρασύβουλος πρόσταξε τους άνδρες του ν' αποθέσουν τις ασπίδες τους· κάνοντας κι αυτός το ίδιο, αλλά κρατώντας τ' άλλα όπλα του, στάθηκε στη μέση κ' είπε:

Ο λόγος του Θρασυβούλου πριν από τη μάχη

13 «Θυμηθήτε, πολίτες –κι όσοι δεν το ξέρετε, μάθετέ το- ότι στο δεξιό εκείνων που πλησιάζουν βρίσκονται αυτοί που εδώ και τέσσερεις μέρες νικήσατε και πήρατε στο κυνήγι. Στο άκρο αριστερό τους πάλι είναι οι ίδιοι οι Τριάντα – αυτοί που δίχως σε τίποτα νάχουμε φταίξει μας εξόριζαν από την πόλη, μας έδιωχναν από τα σπίτια μας κ' έκαναν προγραφές των αγαπημένων μας. Να όμως που τώρα τους ελαχε κάτι που αυτοί ποτέ δεν περιμέναμεν, ενώ εμείς πάντα το ευχόμασταν – τους αντι-

14 κρύζουμε με τα όπλα στα χέρια! Κάποτε μας έπιασαν την ώρα που τρώγαμε, την ώρα που κοιμόμασταν, την ώρα που ήμασταν στην Αγορά· άλλοι εξοριστήκαμε όχι μόνο αναίτια, αλλά δίχως να βρισκόμαστε καν στην

πόλη. Γι' αυτό κ' οι θεοί παίρνουν τώρα φανερά το μέρος μας: μέσα στην καλοκαιρία προκαλούνε θύελλα την ώρα που μας συμφέρει· όταν κάνουμε επιχείρηση, λίγοι εμείς εναντίον πολλών εχθρών, θριαμβεύουμε χάρη

15 στην εύνοιά τους· και να τώρα που μας έφεραν σε τοποθεσία όπου οι εχθροί έχουν ν' ανέβουν ανήφορο κ' έτσι δεν μπορούν ούτε δόρατα, ούτε ακόντια να ρίξουν πάνω από τα κεφάλια των μπροστινών τους, ενώ εμείς από ψηλά θα τους φτάνουμε και με δόρατα και μ' ακό-

16 ντια και με πέτρες και θα χτυπήσουμε πολλούς. Θα νόμιζε κανένας ότι με τις πρώτες σειρές τους τουλάχιστον θα χρειαστή να πολεμήσουμε σαν ίσοι προς ίσους· αν όμως εσείς ρίχνετε τα βέλη σας πυκνά-πυκνά, όπως πρέπει, κανένας σας δε θ' αστοχήση – γεμάτος καθώς είν' ο δρόμος από δαύτους. Αυτοί πάλι θα κρύβωνται όλη την ώρα κάτω από τις ασπίδες τους για να προφυλαχτούν – έτσι θα μπορούμε να τους χτυπάμε όπου θέλουμε, σα νάναι τυφλοί, αλλά και να ορμάμε κατα-πάνω

17 τους και να τους γκρεμίζουμε. Εμπρός λοιπόν, άνδρες, αγωνιστήτε με τέτοιο τρόπο, που ο καθένας σας να νιώση ότι σ' αυτόν χρωστάμε το πιο πολύ τη νίκη! Γιατί αυτή, αν θέλη ο Θεός, θα μας δώση πίσω πατρίδα, σπίτια, ελευθερία, τιμές, παιδιά, –σ' όσους έχουν– και γυναίκες. Τρισευτυχισμένοι θάναι στ' αλήθεια όσοι από μας, νικητές, ζήσουν για να δουν τη γλυκύτατη εκείνη μέρα! Ευτυχισμένος όμως κι όποιος σκοτωθή, γιατί σε κανένα –και πλούσιος νάναι– δε θα στηθή μνημείο λαμπρό σαν το δικό του! Όταν λοιπόν έρθη η στιγμή θ' αρχίσω εγώ να τραγουδάω τον παιάνα– και μόλις επικαλεστούμε τον Ενωάλιο ας ορμήσουμε όλοι με μια καρδιά, να ξεπληρώσουμε σ' αυτούς τους ανθρώπους τις προσβολές που μας έκαναν!»

[Μετάφραση: Ρόδης Ρούφος]

Ο ΠΕΙΡΑΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ (Εκδοτικὴ Αθηνών)

ερμηνευτικὰ σχόλια

§1-7

Ἡ ομάδα των «σκληρῶν» του καθεστώτος των τριάκοντα επικράτησε. Ἡ σκληρότητα του καθεστώτος ἔφτασε σε ακραίες μορφές· διώξεις πολιτῶν, καταπάτηση περιουσιῶν ἀπο τους οπαδούς της τυραννίας, εκτελέσεις. Ἄρχισε να οργανώνεται ἡ ἀντίσταση· οἱ διωκόμενοι κατέφευγαν πρώτα στον Πειραιά και ἀπὸ ἐκεῖ ἔξω ἀπὸ τα σύνορα, στα Μέγαρα και κυρίως στη Θήβα.

§1

Όσοι είχαν υποστεί διώξεις στην ύπαιθρο της Αττικής, δεν επιτρεπόταν άλλωστε να μπούνε στο κέντρο της πόλης («... μὴ εἰσιέναι εἰς τὸ ἄστυ»), κατέφευγαν στον Πειραιά. Στην περιοχή του Πειραιά από δεκαετίες είχε διαμορφωθεί παράδοση δημοκρατικής πλειοψηφίας την οποία συγκροτούσαν τα πληρώματα του στόλου, οι έμποροι, οι ναυτικοί και οι μέτοικοι.

Τα Μέγαρα και η Θήβα γέμισαν πρόσφυγες

Ο Ξενοφών περιγράφει ειρωνικά την κατάσταση: οι τριάκοντα, με τις ακρότητές τους γέμισαν και τα Μέγαρα και τη Θήβα από αυτούς που απομακρύνονταν από την Αττική ή, με διαφορετική διατύπωση, «και τα Μέγαρα και η Θήβα πλημμύρισαν από πολιτικούς πρόσφυγες». Όσο μεγάλωνε το κύμα των φυγάδων, άρχισε να διαφαίνεται ο κίνδυνος για το τυραννικό καθεστώς: να οργανωθούν ένοπλες ομάδες πολιτικών προσφύγων. Για να προλάβουν τέτοιο ενδεχόμενο οι Σπαρτιάτες εξέδωσαν αυστηρή διαταγή, όπως παραδίδεται από τον Πλούταρχο στον Βίο του Λυσάνδρου, κεφ. 27: «Λακεδαιμόνιοι έψηφίσαντο... οι φυγάδες Αθηναίοι να οδηγούνται πίσω στην Αθήνα από κάθε κράτος και να θεωρούνται παραβάτες όσοι φέρουν εμπόδια σ' αυτούς που προσπαθούν να τους φέρουν πίσω». Στο ίδιο κείμενο όμως φαίνεται η αντίδραση του κράτους των Θηβών.

Οι Θηβαίοι «άντεψηφίσαντο... ψηφίσματα πρέποντα καὶ ἀδελφὰ (= σύμφωνα) ταῖς Ἡρακλέους καὶ Διονύσου πράξεσιν, οἰκίαν μὲν ἀνεῶχθαι (να είναι ανοιχτή) πᾶσαν καὶ πάλιν ἐν Βοιωτία τοῖς δεομένοις Ἀθηναίων, [] ἂν δέ τις Ἀθήναζε (= στην Αθήνα) διὰ τῆς Βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὄπλα κομίζη, μήτε ὄρᾶν τινὰ Θηβαῖον μήτε ἀκούειν []. Θρασύβουλος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ Φυλὴν καταλαβόντες ἐκ Θηβῶν ὠρμήθησαν,

ὄπλα καὶ χρήματα καὶ τὸ λαθεῖν τὸ ἄρξασθαι (να μην τους πάρουν εἶδηση, οι τύραννοι, προτοῦ αρχίσουν) Θηβαίων αὐτοῖς συμπαρασκευασάντων».

§5

Η αντίδραση κατά του τυραννικού καθεστώτος είναι τόσο έντονη, ώστε μέσα σε ελάχιστες μέρες η δύναμη του Θρασύβουλου στη Φυλή δεκαπλασιάζεται.

§8-10

Οι Τριάκοντα, μετά την πρώτη τους ήττα και βλέποντας τη συνεχή ενίσχυση των δημοκρατικών, προσπαθούν να εξασφαλίσουν καταφύγιο στην Ελευσίνα, σε περίπτωση οριστικής ήττας. Χρησιμοποιούν γι' αυτό παράνομα και αθέμιτα μέσα, με δολιότητα και άσκηση πρωτοφανούς τρομοκρατίας.

§8

Για να πετύχει η συγκέντρωση των κατοίκων της Ελευσίνας (το «μπλόκο»), οι Τριάκοντα εξαπατούν τα θύματά τους· συγκεντρώνουν τους πολίτες, δήθεν, για απογραφή (για να τους στείλουν επιπλέον φρουρούς για προστασία) και ασκούν (αρχικά τουλάχιστον) ψυχολογική βία στον πληθυσμό με την παρουσία των ιππέων.

§9 να ψηφίσουν... φανερά

Ακόμη και στους συνεργάτες του καθεστώτος δεν έχει εμπιστοσύνη ο Κριτίας. Για να μην υπάρξουν «διαρροές ψήφων», εκτός από την (πρωτοφανή) πολυπληθή παρουσία Σπαρτιατών στρατιωτών μέσα στο χώρο του (δήθεν) δικαστηρίου, επιβάλλεται και η φανερή ψηφοφορία. Στο πλήθος των δικονομικών παραβάσεων, σ' αυτή την παρωδία δίκης, πρέπει να προστεθεί κι αυτή την οποία τονίζει ο Λυσίας (Κατά Έρατοσθένους, 52): δικάστηκαν τριακόσιοι άνθρωποι με μια ψηφοφορία, ενώ βασική αρχή δικαίου για το αθηναϊκό κράτος ήταν

ότι δεν εκδίδονται συνολικές αποφάσεις αλλά για τον κάθε κατηγορούμενο χωριστά.

«...ὁ Ἐρατοσθένης..., ἔλθων μετὰ τῶν συναρχόντων εἰς Σαλαμίνα καὶ Ἐλευσῖνά τε τριακόσιους τῶν πολιτῶν ἀπήγαγεν εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ μιᾷ ψήφῳ αὐτῶν ἀπάντων θάνατον κατέγνωσεν».

§10-12

Ο έμπειρος στρατιωτικός Ξενοφών περιγράφει με ακρίβεια και συντομία τις θέσεις και τις κινήσεις των αντιπάλων πριν από τη μάχη.

§11 Μουνιχία

Η περιοχή, ο λόφος (της σημερινής Καστέλας) και το κλειστό λιμάνι (σημερινό Τουρκολίμανο ή Μικρολίμανο) οφείλουν το όνομά τους στον μυθικό βασιλιά της Αττικής Μούνιχο, γιο του Παντοκλέους, οικιστή της περιοχής και ιδρυτή της λατρείας της Μουνιχίας Αρτέμιδος. Η σπουδαιότερη λατρευτική εκδήλωση ήταν τα Μουνίχια και ο μήνας ονομαζόταν Μουνιχιών.

στην Ιπποδάμειο αγορά

Η Ιπποδάμειος αγορά ήταν το κέντρο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής του Πειραιά, του σημαντικότερου εμπορικού κέντρου της Μεσογείου στα χρόνια της ακμής της αθηναϊκής δημοκρατίας. Τα σχέδια της αγοράς και της ευρύτερης περιοχής είχαν κατασκευαστεί στα μέσα του 5ου αι. από τον διάσημο πολεοδόμο Ιππόδαμο τον Μιλήσιο με παραγγελία του Περικλή.

§12-17

Μετά την περιγραφή της παράταξης των δημοκρατικών πριν από τη μάχη, ο Ξενοφών παραθέτει τον σύντομο λόγο του Θρασυβούλου προς τους αγωνιστές της δημοκρατίας. Ο Θρασύβουλος προσπαθεί να τους εγκαρδιώ-

σει, ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν πολλαπλάσιους εχθρούς.

Ο λόγος, χαρακτηριστικό γνώρισμα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, εκφράστηκε με πολλούς τρόπους και κυρίως με τη ρητορεία. Ήδη στον ομηρικό κόσμο το ιδανικό ενός ευπατρίδη ήταν: **μύθων τε ῥητῆρ' ἔμναι πρηκτῆρά τε ἔργων** (να είναι ικανός στον λόγο και στην πράξη) Ιλ. Ι 443. Η εξέλιξη του πολιτισμού ανέβασε τον λόγο σε τελειότητα ως «πειθοῦς δημιουργόν» τον 5ο και τον 4ο αι. π.Χ., κυρίως στην Αθήνα: η εκκλησία του δήμου, τα δικαστήρια, η αγορά, ο Κεραμεικός ήταν οι χώροι που ακουγόταν ο ελληνικός λόγος.

Από την άποψη της τεχνικής, ο Θρασύβουλος χρησιμοποιεί στον λόγο του καίριες αντιθέσεις· από την άποψη των ιδεών, προβάλλει βασικές έννοιες και αξίες της αρχαίας ελληνικής ζωής· ταυτόχρονα δίνει σαφείς οδηγίες για την τακτική της μάχης που θ' ακολουθήσει.

§13-14

Το καθεστώς της βίας και τρόμου κατά την περίοδο της τυραννίας με τις κατασχέσεις περιουσιών, τις προγραφές, τις συλλήψεις, τις εξορίες περιγράφει εύγλωττα και ο Λυσίας κυρίως στα κεφάλαια 95-97 του λόγου «Κατά Ἐρατοσθένους»:

Σ' εσάς, μολονότι πολλά υπάρχουν ακόμα να πω, μόνο αυτά αναφέρω.

Όσοι πάλι κατεβήκατε στον Πειραιά, θυμηθείτε πρώτα την υπόθεση των όπλων: ενώ είχατε πάρει μέρος σε πολλές μάχες σε ξένους τόπους, τα όπλα σας τα στέρησαν όχι εθνικοί σας εχθροί, αλλά αυτοί εδώ, και μάλιστα σε περίοδο ειρήνης· ύστερα σας κήρυξαν έκπτωτους από την πόλη που σας είχαν παραδώσει οι προγονοί σας, και όσο ζούσατε στην εξορία, αυτοί ζητούσαν την έκδοσή σας από διάφορες πόλεις. Για όλα αυτά πρέπει να αισθανθείτε τόση οργή, όση και τον καιρό της εξορί-

ας σας, και να θυμηθείτε και όσα άλλα δεινά υποφέρατε από αυτούς: άλλους έσερναν από την αγορά και άλλους από τόπους λατρείας, και τους σκότωναν· άλλους άρπαξαν βίαια από τα παιδιά, τους γονείς και τις γυναίκες τους, τους ανάγκαζαν να αυτοκτονήσουν και δεν έδιναν καν άδεια να θαφτούν με τα καθιερωμένα έθιμα, πιστεύοντας ότι η δική τους εξουσία θα ήταν μονιμότερη από την τιμωρία των θεών. Και όσοι ξεφύγατε το θάνατο, έχοντας περάσει πολλούς κινδύνους, έχοντας περιπλανηθεί σε πολλές πόλεις και αντιμετωπίζοντας από παντού την άρνηση, χωρίς να έχετε καν τα απαραίτητα για να ζήσετε, άλλοι από σας έχοντας αφήσει τα παιδιά σας σε πατρίδα τώρα εχθρική, άλλοι σε ξένους τόπους, έχοντας γύρω σας πολλούς αντιπάλους, ήρθατε τέλος στον Πειραιά. Ύστερα από πολλούς και μεγάλους κινδύνους, με τη γενναιότητά σας άλλους ελευθερώσατε και άλλους φέρατε πίσω στην πατρίδα.

(Μετάφραση Ν. Χουρμουζιάδη)

§16

Ο Θρασύβουλος είναι βέβαιος ότι οι στρατιώτες του, μολονότι λιγότεροι, έχουν το πλεονέκτημα της θέσης και, αν πολεμήσουν με θάρρος, θα αναγκάσουν τους αντιπάλους να υποχωρήσουν, και καθώς θα τρέχουν στον κατήφορο, για να προστατευθούν από τα ακόντια, τα βέλη και τις πέτρες των δημοκρατικών, θα κρατάνε τις ασπίδες πάνω από τα κεφάλια τους και θα «δίνουν στόχο» με το υπόλοιπο σώμα τους που θα είναι εκτεθειμένο στις βολές των αντιπάλων.

§17 αυτή... θα μας δώσει... και γυναίκες

Η φράση ως προς την εκφραζόμενη ιδέα και τη διατύπωση θυμίζει τον περιώνυμο παιάνα των Αθηναίων, ενώ άρχιζαν την επίθεση στη ναυμαχία της Σαλαμίνας (480 π.Χ.):

ὦ παῖδες Ἑλλήνων ἴτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών.

(Αισχύλου, Πέρσαι 402-405)

ερωτήσεις – ασκήσεις

1. Πώς κρίνετε την πολιτική ενέργεια των Μεγαρέων και των Θηβαίων να δέχονται Αθηναίους πολιτικούς φυγάδες στις χώρες τους; Σε τι οφείλεται αυτή η θεαματική μεταστροφή της πολιτικής τους; (πρβλ. Ἑλλ. 2.11.19 «... μὴ σπένδεσθαι Ἀθηναίοις ἀλλ' ἐξαιρεῖν.»).
2. Εκτός από το «πολιτικό άσυλο» που, σύμφωνα με τις παραδόσεις, προστάτευαν ο Διόνυσος και ο Ηρακλής (η λατρεία τους είχε βαθιές ρίζες στη Θήβα), ποια είναι η πιο εντυπωσιακή παροχή των Θηβαίων προς τους φυγάδες Αθηναίους;
3. Πώς κρίνετε τα επιχειρήματα του Κριτία για να εξασφαλίσει την καταδίκη των κατοίκων της Ελευσίνας;
4. Ποια ήταν η στάση της «κοινῆς γνώμης» απέναντι στις καταδικαστικές αποφάσεις του καθεστώτος; Ποια διαφοροποίηση επήλθε βαθμιαία; Να προσδιοριστούν οι παράγοντες που συνέβαλαν σ' αυτή τη διαφοροποίηση.
5. Η ομιλία του Θρασυβούλου είναι ένας τυπικός ρητορικός λόγος. Να προσδιορίσετε: α) Τα μέρη από τα οποία αποτελείται, β) τον τρόπο με τον οποίο προσπαθεί να εγκαρδιώσει τους συναγωνιστές του, γ) τις βασικές αρχές / αξίες πάνω στις οποίες ο αρχαίος Αθηναίος / Έλληνας στήριζε τη ζωή του.

Θέματα για συζήτηση

- Να διερευνήσετε τους λόγους για τους οποίους οι Τριάκοντα απαγόρευαν την είσοδο στο άστυ στους εκτός καταλόγου πολίτες.
- Πως εξηγείται το γεγονός ότι πολλοί καταδιωκόμενοι, αντίπαλοι του καθεστώτος, έβρισκαν καταφύγιο στον Πειραιά

Ξενοφών (Εκδοτική Αθηνών)

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 4. §18-23

Κείμενο

Η αυτοθυσία του μάντη. Νίκη των δημοκρατικών

18 Ταῦτα δ' εἰπὼν καὶ μεταστραφεὶς πρὸς τοὺς ἐναντίους ἡσυχίαν εἶχε· καὶ γὰρ ὁ μάντις παρήγγελλεν αὐτοῖς μὴ πρότερον ἐπιτίθεσθαι, πρὶν [ἂν] τῶν σφετέρων ἢ πέσοι τις ἢ τρωθείη· «ἐπειδὴν μέντοι τοῦτο γένηται, ἡγήσόμεθα μὲν», ἔφη, «ἡμεῖς, νίκη δ' ὑμῖν ἔσται ἐπομένοις, **19** ἐμοὶ μέντοι θάνατος, ὥς γέ μοι δοκεῖ». Καὶ οὐκ ἐψεύσατο, ἀλλ' ἐπεὶ ἀνέλαβον τὰ ὄπλα, αὐτὸς μὲν ὥσπερ ὑπὸ μοίρας τινὸς ἀγόμενος ἐκπηδήσας πρῶτος, ἐμπέσων τοῖς πολεμίοις ἀποθνήσκει, καὶ τέθαιπται ἐν τῇ διαβάσει τοῦ Κηφισοῦ· οἱ δ' ἄλλοι ἐνίκων καὶ κατεδίωξαν μέχρι τοῦ ὀμαλοῦ. Ἀπέθανον δ' ἐνταῦθα τῶν μὲν τριάκοντα Κριτίας τε καὶ Ἴππόμαχος, τῶν δὲ ἐν Πειραιεῖ δέκα ἀρχόντων Χαρμίδης ὁ Γλαύκωνος, τῶν δ' ἄλλων περὶ ἑβδομήκοντα. Καὶ τὰ μὲν ὄπλα ἔλαβον, τοὺς δὲ χιτῶνας οὐδενὸς τῶν πολιτῶν ἐσκύλευσαν. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἐγένετο καὶ τοὺς νεκροὺς ὑποσπόνδους ἀπεδίδοσαν, προσιόντες ἀλλήλοις πολλοὶ διελέγοντο.

Η προσφώνηση του Κλεόκριτου

20 Κλεόκριτος δὲ ὁ τῶν μυστῶν κῆρυξ, μάλ' εὐφωνος ὢν, κατασιωπησάμενος ἔλεξεν· «Ἄνδρες πολῖται, τί ἡμᾶς ἐξελαύνετε; τί ἀποκτεῖναι βούλεσθε; Ἡμεῖς γὰρ ὑμᾶς κακὸν μὲν οὐδὲν πώποτε ἐποιήσαμεν, μετεσχήμεν δὲ ὑμῖν καὶ ἱερῶν τῶν σεμνοτάτων καὶ θυσιῶν καὶ ἑορτῶν τῶν καλλίστων καὶ συγχορευταὶ καὶ συμφοιτηταὶ γεγενήμεθα καὶ συστρατιῶνται, καὶ πολλὰ μεθ' ὑμῶν κекινδυνεύκαμεν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀμφοτέρων ἡμῶν σωτηρίας τε καὶ ἐλευθε-

21 ρίας. Πρὸς θεῶν πατρῶων καὶ μητρῶων καὶ συγγενείας καὶ κηδεστίας καὶ ἔταιρίας, πάντων γὰρ τούτων πολλοὶ κοινωνοῦμεν ἀλλήλοις, αἰδούμενοι καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους παύσασθε ἀμαρτάνοντες εἰς τὴν πατρίδα, καὶ μὴ πείθεσθε τοῖς ἀνοσιωτάτοις τριάκοντα, οἱ ἰδίων κερδέων ἕνεκα ὀλίγου δεῖν πλείους ἀπεκτόνασιν Ἀθηναίων ἐν ὀκτώ μηνσὶν ἢ πάντες Πελοποννήσιοι δέκα ἔτη πολεμοῦντες.

22 Ἐξὸν δ' ἡμῖν ἐν εἰρήνῃ πολιτεύεσθαι, οὗτοι τὸν πάντων αἴσχιστόν τε καὶ χαλεπώτατον καὶ ἀνοσιώτατον καὶ ἔχθιστον καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις πόλεμον ἡμῖν πρὸς ἀλλήλους παρέχουσιν. Ἄλλ' εὖ γε μέντοι ἐπίστασθε ὅτι καὶ τῶν νῦν ὑφ' ἡμῶν ἀποθανόντων οὐ μόνον ὑμεῖς ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἔστιν οὓς πολλὰ κατεδακρύσαμεν.

Ὁ μὲν τοιαῦτα ἔλεγεν· οἱ δὲ λοιποὶ ἄρχοντες καὶ διὰ τὸ τοιαῦτα προσακούειν τοὺς μεθ' ἑαυτῶν ἀπήγαγον εἰς τὸ ἄστυ.

Διάσπαση των ολιγαρχικῶν

23 Τῇ δ' ὑστεραία οἱ μὲν τριάκοντα πάνυ δὴ ταπεινοὶ καὶ ἔρημοι συνεκάθηον ἐν τῷ συνεδρίῳ· τῶν δὲ τρισχιλίων ὅπου ἕκαστοι τεταγμένοι ἦσαν, πανταχοῦ διεφέροντο πρὸς ἀλλήλους. Ὅσοι μὲν γὰρ ἐπεποιήκεσάν τι βιαιότερον καὶ ἐφοβοῦντο, ἐντόνως ἔλεγον ὡς οὐ χρεῖη καθυφίεσθαι τοῖς ἐν Πειραιεῖ· ὅσοι δὲ ἐπίστευον μηδὲν ἠδικηκέναι, αὐτοὶ τε ἀνελογίζοντο καὶ τοὺς ἄλλους ἐδίδασκον ὡς οὐδὲν δέοιντο τούτων τῶν κακῶν, καὶ τοῖς τριάκοντα οὐκ ἔφασαν χρῆναι πείθεσθαι οὐδ' ἐπιτρέπειν ἀπολλύναι τὴν πόλιν. Καὶ τὸ τελευταῖον ἐψηφίσαντο ἐκείνους μὲν καταπαῦσαι, ἄλλους δὲ ἐλέεσθαι. Καὶ εἶλοντο δέκα, ἓνα ἀπὸ φυλῆς.

γλωσσικά σχόλια

καὶ γὰρ ὁ μάντις παρήγγελλεν = γιατί και ο μάντης συμβούλευε... οι συμβουλές του μάντη πριν από τη μάχη ήταν και αναγκαίες και σεβαστές

τῶν σφετέρων τις = κάποιος από τους δικούς τους (α' πρόσωπο ἡμέτεροι – β' πρόσωπο ὑμέτεροι – γ' πρόσωπο σφέτεροι)

τιτρώσκομαι = τραυματίζομαι

ἡγησόμεθα· ἡγοῦμαι (-έομαι) = προχωράω μπροστά, πρώτος

ψεύδομαι = διαψεύδομαι, βγαίνω ψεύτης

ἐκπηδῶ (-άω) = πηδάω ορμητικά προς τα μπρος

ἐμπίπτω τινὶ = πέφτω πάνω σε κάποιον

μέχρι τοῦ ὀμαλοῦ = ως το ίσιωμα

οἱ ἐν Πειραιεῖ δέκα ἄρχοντες = είχαν διοριστεί από τους τριάκοντα για να στηρίζουν το καθεστώς και στον Πειραιά

σκυλεύω = λαφυραγωγώ, απογυμνώνω τον σκοτωμένο εχθρό

προσιόντες ἀλλήλοις διελέγοντο = πλησιάζοντας μεταξύ τους (οι αντίπαλοι, οι ολιγαρχικοί με τους δημοκρατικούς) συζητούσαν

μύστης = μνημένος στα Ελευσίνια μυστήρια

κατασιωπῶμαι (-άομαι) = επιβάλλω σιωπή

ἱερά = τελετές

σεμνός = σεβαστός < σέβω, σέβομαι, σέβας, σεπτός, εὔσεβής, ἄσεμνος

πατρῶοι καὶ μητρῶοι = θεοὶ που προστάτευαν την οικογένεια του πατέρα ἢ της μητέρας κάποιου Αθηναίου

κηδεστία = συγγένεια ἐξ ἀγχιστείας, συμπεθεριό

κοινωνῶ (-έω) τινί τινος = συμμετέχω μαζί με κάποιον ἄλλο σε κάτι

αἰδοῦμαι (-έομαι) = σέβομαι

ἴδιον κέρδος = προσωπικό κέρδος, ατομικό συμφέρον

ὀλίγου δεῖν = σχεδόν, παρά λίγο· «ὀλίγου δεῖν πλείους» σχεδόν περισσότερους

ἐν ὀκτῶ μηνσὶν = Σεπτ. 404-Απρίλ. 403 π.Χ.

δέκα ἔτη = κατά τον Δεκελεικό πόλεμο (413-404 π.Χ.) Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, στους οκτῶ μήνες της τυραννίας εκτελέστηκαν 1.500 Αθηναῖοι και μέτοικοι

ἔστιν οὓς = μερικούς

προσακούω = ακούω επίσης (εκτός ἀπό τ' ἄλλα)

ἀπήγαγον τοὺς μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὸ ἄστυ = οδήγησαν ξανά στο ἄστυ (στην πόλη της Αθήνας) αὐτοὺς που ἦταν μαζί τους

τὸ συνέδριον = ἡ αἴθουσα των συνεδριάσεων

διαφέρομαι πρὸς τινα = διαφωνῶ με κάποιον «πανταχοῦ διεφέροντο πρὸς ἀλλήλους» = σε ὅλα τα μέρη της πόλης διαφωνοῦσαν μεταξύ τους

ποιῶ τι βιαιότερον = διαπράττω σοβαρό ἀδίκημα

ἐντόνως λέγω = υποστηρίζω ἔντονα, με ἔμφαση (τείνω > τένων, σχοινοτενής, τόνος, τονίζω, τάσις)

καθυφίεμαί τινι = υποχωρῶ σε κάποιον

ἀπολλύναι· του ρ. ἀπόλλυμι = καταστρέφω (ἀπό + ὄλλυμι > ὄλεθρος, ὀλέθριος)

καταπαύω τινά = απολύω κάποιον, του αφαιρώ το αξίωμα (ή την εξουσία)

ἕνα ἀπὸ φυλῆς = έναν από κάθε φυλή

Συναθληταί (Εκδοτική Αθηνών)

ερμηνευτικά σχόλια

§18-22

Ο Ξενοφών δε δίνει λεπτομερή περιγραφή της μάχης. Επικεντρώνει την προσοχή του σε δύο πρόσωπα, στον μάντη και στον κήρυκα των μυστών, στον Κλεόκριτο. Στην ολοζώντανη παρουσίαση των δύο αυτών προσώπων φαίνεται καθαρά ότι στις καλές στιγμές της η αρχαία κοινωνία ήταν μια πραγματική «κοινωνία πολιτών». Το πρώτο δείγμα είναι η εθελούσια θυσία του μάντη. Το δεύτερο, η ομιλία του Κλεοκρίτου προς τους αντιπάλους, με τον πλούτο των λέξεων και των όρων που σημαίνουν κοινωνία, μέθεξη, συμμετοχή.

§18 καὶ γὰρ ὁ μάντης... δοκεῖ

Ο Ξενοφών με θαυμαστή πυκνότητα περιγράφει τη σταση που πήρε ο Θρασύβουλος, την ερμηνεύει (καὶ γὰρ) με τη συμβουλή του μάντη, συνδυάζοντας ευθύ και πλάγιο λόγο. Τα λόγια του μάντη («ἐπειδὰν... δοκεῖ») έχουν το αινιγματικό ύφος της μαντικής: ἐπειδὰν μέντοι τοῦτο γένηται (= όταν όμως συμβεί αυτό, δηλ. κάποιος απ' τους δικούς μας πέσει νεκρός ή πληγωθεί) ἤγησόμεθα μὲν ἡμεῖς (= θα προχωρήσουμε εμείς μπροστά, χωρίς να διευκρινίζει ποιον ή ποιους εννοεί με την αντων. ἡμεῖς) νίκη δ' ὑμῖν ἔσται ἐπομένοις (και σεις που θα ακολουθείτε έχετε τη νίκη), ἔμοι μέντοι θάνατος, ὡς γέ μοι δοκεῖ (εγώ όμως τον θάνατο, καθώς το προαισθάνομαι).

Πέρα όμως από το αινιγματικό ύφος είναι έξοχη και η κλιμάκωση των λόγων του μάντη:

«ἤγησόμεθα μὲν ἡμεῖς - νίκη δ' ὑμῖν ἔσται - ἔμοι μέντοι θάνατος».

Η περίπτωση του θυμίζει τον μάντη Μεγιστία (Ηρόδ. VII 219, 221, 228) που είχε προβλέψει τον θάνατο του, αλλά

έμεινε και θυσιάστηκε· τη στάση του περιέγραψε με θαυμασμό ο Ηρόδοτος και τη δόξασε ο Σιμωνίδης ο Κείος με το επίγραμμα του:

**Μνήμα τόδε κλεινοῖο Μεγιστία, ὄν ποτε Μῆδοι
Σπερχειὸν ποταμὸν κτεῖναν ἀμειψάμενοι (= αφού
πέρασαν)**

**μάντιος, ὃς τότε Κῆρας (= το θάνατο) ἐπερχομένας
σάφα εἰδῶς**

οὐκ ἔτλη Σπάρτης ἡγεμόνας προλιπεῖν

**§19 τοὺς δὲ χιτῶνας οὐδενὸς τῶν πολιτῶν
ἐσκύλευσαν**

μετά τη μάχη οι δημοκρατικοί πήραν τα όπλα των νεκρών αντιπάλων τους, αλλά δεν τους εξευτέλισαν ξεγυμνώνοντάς τους. Η αφαίρεση των ενδυμάτων, το «πλιάτσικο» αυτής της μορφής δεν ήταν άγνωστο στην αρχαιότητα: πρβλ. (οι Τριάκοντα) «οὐδὲ ταφῆς τῆς νομιζομένης εἶασαν τυχεῖν, Λυσία, Κατά Ἐρατοσθένους, 96.

§20-22

Ο Κλεόκριτος στον σύντομο λόγο του κάνει έκκληση στους οπαδούς των ολιγαρχικών να αναλογιστούν τι είδους δεσμοί τους ενώνουν με τους σημερινούς εχθρούς τους, τους δημοκρατικούς της «Φυλής»: δεσμοί μεταξύ ανθρώπων μιας πολιτισμένης κοινωνίας, μεταξύ πολιτών ενός ειρηνικού-δημοκρατικού κράτους. Η συμμετοχή σε θρησκευτικές εκδηλώσεις και τελετές (μετεσχέκαμεν ὑμῖν ἱερῶν θυσιῶν), στην κοινωνική (συγχορευταὶ), σχολική (συμφοιτηταὶ) και στρατιωτική (συστρατιῶται) ζωή· στους αγώνες για την προστασία της πατρίδας («πολλὰ μεθ' ὑμῶν κεκινδυνεύκαμεν») και επίσης η συγγένεια μεταξύ πολλών από τους αντιπάλους εξ αίματος (συγγενείας) ή εξ αγχιστείας (κηδεστίας), η συντροφικότητα σε συλλόγους ή λέσχες (ἔταιρίας), όλοι αυτοί οι δεσμοί (πάντων γὰρ τούτων πολλοὶ

κοινωνοῦμεν ἀλλήλοις), πρέπει να οδηγήσουν τους ολιγαρχικούς να εγκαταλείψουν τους τριάκοντα αἰδοῦμενοι (από σεβασμό σε) θεούς και ανθρώπους. Οι πολλαπλοί αυτοί δεσμοί δηλώνονται στο κείμενο του Ξενοφώντα με το ρήμα μετέχω, σύνθετες λέξεις με την πρόθεση συν-, τον εμπρόθετο προσδιορισμό μεθ' ὑμῶν και με τις καίριες λέξεις κοινωνοῦμεν (κοινός) και αἰδοῦμαι. Σ' αυτό το πλαίσιο το ρήμα αἰδοῦμαι σημαίνει σέβομαι, ντρέπομαι κάποιον μήπως σχηματίσει κακή γνώμη για μένα και το ουσ. αἰδώς, φιλότιμο, σεβασμό προς την κοινή γνώμη. Η ἔταιρία (εταίρος = σύντροφος), η φιλία, η σχέση φίλων και συντρόφων είναι έννοια βασική για τους αρχαίους Έλληνες ήδη από τα ομηρικά κείμενα, π.χ. στο προοίμιο της Οδύσσειας:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα
πολλὰ

πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν,
ἀρνύμενος ἦν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων·

ἀλλ' οὐδ' ὡς ἐτάρους ἐρρύσατο, ἰέμενός περ.

Ο Οδυσσεύς δεν είναι μόνο πολύτροπος, όπως τον ήθελε η προεπική παράδοση, ούτε μόνο πορθητής, όπως τον ήθελαν οι ραψωδοί πριν απ' τον Όμηρο, αλλά είναι και φιλέταιρος, όπως τον θέλει ο Όμηρος στην Οδύσσεια.

Στην Αθήνα του 5ου αι. υπήρχαν ἔταιρία δηλ. τοπικοί σύλλογοι, λέσχες για πολίτες της ίδιας, συνήθως, πολιτικής παράταξης.

ερωτήσεις - ασκήσεις

1) Ποιοι είναι οι δεσμοί που δένουν τους Αθηναίους μεταξύ τους, σύμφωνα με όσα είπε ο Κλεόκριτος; Πώς χαρακτήρισε τους τριάκοντα; Ποια ήταν η αντίδραση των ηγετών των αντιπάλων;

2) Υπογραμμίστε τη σωστή ανάλυση σε δευτερεύουσα πρόταση της μετοχής: μεταστραφείς (§18)

ἐπεὶ μετεστράφη
ὅταν μεταστραφῆ
ἵνα μεταστραφείη
ὅτι μετεστράφη

3) Να συνδέσετε κάθε λέξη - φράση της στήλης Α με την αντίστοιχη της νέας ελληνικής της στήλης Β.

A

- (1) ἡσυχίαν ἔχω
- (2) ἐτρώθη
- (3) ἡγησόμεθα
- (4) τέθαπται
- (5) διάβασις
- (6) ὑπόσπονδος
- (7) προσιόντες
- (8) διελέγοντο

B

- α) προστατευόμενος από συνθήκη
- β) συζητούσαν
- γ) περιμένω / δεν κάνω τίποτα
- δ) έχει ταφεί
- ε) τραυματίστηκε
- στ) πλησιάζοντας
- ζ) θα προηγηθούμε
- η) πέρασμα

4) Να καταγραφούν οι ρηματικοί τύποι που δηλώνουν τις δραστηριότητες των πολεμιστών στις διάφορες φάσεις της μάχης (§19) και να γραφούν στο α' πληθ. πρόσ. του αορ. της οριστικής.

5) Κάνετε τις κατάλληλες συνδέσεις της στήλης Α (§ 20-22) με τις στήλες Β και Γ (σύμφωνα με το παράδειγμα, § 20-23)

Η λέξη:	είναι:	συμπληρ./προσδιορ.
A	B	Γ
1) κῆρυξ	α) προσδ. σκοπού	I) μετεσχῆκαμεν
2) θυσιῶν	β) υποκείμενο	II) κοινωνοῦμεν
3) ὑπὲρ τῆς σωτηρίας	γ) επιθ. προσδιορ.	III) πόλεμον
4) ἀλλήλοις	δ) αντικείμενο	IV) κекινδυνεύκαμεν
5) αἴσχιστον	ε) αντικείμενο	V) ἔλεξεν

6) Να συνδέσετε τις λέξεις της στήλης A (§ 20-22) με την αντίστοιχη σχέση που δηλώνεται στη στήλη B.

A	B
Η λέξη/φράση	δηλώνει σχέση
1. μετεσχῆκαμεν	α. με τους θεούς
2. θυσία	β. συμμετοχής
3. συγχορευταὶ	γ. συγγένειας
4. συμφοιτηταὶ	δ. φιλική
5. συστρατιῶται	ε. εργασιακού χώρου
6. συγγένεια	στ. πολιτική
7. κηδεστία	ζ. εχθρική
8. ἔταιρία	
9. κοινωνοῦμεν	
10. αἰδοῦμαι	
11. πείθομαι τοῖς τριάκοντα	
12. πολεμῶ	
13. πολιτεύομαι	
14. ἀνοσιώτατος	

7) Οι λόγοι του Κλεόκριτου (§20-22) να γραφούν με τις αλλαγές: ἡμεῖς = ἐγώ, ὑμεῖς = σύ

8) «ἀμαρτάνοντες εἰς τὴν πατρίδα» (= εἰς βάρος της πατρίδας). Ποιο συγκεκριμένο νόημα δίνει ο Κλεόκριτος στη λέξη «πατρίς»;

9) Πώς χαρακτηρίζει ο Κλεόκριτος τον εμφύλιο πόλεμο και γιατί; Να γράψετε τα επίθετα που χρησιμοποιεί στις πλάγιες πτώσεις του πληθυντικού στα τρία γένη και στους τρεις βαθμούς.

10) Να δικαιολογήσετε τη χρήση των προσωπικών αντωνυμιών της §22. Σε ποιους αναφέρεται ο κάθε τύπος; Τι πετυχαίνει ο Κλεόκριτος, χρησιμοποιώντας τόσο εύστοχα τις αντωνυμίες;

11) Να συνδέσετε τους επιρρηματικούς προσδιορισμούς της στήλης A (§23) με τους χαρακτηρισμούς της στήλης B.

A	B
1) Τῆ ὕστεραία	α) του τόπου (στάση)
2) πάνυ	β) του ποσού
3) ἐν τῷ συνεδρίῳ	γ) του τόπου (προέλευση)
4) ἀπὸ φυλῆς	δ) τρόπου
5) ἐντόνως	ε) χρόνου

12) Να συνδέσετε τους ρηματικούς τύπους της στήλης A (§ 23) με τους γραμματικούς χαρακτηρισμούς της στήλης B.

A	B
1) τεταγμένοι	α) γ' πληθ. πρ. αορ. μέσης φωνής
2) ἐπεποιήκεσαν	β) απαρ. ενεστώτα ενεργ. φων.
3) διεφέροντο	γ) απαρ. αορ. μέσης φων.
4) καθυφίεσθαι	δ) μετοχή παρακ. παθ. φων.
5) ἐπίστευον	ε) γ' πληθ. πρ. παρατ. μέσης φων.
6) ἡδίκηκέναι	στ) απαρ. ενεστώτα μέσ. φων.
7) δέοιντο	ζ) γ' πλ. πρόσ. παρατ. ενεργ. φων.
8) πείθεσθαι	η) γ' πλ. πρόσ. ενεστ. ευκτ. μέσ. φ.
9) ἀπολλύναι	θ) απαρ. ενεστ. μέσ. φων.
10) ἐψηφίσαντο	ι) γ' πλ. πρόσ. υπερσ. ενεργ. φων.
11) ἐλέσθαι	ια) απαρ. παρακ. ενεργ. φων.

13) Η §23 να γραφεί με τις αλλαγές: Οί τριάκοντα = Ἄριστοτέλης, ὅσοι = ὅστις.

14) Ποια κατάσταση επικράτησε στην ηγετική ομάδα του τυραννικού καθεστώτος και σ' αυτούς που το στήριζαν μετά την ήττα στον Πειραιά;

15) Με ποιες λέξεις των §20-22 έχουν ετυμολογική σχέση οι παρακάτω λέξεις της ΝΕ: απέλαση, γένος, επικερδής, επιστήμη, μέτοχος, πατέρας, φοιτώ, χορός.

Θέματα για συζήτηση

- Ποιο νόημα θα μπορούσαμε να δώσουμε στη φράση «ἀμαρτάνειν εἰς τὴν πατρίδα» (§21).

- Ἐχοντας υπόψη τις ευκαιρίες «κοινωνικοποιήσεως» ενός νεαρού Αθηναίου, να σχολιάσετε τα λόγια του μάντη.

Συγχορευταί (Εκδοτική Αθηνών)

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 4. §24-36

Περίληψη

Οι «τριάκοντα» έφυγαν από την Αθήνα και εγκαταστάθηκαν στην Ελευσίνα. Οι Δέκα μαζί με τους αρχηγούς των ιππέων ανέλαβαν τη διακυβέρνηση της Αθήνας και μέσα σε κατάσταση εσωτερικών διαφωνιών και καχυποψίας ετοιμάζονταν να αντιμετωπίσουν γενική επίθεση των δημοκρατικών. Μετά από ορισμένες αψιμαχίες οι Τριάκοντα από την Ελευσίνα και οι Τρισχίλιοι από την Αθήνα ζήτησαν βοήθεια από τη Σπάρτη εναντίον των δημοκρατικών. Ο Λύσανδρος φρόντισε να τους δοθεί δάνειο εκατό ταλάντων και έπεισε τους εφόρους να οριστεί ο ίδιος αρμοστής για την Αθήνα και ναύαρχος ο αδελφός του Λίβυς. Το ναυτικό της Σπάρτης απέκλεισε και πάλι τον Πειραιά. Οι Βοιωτοί και οι Κορίνθιοι αρνήθηκαν να μετάσχουν στην εκστρατεία με τον ισχυρισμό ότι οι δημοκρατικοί της Αθήνας δεν είχαν κάνει τίποτε αντίθετο προς τους όρους της συνθήκης παράδοσης της πόλης.

Στη δυσάρεστη για τους δημοκρατικούς τροπή, παρενέβη ο βασιλιάς της Σπάρτης Πausανίας. Έκρινε ότι, αν πετύχαινε ο Λύσανδρος, και δόξα προσωπική θα κέρδιζε και θα κατακτούσε την Αθήνα. Οργάνωσε λοιπόν ο ίδιος εκστρατευτικό σώμα, έπεισε τρεις εφόρους να τον ακολουθήσουν και εισέβαλε στην Αττική. Παρά τις ένοπλες συγκρούσεις στην περιοχή του Πειραιά, επιδίωξε συμβιβαστική λύση: έστειλε εκπροσώπους των δημοκρατικών και δύο ολιγαρχικούς από την Αθήνα στη Σπάρτη για διαπραγματεύσεις. Αμέσως μετά έστειλαν και οι Δέκα από την Αθήνα επίσημους εκπροσώπους.

Βιβλίο 2. Κεφάλαιο 4. §37-43

Κείμενο

Διαπραγματεύσεις και συμφωνία για τη συμφιλίωση

37 Ἐπεὶ μέντοι οὗτοι ὤχοντο εἰς Λακεδαίμονα, ἔπεμπον δὴ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐκ τοῦ ἄστεως λέγοντας ὅτι αὐτοὶ μὲν παραδιδόασι καὶ τὰ τείχη ἃ ἔχουσι καὶ σφᾶς αὐτοὺς Λακεδαιμονίοις χρῆσθαι ὅ τι βουλονται· ἀξιοῦν δ' ἔφασαν καὶ τοὺς ἐν Πειραιεῖ, εἰ φίλοι φασὶν εἶναι Λακεδαιμονίοις, παραδιδόναί τόν τε Πειραιᾶ καὶ

38 τὴν Μουνιχίαν. Ἀκούσαντες δὲ πάντων αὐτῶν οἱ ἔφοροι καὶ οἱ ἔκκλητοι, ἐξέπεμψαν πεντεκαίδεκα ἄνδρας εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπέταξαν σὺν Πausανίᾳ διαλλάξαι ὅπῃ δύναιντο κάλλιστα. Οἱ δὲ διήλλαξαν ἐφ' ὧτε εἰρήνην μὲν ἔχειν ὡς πρὸς ἀλλήλους, ἀπιέναι δὲ ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστον πλὴν τῶν τριάκοντα καὶ τῶν ἑνδεκα καὶ τῶν ἐν Πειραιεῖ ἀρξάντων δέκα. Εἰ δὲ τινες φοβοῖντο τῶν ἐξ ἄστεως, ἔδοξεν αὐτοὺς Ἐλευσίνα κατοικεῖν.

Αντιπαράθεση Δήμου και Ολιγαρχικῶν

39 Τούτων δὲ περανθέντων Πausανίας μὲν διῆκε τὸ στράτευμα, οἱ δ' ἐκ τοῦ Πειραιῶς ἀνελθόντες σὺν τοῖς ὅπλοις εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἔθυσαν τῇ Ἀθηνᾶ. Ἐπεὶ δὲ κατέβησαν ἐκκλησίαν ἐποίησαν οἱ στρατηγοί, ἔνθα δὴ ὁ Θρασύβουλος ἔλεξεν·

40 Ὑμῖν, ἔφή, ὧ ἐκ τοῦ ἄστεως ἄνδρες, συμβουλεύω ἐγὼ γνῶναι ὑμᾶς αὐτούς. Μάλιστα δ' ἂν γνοίητε, εἰ ἀναλογίσαισθε ἐπὶ τίνι ὑμῖν μέγα φρονητέον ἐστίν, ὥστε ἡμῶν ἄρχειν ἐπιχειρεῖν. Πότερον δικαιότεροί ἐστε; Ἄλλ' ὁ μὲν δῆμος πενέστερος ὑμῶν ὢν οὐδὲν πώποτε ἔνεκα χρημάτων ὑμᾶς ἠδίκησεν· ὑμεῖς δὲ πλουσιώτεροι πάντων ὄντες πολλὰ καὶ αἰσχρὰ ἔνεκα κερδέων πεποιθήκατε. Ἐπεὶ δὲ δικαιοσύνης οὐδὲν ὑμῖν προσήκει, σκέψασθε

41 εἰ ἄρα ἐπ' ἀνδρεία ὑμῖν μέγα φρονητέον· καὶ τίς ἄν καλλίων κρίσις τούτου γένοιτο ἢ ὡς ἐπολεμήσαμεν πρὸς ἀλλήλους; Ἀλλὰ γνώμη φαίητ' ἄν προέχειν, οἱ ἔχοντες καὶ τεῖχος καὶ ὄπλα καὶ χρήματα καὶ συμμάχους Πελοποννησίουσιν ὑπὸ τῶν οὐδὲν τούτων ἔχόντων περιελήλασθε; Ἄλλ' ἐπὶ Λακεδαιμονίοισι δὴ οἴεσθε μέγα φρονητέον εἶναι; Πῶς, οἴγε ὥσπερ τοὺς δάκνοντασιν κύνας κλοιῶ δῆσαντες παραδιδόασιν, οὕτω κάκεῖνοι ὑμᾶσιν παραδόντες τῷ ἡδίκημένῳ τούτῳ δήμῳ οἴχονται ἀπιόντες;

42 Οὐ μέντοι γε ὑμᾶσιν, ὦ ἄνδρες, ἀξιῶ ἐγὼ ὧν ὁμωμόκατε παραβῆναι οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καλοῖσιν ἐπιδείξαι, ὅτι καὶ εὖορκοι καὶ ὄσιοί ἐστε.

Εἰπὼν δὲ ταῦτα καὶ ἄλλα τοιαῦτα, καὶ ὅτι οὐδὲν δέοι ταραττεσθαι, ἀλλὰ τοῖς νόμοις τοῖς ἀρχαίοις χρῆσθαι, ἀνέστησε τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ στέρηση τῆς Δημοκρατίας

43 Καὶ τότε μὲν ἀρχὰς καταστησάμενοι ἐπολιτεύοντο· ὑστέρῳ δὲ χρόνῳ ἀκούσαντες ξένους μισθοῦσθαι τοὺς Ἐλευσίνοι, στρατευσάμενοι πανδημεὶ ἐπ' αὐτοὺς τοὺς μὲν στρατηγοὺς αὐτῶν εἰς λόγους ἐλθόντασιν ἀπέκτειναν, τοῖς δὲ ἄλλοις εἰσπέμπσαντες τοὺς φίλους καὶ ἀναγκαίους ἔπεισαν συναλλαγῆναι. Καὶ ὁμόσαντες ὄρκους ἢ μὴ μὴ μνησικακήσειν, ἔτι καὶ νῦν ὁμοῦ τε πολιτεύονται καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένει ὁ δῆμος.

γλωσσικά σχόλια

ἔπεμπον· πέμπω = στέλνω αντιπροσώπους

οἱ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ = οἱ αρμόδιοι του επίσημου κράτους, οἱ ολιγαρχικοί

οἱ ἔκκλητοι = ἡ μικρὴ συνέλευση, ἐπιτροπὴ ἐκλεγμένων αντιπροσώπων τῆς Ἀπέλλας

ἐπέταξαν ἐπιτάσσω = διατάζω, δίνω εντολή

σὺν Πausανία = με τη συνεργασία, υπό την επίβλεψη του Πausανία

διαλλάσσω = συμφιλιώνω

ἐφ' ὧτε + απρμφ. = υπό τον όρο να...

ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος = ο καθένας στο σπίτι του

τινές... τῶν ἐξ ἄστεως = γεν. διαιρ.

περαίνω τι = τελειώνω, ολοκληρώνω κάτι

διήκε· διήμι = (αντικ. το στράτευμα) διαλύω, απολύω

ἀνελθόντες σὺν τοῖς ὅπλοις εἰς τὴν ἀκρόπολιν = η «παρέλαση της νίκης» των δημοκρατικών, φθινόπωρο, Σεπτ. 403 π.Χ.

ἐπὶ τίνι = για ποιο λόγο (επί + δοτ. προσδ. της αιτίας)

μέγα φρονῶ = καυχιέμαι, σκέφτομαι αλαζονικά

πότερον = για ποιο λόγο (από τους παρακάτω)

πένης (-ητος) = φτωχός

οὐδὲν δικαιοσύνης προσήκει ὑμῖν = δεν έχετε καμιά σχέση με τη δικαιοσύνη

σκέψασθε· σκοποῦμαι = εξετάζω· <σκοπός, σκοπιά, σκέψις

κρίσις τούτου = γεν. αντικ., κρίση γι' αυτό, περί αυτού, δηλ. για την ανδρεία

γνώμη = κρίση, πνευματική ικανότητα, ευφυΐα

περιελήλασθε· περιελαύνομαι = καταπονούμαι, νικιέμαι

περιελαύνω = περικυκλώνω και συλλαμβάνω

οἶγε... κάκεῖνοι = δηλ. οι Λακεδαιμόνιοι

δάκνω = δαγκώνω

κλοιός = (ξύλινο) περιλαίμιο για επιθετικά σκυλιά

παραδιδόασιν = υποκ. τινές, οι άνθρωποι

οΐχονται άπιόντες = σηκώθηκαν κι έφυγαν, έφυγαν βιαστικά

ού μέντοι γε ύμᾶς = αλλά όμως εσείς (ο Θρασύβουλος απευθύνεται τώρα στους δημοκρατικούς)

όμωμόκατε' όμνυμι = ορκίζομαι

πρός τοῖς ἄλλοις... = εκτός από τα άλλα

εΰορκος, -ον = αυτός που τηρεί τον όρκο του

όσιος, -α, -ον = αυτός που σέβεται τους θεούς

άνίστημι τήν έκκλησίαν = λύω τη συνεδρίαση της Εκκλησίας

ύστέρω χρόνω = αργότερα (401 π.Χ.)

οἱ Έλευσίνοι = (δοτ. του τόπου) αυτοί που ήταν στην Ελευσίνα, οι (αμετανόητοι) ολιγαρχικοί

στρατεύονται πανδημεῖ = εκστρατεύουν με όλες τις (διαθέσιμες) δυνάμεις, με γενική επιστράτευση

εἰς λόγους έλθόντας = όταν ήλθαν για διαπραγματεύσεις

οἱ άναγκαῖοι = οι συγγενείς

ἤ μὴν = εισάγει εκφράσεις που δηλώνουν όρκο («αληθινά»)

μνησικακῶ (-έω) = «κρατάω κακία», θυμάμαι παλιά αδικήματα

όμοῦ πολιτεύονται = ζουν μαζί (αρμονικά) ως πολίτες

ερμηνευτικά σχόλια

§37-43

Ο αγώνας των δημοκρατικών έφερε την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Αθήνα. Σ' αυτό συνέβαλε και η επίσημη εξωτερική πολιτική της Σπάρτης, εξουδετερώνοντας τις προσωπικές βλέψεις και απόψεις του Λυσάνδρου.

οὔτοι

Οι αντιπρόσωποι των δημοκρατικών από τον Πειραιά με εξουσιοδότηση για διαπραγματεύσεις και δύο «πολίτες» από την Αθήνα που πήγαιναν στη Σπάρτη ως άτομα

λέγοντας ὅτι αὐτοὶ... Μουνιχίαν

Ο Ξενοφών δεν αναφέρει τι πρότειναν στη Σπάρτη οι εκπρόσωποι των δημοκρατικών και οι δύο ολιγαρχικοί, οι έμπιστοι του Πausανία. Οι επίσημοι εκπρόσωποι των Δέκα πάντως προχωρούσαν σε ακραίες προσφορές «μειοδοσίας»: να παραδοθούν άνευ όρων αυτοί στους Λακεδαιμονίους και να παραδώσουν και οι αντίπαλοι ὅ,τι είχαν καταλάβει (= απελευθερώσει) ως τότε.

§38 ἐξέπεμψαν πεντεκαίδεκα ἄνδρας

Οι δεκαπέντε ειδικοί απεσταλμένοι της Σπάρτης, υπό την επίβλεψη του Πausανία, εκτέλεσαν τη γενική, αλλά σαφή, εντολή των εφόρων: «διαλλάξει ὅπῃ δύναιντο κάλλιστα» (να συμφιλιώσουν τους αντιπάλους με τον καλύτερο δυνατό τρόπο).

ἀπιέναι ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστον

Να πάει ο καθένας στο σπίτι του. Ακυρώνονται οι κατασχέσεις και καταπατήσεις περιουσιών που είχαν κάνει οι τριάκοντα.

πλὴν τῶν τριάκοντα καὶ τῶν ἑνδεκα καὶ τῶν ἑν Πειραιεῖ

Ὅσοι ἀπὸ τους τριάκοντα εἶχαν ἀπομείνει καὶ εἶχαν καταφύγει στὴν Ἐλευσίνα, οἱ ἑνδεκα (βλ. κεφ. 3, 54) καὶ οἱ δέκα ἐμπιστοὶ τῶν τριάκοντα ποὺ κυβερνοῦσαν τὸν Πειραιᾶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τυραννίας ἐξαιρέθηκαν ἀπὸ τὰ «μέτρα εἰρηνεύσεως». Μποροῦσαν νὰ παραμείνουν στὴν Ἐλευσίνα, ἀλλὰ τοὺς ἀπαγορεύθηκε ἡ παραμονὴ στὴν Ἀθήνα.

§39 οἱ δ' ἐκ τοῦ Πειραιῶς... τῇ Ἀθηνᾶ

Ἡ παρέλαση τῶν νικητῶν, με τὸν οπλισμὸ τοὺς, καὶ ἡ ἀνοδὸς τοὺς στὴν Ἀκρόπολη καταλήγει σὲ εὐχαριστήρια θυσία στὴν Ἀθηνᾶ Πολιάδα, τὴν πολιούχο.

§40 ἐπὶ τίνι ὑμῖν μέγα φρονητέον ἐστίν

Ὁ Θρασύβουλος ζητᾷ ἀπὸ τοὺς ολιγαρχικοὺς νὰ ἀναλογιστοῦν, νὰ σκεφτοῦν καλὰ τὰ αἷτια τοῦ κομπασμοῦ τοὺς, τι εἶναι ἐκεῖνο ποὺ τοὺς κάνει τόσο ὑπεροπτικοὺς. Τοὺς χαρακτηρίζαν με διάφορα τιμητικὰ ἐπίθετα, ὅπως ἀγαθοί, ἄριστοι, καλοὶ κάγαθοί, κράτιστοι, γενναῖοι, γνώριμοι, ἐπιεικεῖς, εὐγενεῖς, ἐσθλοί. Ὁ Θρασύβουλος ξεχωρίζει τέσσερα πλεονεκτήματα ἢ ἀρετὲς καὶ καταρρίπτει τὴν ἀποψη ὅτι αὐτὰ χαρακτηρίζουν τοὺς ολιγαρχικοὺς. Ἀντίθετα ὁ «δῆμος», ὁ λαός, ἀπέδειξε ὅτι ὑπερτερεῖ σὲ ὅλα: 1) «δικαιοσύνη», 2) «ἀνδρεία», 3) «γνώμη» (= κρίση, εὐφυΐα §41) καὶ τέλος 4) στὴ φιλία πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Βασικὴ ἀρετὴ γιὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμον (καὶ ἡ ὁποία ἰδιαίτερα προβάλλεται ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα) ἦταν ἡ δικαιοσύνη. Στὸν λόγο τοῦ Θρασυβούλου ἀκούγεται τέσσερις φορές: δικαιοῦτεροι, ἡδίκησεν, δικαιοσύνη, ἡδικημένω.

§42 τοῖς νόμοις τοῖς ἀρχαίοις χρῆσθαι

Με τὴν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας ἐπανερχεται καὶ ἡ νομιμότητα.

§43 ἀρχὰς καταστησάμενοι ἐπολιτεύοντο

Αφού εγκατέστησαν ἄρχοντες (σύμφωνα με τους δημοκρατικούς θεσμούς) ζούσαν ομαλή πολιτική ζωή. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι Αθηναῖοι θεώρησαν το ἔτος μέσα στο οποίο περιλαμβάνεται η οχτάμηνη τυραννία ως «ἀναρχον» (Ξεν. Ελλ. 2.3.1), δηλ. χωρίς επώνυμο ἄρχοντα. Αυτό σήμαινε ότι διέγραφαν από την ιστορική συνέχεια των θεσμών τους το ἔτος της παράνομης κατοχής και της εγκληματικής διαχείρισης της εξουσίας.

καὶ ὁμόσαντες ὄρκους ἧ μὴν μὴ μνησικακήσειν... καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένει ὁ δῆμος

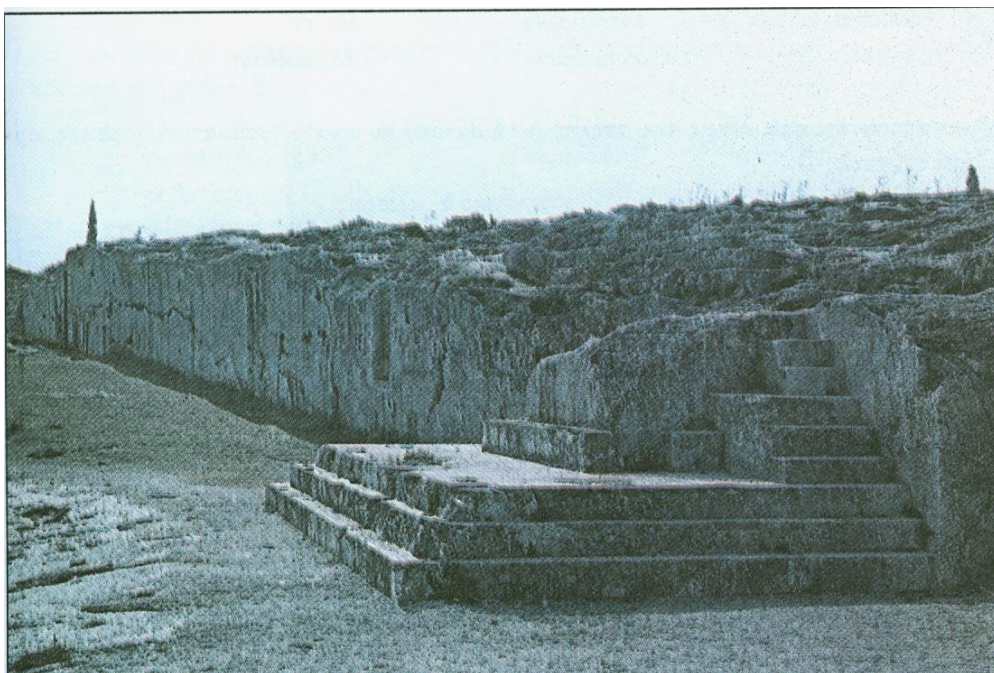
Στο τέλος του δεύτερου βιβλίου των «Ἑλληνικῶν» ο Ξενοφών συμπυκνώνει σε δύο γραμμές το ἦθος της αποκαταστημένης δημοκρατίας. Η δημοκρατία είναι το πολίτευμα της ισορροπίας, της συναίρεσης των αντιθέσεων· και είναι γνωστό πως οι Ἕλληνες ρέπουν στις αντιθέσεις / αντιπαραθέσεις. Χαρακτηριστική ἔκφραση αυτής της ροπῆς είναι η ὑπαρξη των δύο αντιθετικῶν συνδέσμων μέν-δέ (Συντακτικό §146-147). Ἄλλωστε η Ἰλιάδα ἔχει εκφράσει ποιητικά αυτήν την τάση· το προοίμιό της είναι χαρακτηριστικό:

Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος,
ούλομένην, ἣ μυρὶ Ἄχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἠρώων, αὐτοὺς δὲ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν
οἴωνοῖσί τε πᾶσι, Διὸς δ' ἔτελείετο βουλή,
ἔξ οὔ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἄτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

Και ἐδώ, λοιπόν, μῆνις (= αδιάλλακτη οργή), διάσταση και ἔρις και οι τρομερές συνέπειές τους· στο τέλος ὅμως ἐπέρχεται και ἐδώ η συμφιλίωση, οι αντιθέσεις ισορροπούν. Αυτό είναι το πλεονέκτημα της δημοκρατίας από όπου απορρέει το ἦθος της.

Στο σημείο αυτό, της συμφιλίωσης, τελειώνει το δεύτερο βιβλίο των «Ἑλληνικῶν» του Ξενοφῶντα και αρχίζει το τρίτο βιβλίο με τη φράση «Ἡ μὲν δὴ Ἀθήνησι στάσις οὕτως ἐτελεύτησεν». Στη συνέχεια ο Κύρος ζήτησε στρατιωτική βοήθεια από τους Σπαρτιάτες, για να πραγματοποιήσει τα φιλόδοξα σχέδιά του. Η δεύτερη παράγραφος (Βιβλ. 3.1.2) αποτελεί σύντομη αναφορά στο άλλο πασίγνωστο έργο του Ξενοφώντος, στην «Κύρου Ανάβαση»: («ὡς μὲν οὖν Κῦρος στρατευμά τε συνέλεξε καὶ τοῦτ' ἔχων ἀνέβη ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν, καὶ ὡς ἡ μάχη ἐγένετο, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεσώθησαν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ θάλατταν, Θεμιστογένει τῷ Συρακοσίῳ γέγραπται»).

Ο Πλούταρχος, στο δοκίμιό του «Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι» 345C, προβάλλει την άποψη ότι ο Ξενοφών χρησιμοποίησε το ψευδώνυμο Θεμιστογένης, γιατί με το πραγματικό όνομα το βιβλίο θα έχανε την αξιοπιστία του, εφόσον τονίζεται η προσωπική συμβολή του συγγραφέα στη διάσωση των μυρίων.

Ο λόφος της Πνύκας και το βήμα των ρητόρων της εκκλησίας (Εκδοτική Αθηνών)

ερωτήσεις - ασκήσεις

1) Τι απαίτησαν οι «ἐκ τοῦ ἄστεως» (οι ολιγαρχικοί) από τους «ἐν Πειραιεῖ» (τους δημοκρατικούς;)

2) Ποιες ήταν οι πρώτες ενέργειες των δημοκρατικών; Ως προς τι συγκρίνει ο Θρασύβουλος δημοκρατικούς και ολιγαρχικούς;

3) Κάνετε τις κατάλληλες συνδέσεις της στήλης Α (§ 37-38) με τις στήλες Β και Γ (όπως στο παράδειγμα).

A	B	Γ
η λέξη/φράση	είναι	συμπληρ./προσδιορ.
σφᾶς αὐτοῦς	αντικείμενο	παραδιδόασι
χρῆσθαι	υποκείμενο	ἐπέταξαν
ἀξιοῦν	αντικείμενο	παραδιδόναι
τὴν Μουνηχίαν	προσδ. σκοπού	ἔφασαν
διαλλάξαι	αντικείμενο	ἔδοξεν
κατοικεῖν	αντικείμενο	παραδιδόασι

4) Να αποδώσετε στις λέξεις της στήλης Α (§37-38) το σωστό γραμματικό χαρακτηρισμό από τη στήλη Β.

ἐπεὶ	ουσιαστικό α' κλίσεως
ἄστεως	ουσιαστικό γ' κλίσεως
σφᾶς αὐτοῦς	απαρέμφατο αορίστου
ἀξιοῦν	απαρέμφατο μέλλοντα
χρῆσθαι	χρονικός σύνδεσμος
ὅ,τι	αιτιολογικός σύνδεσμος
ὅπη	αυτοπαθητική αντωνυμία
εἰρήνην	αναφορικό επίρρημα
ἕκαστον	αόριστη αντωνυμία
	αναφορική αντωνυμία
	υποθετικός σύνδεσμος
	μετοχή
	οριστική αντωνυμία

5) α) Με ποιες ενέργειες επιδίωξαν οι Λακεδαιμόνιοι τη συμφιλίωση των αντιπάλων παρατάξεων στην Αθήνα;

β) Να γράψετε τους ρηματικούς τύπους που δηλώνουν τις ενέργειες αυτές στο γ' πληθ. πρόσ. του ενεστώτα της οριστικής, χρησιμοποιώντας φράσεις του κειμένου, π.χ. α) ἐκπέμπουσι πέντε καὶ δέκα ἄνδρας εἰς Ἀθήνας.

6) Αποδώστε στις αντωνυμίες της στήλης Α (§39-42) τους χαρακτηρι-σμούς της στήλης Β.

A	B
τούτων	προσωπική
ὑμῖν	δεικτική
ἐγὼ	οριστική / επαναληπτική
ὑμᾶς αὐτοὺς	αυτοπαθητική
τίνι	αλληλοπαθητική
ἡμῶν	κτητική
οὐδέν	ερωτηματική
ὑμεῖς	αόριστη / επιμεριστική
πάντων	αναφορική
ἀλλήλους	
ἐκεῖνοι	
ῶν	
τοῖς ἄλλοις	
τοιαῦτα	

7) Να συνδέσετε τις μετοχές της στήλης Α (§39-42) με τη σωστή ανάλυσή τους σε δευτερ. πρόταση στη στήλη Β.

A
περανθέντων (§39)
πενέστερος ὤν (§40)
τοὺς δάκνοντας (§41)
παραδόντες (§41)

B
οἱ παρέδωσαν
εἰ καὶ παρέδωσαν
ἐπεὶ ἐπεράνθησαν
οἱ δάκνουσι
εἰ καὶ πενέστερός ἐστι
ἐπεὶ παρέδοσαν
ἐπεὶ πενέστερός ἐστι
εἰ δάκνουσι
εἰ περανθείησαν

8) Να γραφεί το κείμενο της §40 με την αλλαγή ὑμῖν = σοί.

9) Με ποια επιχειρήματα ανατρέπει ο Θρασύβουλος την άποψη των ολιγαρχικών ότι έχουν τις αρετές για τις οποίες καυχώνται;

10) «Μάλιστα δ' ἄν γνοιήτε... ἐπιχειρεῖν»: Τι δηλώνει ο υποθετικός λόγος; Να γραφτεί και στα άλλα είδη.

11) Συνδέστε τις λέξεις-φράσεις της στήλης A (§43) με τους χαρακτηρισμούς που βρίσκονται στη στήλη B.

A
ἀρχὰς
πανδημεὶ
ἐπ' αὐτοὺς
τοὺς στρατηγοὺς
εἰσπέμψαντες
ὁμόσαντες
τοῖς ὄρκοις

B
επιρρ. προσδ. τρόπου
αντικείμενο
αντικείμενο
χρον. μετοχή
επιρρ. προσδ. του τόπου
αντικείμενο
χρονική μετοχή
αιτιολογ. μετοχή
υποκείμενο
προσδ. της αιτίας

12) Να γραφεί η §43 με την αλλαγή: οί δημοκρατικοί = ό Θρασύβουλος.

θέματα για συζήτηση

- Ποιος ήταν ο βασικός στόχος της εξωτερικής πολιτικής της Σπάρτης στη διαμάχη δημοκρατικών-ολιγαρχικών της Αθήνας; Εξηγήστε τη στάση της.

Ανάγλυφο πολεμιστή
(Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών)

Το ήθος της αποκατεστημένης Δημοκρατίας Συνολική θεώρηση του κείμενου

Η Δημοκρατία αποκαταστάθηκε. Έτσι δόθηκε η ευκαιρία στους Αθηναίους να διαπιστώσουν τις διαφορές των δύο πολιτευμάτων και την ανωτερότητα του δημοκρατικού, παρόλα τα μειονεκτήματα που είχε επιδείξει πριν από την πτώση του.

A. Το πρώτο δείγμα του ήθους ήταν οι όρκοι που δόθηκαν:

«Φέρε δὴ τοίνυν, οἱ ὅρκοι ὑμῖν πῶς ἔχουσιν; Ὁ μὲν κοινὸς τῇ πόλει ἀπάσῃ ὃν ὁμωμόκατε πάντες μετὰ τὰς διαλλαγὰς, “καὶ οὐ μνησικακήσω τῶν πολιτῶν οὐδενὶ πλὴν τῶν τριάκοντα καὶ τῶν δέκα καὶ τῶν ἑνδεκά· οὐδὲ τούτων ὃς ἂν ἐθέλη εὐθύνας διδόναι τῆς ἀρχῆς ἧς ἤρξεν”.

Ἕμεῖς δ’ αὖ, ὧ Ἀθηναῖοι, τὶ ὁμόσαντες δικάζετε; “Καὶ οὐ μνησικακήσω, οὐδὲ ἄλλῳ πείσομαι, ψηφιοῦμαι δὲ κατὰ τοὺς κειμένους νόμους”».

(Ανδοκίδη «περὶ τῶν Μυστηρίων» 90-91)

«Εμπρὸς λοιπόν, τι μας λένε οἱ ὅρκοι; Ὁ κοινὸς γιὰ ὅλη τὴν πόλη, αὐτὸς τὸν ὁποῖο δώσατε ὅλοι μετὰ τὴ συμφιλίωση “καὶ δὲν θὰ μνησικακήσω ἐναντίον οὐδενὸς ἀπὸ τοὺς πολῖτες με ἐξαίρεση τοὺς τριάκοντα καὶ τοὺς δέκα καὶ τοὺς ἑντεκά· καὶ οὐτε ἐναντίον τοὺς στὴν περίπτωση που κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς θελήσει νὰ υποστῆ τὴ διαδικασία τῶν εὐθυνῶν τοῦ ἀπολογισμοῦ γιὰ τὴν ἐξουσία που ἄσκησε”. Καὶ σεις πάλι Ἀθηναῖοι, τι ὀρκιστήκατε στὴν ἐναρξη τῆς δίκης; “Καὶ δε θὰ μνησικακήσω, οὐτε θὰ πεισθῶ σε ἄλλον ἀλλὰ θὰ αποφασίσω σύμφωνα με τοὺς κειμένους νόμους”».

(Μετάφραση Γ. Χρυσάφη)

Β. Η επιείκεια του δημοκρατικού καθεστώτος ήταν το χαρακτηριστικό που εκτιμήθηκε, ακόμα και από ανθρώπους, όπως ο Πλάτων, που δε συμπαθούσαν τη δημοκρατία. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η αφήγηση του Πλάτωνα για τη σχέση του με το καθεστώς των Τριάκοντα: «Νέος ἐγὼ ποτε ὢν πολλοῖς δὴ ταῦτὸν ἔπαθον· ὤηθην, εἰ θᾶπτον ἑμαυτοῦ γενοίμην κύριος, ἐπὶ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως εὐθύς ἰέναι. Καί μοι τύχαι τινὲς τῶν τῆς πόλεως πραγμάτων τοιαῖδε παρέπεσον. Ὑπὸ πολλῶν γὰρ τῆς τότε πολιτείας λοιδορουμένης μεταβολὴ γίγνεται, καὶ τῆς μεταβολῆς εἰς καὶ πεντήκοντά τινες ἄνδρες προσήστησαν ἄρχοντες, ἔνδεκα μὲν ἐν Ἄστει, δέκα δ' ἐν Πειραιεῖ –περὶ τε ἀγορὰν ἑκάτεροι τούτων ὅσα τ' ἐν τοῖς ἄστεσι διοικεῖν ἔδει– τριάκοντα δὲ πάντων ἄρχοντες κατέστησαν αὐτοκράτορες. Τούτων δὴ τινες οἰκεῖοί τε ὄντες καὶ γνώριμοι ἐτύγχανον ἐμοί, καὶ δὴ καὶ παρεκάλουν εὐθύς ὡς ἐπὶ προσήκοντα πράγματά με. Καὶ ἐγὼ θαυμαστὸν οὐδὲν ἔπαθον ὑπὸ νεότητος· ὤηθην γὰρ αὐτοὺς ἕκ τινος ἀδίκου βίου ἐπὶ δίκαιον τρόπον ἄγοντας διοικήσειν δὴ τὴν πόλιν, ὥστε αὐτοῖς σφόδρα προσεῖχον τὸν νοῦν, τί πράξοιεν. Καὶ ὁρῶν δῆπου τοὺς ἄνδρας ἐν χρόνῳ ὀλίγῳ χρυσὸν ἀποδείξαντες τὴν ἔμπροσθεν πολιτείαν τὰ τε ἄλλα καὶ φίλον ἄνδρα ἐμοὶ πρεσβύτερον Σωκράτη, ὃν ἐγὼ σχεδὸν οὐκ ἂν αἰσχυνοίμην εἰπὼν δικαιοτάτον εἶναι τῶν τότε ἐπὶ τινὰ τῶν πολιτῶν μεθ' ἑτέρων ἔπεμπον, βία ἄξοντα ὡς ἀποθανούμενον, ἵνα δὴ μετέχοι τῶν πραγμάτων αὐτοῖς, εἴτε βούλοιο εἴτε μή· ὁ δ' οὐκ ἐπείθετο, πᾶν δὲ παρεκινδύνευσεν παθεῖν πρὶν ἀνοσίων αὐτοῖς ἔργων γενέσθαι κοινωνός – ἃ δὴ πάντα καθορῶν καὶ εἴ τιν' ἄλλα τοιαῦτα οὐ σμικρά, ἔδυσχερανά τε καὶ ἑμαυτὸν ἐπανήγαγον ἀπὸ τῶν τότε κακῶν. Χρόνῳ δὲ οὐ πολλῷ μετέπεσε τὰ τῶν τριάκοντά τε καὶ πᾶσα ἡ τότε πολιτεία· πάλιν δὲ βραδύτερον μὲν, εἴλκεν δέ με ὅμως ἡ περὶ τὸ πράττειν τὰ κοινὰ καὶ πολιτικὰ ἐπιθυμία. Ἦν οὖν καὶ ἐν ἐκείνοισι ἅτε τεταραγμένοις

πολλὰ γιγνόμενα ἅ τις ἂν δυσχεράνειεν, καὶ οὐδέν τι θαυμαστὸν ἦν τιμωρίας ἐχθρῶν γίνεσθαι τινῶν τισιν μείζους ἐν μεταβολαῖς· καίτοι πολλῇ γε ἐχρήσαντο οἱ τότε κατελθόντες ἐπιεικεία».

(Ζ΄ Επιστολή 324b-325b).

Μετάφραση (του Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ)

«Όταν είμουνα νέος, έπαθα το ίδιο που παθαίνουμε πολλοί· επέστρεψα πως μόλις γίνω κύριος του εαυτού μου, ευθύς θα πάω στην πολιτική. Και η κατάσταση των πραγμάτων της πόλης στον καιρό μου έλαχε να είναι η ακόλουθη. Επειδή πολλοί κατηγορούσανε το τότε πολίτευμα, έγινε ανατροπή και αρχηγοί στην ανατροπή τούτη στάθηκαν πενήντα ένας άνδρες, ένδεκα στην πόλη, δέκα στον Πειραιά –και η κάθε μια από τις δυο τούτες ομάδες ετάχθηκε να διευθύνη και τα ζητήματα της αγοράς και όσα σχετίζονται με την πόλη– οι άλλοι τριάντα όμως έγιναν απόλυτοι άρχοντες όλων. Απ' αυτούς λοιπόν μερικοί έτυχε να μου είναι συγγενείς και γνωστοί και με καλούσαν δα ευθύς να λάβω μέρος κι' εγώ σαν σε πράγματα που μου ταίριαζαν. Και καθόλου δεν είναι να θαυμάζη κανείς για κείνο που εξ αιτίας της νεότητάς μου έπαθα. Επέστρεψα δηλαδή, πως αυτοί θα διοικήσουνε τώρα την πόλη βγάζοντάς την από την άδικη ζωή και οδηγώντας την σε δίκαιο τρόπο· γι' αυτό πρόσεχα πολύ με το νου μου για να ιδώ τί θε να κάμουν. Και έβλεπτα δα, πως οι άνδρες αυτοί μέσα σε λίγον καιρό απέδειξαν, πως το προηγούμενο πολίτευμα ήτανε χρυσάφι. Και για τάλλα και γιατί τον αγαπημένο μου φίλο, τον πρεσβύτεη Σωκράτη, που εγώ δα δεν θα ντρεπόμουνα να ειπώ πως ήταν ο πιο δίκαιος του καιρού εκείνου, τον έστειλναν μαζί με άλλους να πάη για κάποιον πολίτη, με την εντολή να τους τον φέρουν δια της βίας για να τον θανατώσουν. Και τούτο το έκαναν για να τον αναγκάσουν να μετάσχη κι' αυτός σε όσα έπρατταν αυτοί, είτε

θέλει είτε όχι. Αυτός όμως δεν τους άκουσε και πρόκρι-
νε να βάλη σε κίνδυνο τη ζωή του παρά να γίνη κοινω-
νός στα ανόσια έργα των. Αυτά λοιπόν όλα, καθώς τα
έβλεπα, και ακόμα μερικά άλλα όχι ασήμαντα, αγανά-
χτησα κ' εχώρισα τον εαυτό μου από τα κακά εκείνα.
Δεν επέρασεν όμως πολύς καιρός και έπεσαν οι τριάκο-
ντα καθώς και όλο το τότε πολίτευμα. Μα πάλιν, αν και
κάπως πιο οκνά, με τραβούσε όμως η ορμή να δρά-σω
για τα κοινά και τα πολιτικά. Έγιναν βέβαια και σ' αυτήν
την εποχή, μιας και ήταν όλο ταραχή, πολλά, που θα τ'
αποστρέφονταν κανείς, και δεν ήτανε ν' απορηή κανείς,
ότι στη μεταβολή επάνω έγιναν από μερικούς μεγαλύ-
τερες τιμωρίες σε μερικούς εχθρούς των αν και εκείνοι
που ξαναγύρισαν τότε έδειξαν πολλήν επιείκεια».

Ως τεκμήριο της επιεικείας του δημοκρατικού καθεστώ-
τος ο Ισοκράτης αναφέρει το ότι ο λαός δέχτηκε να πλη-
ρώσει το δάνειο, που είχαν πάρει οι Τριάκοντα από
τους Λακεδαιμονίους, για να πολεμήσουν, ακριβώς το
λαό!

«Ὁ δὲ πάντων κάλλιστον καὶ μέγιστον τεκμήριον τῆς
ἐπιεικείας τοῦ δήμου· δανεισαμένων γὰρ τῶν ἐν ἄστει
μεινάντων ἑκατὸν τάλαντα παρὰ Λακεδαιμονίων εἰς τὴν
πολιορκίαν τῶν τὸν Πειραιᾶ κατασχόντων ἐκκλησίας
γενομένης περὶ ἀποδόσεως τῶν χρημάτων, καὶ λεγό-
ντων πολλῶν, ὡς δίκαιόν ἐστι διαλύειν τὰ πρὸς Λακε-
δαιμονίους μὴ τοὺς πολιορκουμένους ἀλλὰ τοὺς δανει-
σαμένους, ἔδοξε τῷ δήμῳ κοινήν ποιήσασθαι τὴν
ἀπόδοσιν».

(Αρεοπαγίτικὸς §68)

Γ. Τον τρόπο πληρωμῆς του δανείου των Τριάκοντα θε-
ώρησαν φιλόσοφοι και πολιτικοί, δύο γενεές αργότερα,
ως τεκμήριο της ομόνοιας, η οποία έχει ως προϋπόθε-
ση τη δημοκρατία.

α) «Λέγονται χρήμαθ' οἱ τριάκοντα δανείσασθαι παρὰ Λακεδαιμονίων ἐπὶ τοὺς ἐν Πειραιεῖ. Ἐπειδὴ δ' ἡ πόλις εἰς ἓν ἦλθεν καὶ τὰ πράγματ' ἐκεῖνα κατέστη, πρέσβεις πέμπσαντες οἱ Λακεδαιμόνιοι τὰ χρήματα ταῦτ' ἀπήτουν. Λόγων δὲ γιγνομένων καὶ τῶν μὲν τοὺς δανεισαμένους ἀποδοῦναι κελεύοντων, τοὺς ἐξ ἄστεως, τῶν δὲ τοῦτο πρῶτον ὑπάρξαι τῆς ὁμονοίας σημεῖον ἀξιούντων, κοινῇ διαλυῖσαι τὰ χρήματα, φασὶ τὸν δῆμον ἐλέσθαι συνεισενεγκεῖν αὐτὸν καὶ μετασχεῖν τῆς δαπάνης, ὥστε μὴ λῦσαι τῶν ὠμολογημένων μηδέν».

(Δημοσθ. «Πρὸς Λεπτίνην» §11-12)

β) «Ἄλλὰ δοκοῦσιν κάλλιστα δὴ καὶ πολιτικώτατα ἀπάντων καὶ ἰδία καὶ κοινῇ χρήσασθαι ταῖς προγεγενημέναις συμφοραῖς οὐ γὰρ μόνον τὰς περὶ τῶν προτέρων αἰτίας ἐξήλειψαν, ἀλλὰ καὶ τὰ χρήματα Λακεδαιμονίοις, ἃ οἱ τριάκοντα πρὸς τὸν πόλεμον ἔλαβον, ἀπέδοσαν κοινῇ, κελευουσῶν τῶν συνθηκῶν ἑκατέρους ἀποδιδόναι χωρὶς, τοὺς τ' ἐκ τοῦ ἄστεως καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Πειραιέως, ἡγούμενοι τοῦτο πρῶτον ἄρχειν δεῖν τῆς ὁμονοίας».

(Αριστοτέλη «Αθηναίων Πολιτεία» §40, 2-3).

ερωτήσεις – ασκήσεις

1) Στο κείμενο του Πλάτωνος αναφέρεται ὅτι το προ των Τριάκοντα πολίτευμα «ἐλοιδορεῖτο ὑπὸ πολλῶν». Εἶχαν κάποια βάση αὐτές οἱ «λοιδορίες»; (Βλ. Ελληνικά, 2.1. 25-29 καὶ 31-32, 2.3,3.11)

2) Πού οφείλεται, κατὰ τὴ γνώμη σας, ἡ επιείκεια που επέδειξε ἡ αθηναϊκὴ δημοκρατία στους αντιπάλους της;

Θέματα για συζήτηση

I. Στα κεφάλαια του Β' βιβλίου των «Ἑλληνικῶν» του Ξενοφώντος καταγράφονται: α) η καταστροφή της ναυτικής δύναμης της Αθήνας, β) οι αγωνιώδεις διαπραγματεύσεις για τον τερματισμό του πολέμου και η τελική συμφωνία για την παράδοση της Αθήνας, γ) η κατάληψη της εξουσίας από τους τριάκοντα τυράννους, η οκτάμηνη τυραννία και η αποκατάσταση της δημοκρατίας.

- α) Ποιοι ήταν οι λόγοι της καταστροφής του αθηναϊκού στόλου στους Αιγός ποταμούς;

- β) Γιατί κράτησαν τόσο πολύ οι διαπραγματεύσεις για τον τερματισμό του πολέμου και γιατί κατέληξαν σε όρους τόσο δυσμενείς για την Αθήνα;

- γ) Πώς εξηγείται η αρχική ανοχή των πολιτών της Αθήνας προς το καθεστώς των τριάκοντα και η εντεινόμενη αντίδραση που ακολούθησε;

II. Ο Ξενοφών έχει επαινεθεί από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας για τη σαφήνεια του λόγου του και για τη ζωντάνια, με την οποία παρουσιάζει το «ήθος» των ιστορικών προσώπων.

- Να περιγράψετε με συντομία τρία σημεία, όπου ο χώρος, οι θέσεις ή οι κινήσεις των προσώπων δίνονται με παραστατικότητα και ακρίβεια.

- Να επισημάνετε περιπτώσεις, όπου οι λόγοι των προσώπων, οι σύντομες φράσεις που κατέγραψε ο Ξενοφών, αποκαλύπτουν α) τη λακωνικότητα, β) το χιούμορ, γ) την ιταμότητα, δ) τη δολιότητα, ε) τον κυνισμό, ς) τη μεγαλοψυχία του προσώπου που μιλάει.

- Πώς έβλεπε ο Ξενοφών τα πρόσωπα και τις πράξεις τους στην περίοδο που εξιστορεί; Ποιες αρετές τους φαίνεται να εκτιμά και ποια ελαττώματα να αποδοκιμάζει;

III. Στην Ελληνική Νομαρχία (Ανωνύμου του Έλληνας, 1806), χαρακτηριστικό κείμενο του νεοελληνικού «διαφωτισμού», εικονογραφείται και σχολιάζεται το καθεστώς των τυράννων ως εξής: «Η Αθήνα, αφού ενικήθη από τους Λάκωνας, την υποχρέωσαν να δεχθή δια κυβερνητάς της τριάκοντα πολίτας. Αλλ' αυτοί, εις μικρόν διάστημα καιρού, εκαταστήθησαν τριάκοντα τύραννοι, από τους πλέον σκληρούς και αιμοβόρους, ώστε εις οκτώ μήνας μόνον οπού εδυνάστευσαν, εφόνευσαν έως χίλιους πεντακόσιους πολίτας, τους πλέον δικαίους και εναρέτους. Οι πολίται όμως, επανερχόμενοι εις τον εαυτόν των εγνώρισαν το χρέος των, και λαβόντες τα άρματα της δικαιοσύνης ηλευθέρωσαν την πατρίδα τους από την δυναστείαν τυράννων, οι οποίοι, τρέμοντες έρριπτον τα ανάξια άρματά των και με την συνηθισμένην των δειλίαν και ουτιδανότητα γονυκλινείς εζητούσαν έλεος».

- Ποια κεφάλαια των «Έλληνικῶν» συμπυκνώνει ο συγγραφέας της «Ελληνικής Νομαρχίας» στην περιληπτική του αναφορά στο καθεστώς; Να τοποθετήσετε δίπλα στις φράσεις του νεοελληνικού κειμένου τις παραπομπές στα κεφάλαια των «Έλληνικῶν», π.χ. Η Αθήνα αφού ενικήθη από τους Λάκωνας (κεφ. 1.27-29, 2.23).

- Ποια ήταν τα πιο «αντικοινωνικά», τα πιο επικίνδυνα άτομα κατά την περίοδο της δημοκρατίας (πριν από την παράδοση της Αθήνας) και ποια κατά την περίοδο της τυραννίας;

- Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι οι Λακεδαιμόνιοι παρέδωσαν τους συνεργούς και αφοσιωμένους φίλους τους, τους τριάκοντα, «σα σκυλιά δεμένα σε κλοιό», στους αντιπάλους τους και μάλιστα στον Θρασύβουλο, επιφανή αντίπαλο της Σπάρτης σε όλες τις συγκρούσεις του πολέμου στο Αιγαίο;

IV. Με εξαίρεση λίγους, φανατικούς οπαδούς του τυραννικού καθεστώτος (βλ. σχόλια, κεφ. 3. 11-16). η αποδοκιμασία των ενεργειών των τριάκοντα ήταν γενική και έντονη.

- Πού οφείλεται η σκληρότητα του καθεστώτος των τριάκοντα;

- Να αναφέρετε από τα κεφάλαια των «Ελληνικών» που μελετήσατε, ακραίες περιπτώσεις απάνθρωπης συμπεριφοράς των Αθηναίων, των Λακεδαιμονίων, των τριάκοντα.

- Ως προς τι διαφέρει (και γι' αυτό είναι ακόμη πιο αξιολογική) η ωμότητα του καθεστώτος αυτού σε σύγκριση με απάνθρωπες αποφάσεις και των Αθηναίων (επί δημοκρατίας) και των Λακεδαιμονίων;

- Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι σκεπτόμενοι άνθρωποι, συγγραφείς και φιλόσοφοι, και μάλιστα όχι θαυμαστές ή οπαδοί του δημοκρατικού πολιτεύματος, όπως είχε εξελιχθεί στην Αθήνα του τέλους του 5ου αιώνα (Ξενοφών, Πλάτων, Αριστοτέλης) αποδοκιμάζουν έντονα το καθεστώς των τριάκοντα και επαινούν αποφάσεις της αποκαταστημένης δημοκρατίας;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 1ου ΤΟΜΟΥ

• Εισαγωγή (Γ. Χρυσάφης)	6
• Χρονολόγιο (Α. Δρουκόπουλος).....	45
• Ξενοφώντος Ελληνικά (Α. Δρουκόπουλος - Γ. Χρυσάφης) Ελληνικά, Βιβλίο 2	60

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.